ادبي دنیا!

مؤلف

عبدالرّوف «بینوا»

۱۳۲۵

کابل

عمومي مطبعه

دې کتاب په ۱۳۲٤ کال کښې
د آريانا دوهمه جائزه وړې ده.

اهدا

دا کتاب د «نازو» انا لوړ او سپېڅلي روح ته اهدا کوم.

چه د پښتنو ملي قائد ميرويس نيکه د دې ميرمنې په پاکه غېږ کې روزلی شوی دی.

(بينوا)

دلوی خدای پناه

پیل

هغه وخت چه زه لا کوچنی اووم ماشوم وم ما به دخپلې مور دخولې دحاجي میرخان نیکه نوم (چه دمیرویس نیکه پښتنی نوم دی) اروېدی، او کله چه به ناروغه شوم نو زه به ئې دمیرویس نیکه زیارت ته بیولم او راته ویل به ئې چه حاجي میر خان نیکه ډېر ګرندی او لوی سړی دی . بیا چه زلمیتوب ته ورسیدم هم به مې د پښتنو په مجلسو کې دسپین ږیرو له خولې ددې نیکه نوم اروېدی، او دا وخت دومره پوهیدم چه حاجي میرخان نیکه دپښتنو یو ملي مشرو، نو کم وخت چه بیا د کتاب سره اشنا شوم ماته هغه له جوشه ډک احساسات راپیدا شول چه هر زلمي ته په دغسې وخت کې پیدا کېږي، مینه مې دراوده چه دخپلو تېرو نیکه ګانو کارنامې ولولم، خصوصا دهغو نیکه ګانو چه مالا په زانګو کې ددوی نومونه اروېدلي وه اودوړ کتوب څخه ورسره اشناوم. که څه هم په زانګو کې زه په دې نه پوهېدم مګر کوم وخت چه مې دزانګو څخه دمور غېږې ته سفر وکړ او پر خبرو راغلم، ماته به دشپې خپلې مور ددې دپاره چه ما بیده کړي دتېرو نیکه ګانو ډېرې افسانې ویلې .

ښه مې په یاد دی یوه شپه چه مې مور د پرنګي دغزا نکل راته کاوه او ویل ئې چه "سپین سرو پښتنو مېړنتوبه داوبو ډاګ ژي اخیستي وه اوغازیانو ته به ئې په سنګر کې اوبه وړلې اودا کثرو غازیانو څخه توري وې" په دې وخت کې زما مشري خور له تلتکه سر راویوست زما مور ته ئې وویل:

"دغازیانو توري څه اسې وې لکه هغه دنیکه توره ؟ "

زما مور ئې هم دهغې توري خواته چه ددې په موز ته ویل" داستاسی دنیکه توره ده چه ستاسی پلار ته اوله پلاره تاسې ته پاته شوې ده" په ډېر تأثر وکتل، نو رخو

نه پوهېدم چه ددې څه پيادرا غله خو سترګې ئې له اوښکو ډکې شوې، وې ويل:

«هو، زويه! بيده شه شپه ډېره تېره شوې ده!»

داهغه توره وه چه ما اوخوړه. دهغې په مخ کې سره سره ټکي لېدل نو يو بل ته به مو ويل: «دا د پرنګي پاوېښو ده!»

همدا شان به اکثره شپې ما داسې افسانې اورېدلې او په دماغ کې به مې يوه افسانوي دنيا تشکيلېده. په دې افسانو کې ما ډېر ځله د حاجي مير خان نيکه نوم اورېدلی و، نو چه لوی شوم دده د ژوندون سره مې علاقه مينده لې وه او په کوم کتاب کې چه به مې دده نوم وليد، خوشالېدم به.

مګر متأسفانه سره ددې چه دا نابغه نيکه هر پښتون پېژني او ده ته د نيکه خطاب ورکوي بيا هم دده د ژوند په باب کښې چا يوه رساله هم نه ده ليکلې. او نژدې دی چه دده مشهوري کارنامې هېرې شي. ددې فکر په اثر ما يو کال دمخه عزم وکړ چه د ژوند دخپله وسا سره سم تر کومه ځايه چه موجوده مأخذونه کومک کولای شي يو وړ کوټی کتاب وليکم، نو په ځينو يادداشتونو مې شروع وکړه. په دې وخت کې چه کوم شی زما عزم ښه راټينګ کړ، زما د فاضل او مشر ملګري ښاغلي حبيبي تشويق و.

څو دادې تر يو کال وروسته موفق شوم چه ددې ملي نابغه په نامه دا کوچنی کتاب پای ته ورسوم، شايد تر ما وروسته ځلميان به ئې لا ښه بشپړ کړي.

په دې کتاب کې ما ډېر زيار ايستلی دی چه بې سنده قول رانه وړه شي او هر مطلب ښکاره مأخذونه لري او په هره مخ کې مې د مأخذ صفحه هم ورښودلې ده.

خدای دې وکي چه زما دا زيار يو وړ کوټی ملي خدمت وباله شي او له خدايه غواړم چه نور ژوندون مې هم په داسې ملي خدمتو کښې تېر شي. (بېنوا)

ددې کتاب مأخذونه :

پهدې کتاب کې چهمر مهم مطالب اخيستل شوي په همغه صفحه کې ئې مأخذته سره دصفحې دنا کلواشاره شوېدهاو کوم مأخذونه چهددې اثر پهليکلو کې استفاده ځنې شوې ده دادي :

١ : روابط ادبی ایران وهند ــ اثر علی اکبر شهامی .
٢ : ترجمهٔ تاریخ مختصر ایران ــ اثر سرپرسی سایکس
٣ : دائرة المعارف بستانی ــ ٣ ج
٤ : دتتمةالبيان پارسی ترجمه ــ دسيدجمال‌الدين افغانی .
٥ : تاريخ روابط ایران واروپا در دورهٔ صفويه .
٦ : داستان ترکتازان هند ــ غلام کبایخ
٧ : منتخب‌اللباب ٢ ج
٨ : دفراهی قلمی جونګ ــ چهدباغلی فاضل او يامانه داستفادې‌دپاره راکړی‌و
٩ : حيات افغانی ــ دحيات خان .
١٠ : خورشيد جهان ــ دشير محمد خان .
١١ : پټه خزانه ــ دمحمد هوتك .
١٢ : تاريخ سلطانی ــ دسلطان‌محمد .
١٣ : جغرافيای تاريخی ایران ــ دبارتو لد اثر
١٤ : فرهنګ اوستا ــ
١٥ : قاموس انګليسی وهندی
١٦ : تاريخ افغانستان ــ دميليسون اثر دمنشی احمدجان پښتو ترجمه
١٧ : ــ تاريخ ایران ــ دسرجان مالکم اثر ــ (پارسی ترجمه)
١٨ : دافغان اوپارس‌جګړه ــ دا کتاب « جارج نيون هام فور داسحاق » له

لاتینی ځخه په انګلیسی ترجمه کړی۔ او لاتینی بیا د ترکی ځخه ترجمه کړی چه د ترکی مؤلف د میرویس نیکه په وخت کی د اصفهان په دربار کی و. او اوس ئی ښاغلی سید مسعودخان په پارسی ترجمه کوی او خومخه خپله ترجمه ئي ما ته را کړي وه، د هر تشکر ځنی کوم.

۱۹ : زندګانی نادرشاه پسر شمشیر ــ دلارودی اثر .

۲۰ : روضة الصفای ناصری ــ اتم جلد .

۲۱ : مجلهٔ کاوه ــ ۲ کال ــ ۱۲ ګڼه

۲۲ : افغان تاریخی ــ په ترکی ژبه دی چه په لاتینی ژبه ترجمه شوی دی او د هغه ځخه بیا «د افغان او پارس جګړه» ترجمه شوی دی، چه د فاضل محمد صالح خان په کتبخانه اره لری

۲۳ : جهانکشای نادری ــ محمدمهدی .

۲۴ : مأثر الامراء ــ ۳ ج

۲۵ : درهٔ نادره ــ

۲۶ : تاریخ ادبیات ایران ــ اثر برون ترجمهٔ یاسمی ٤ جلد .

۲۷ : تاریخ علی‌قلی مرزا

۲۸ : سیرالمتأخرین

۲۹ : نادر نامه ــ قلمی په ښاغلی حبیبی پوری اره لری او د استفادی د پاره ئی را کړی وه.

۳۰ : تاریخ افاغنه ــ اردو ــ د سیدظهور الحسن موسوی تألیف .

۳۱ : تاریخ نظامی ایران ــ امری جلد .

۳۲ : آئین اکبری . ابوالفضل .

۳۳ : د پټې خزانې تعلیقات د ښاغلی فاضل حبیبی لیکنه .

تر میرویس دمخه

غوارم دمخه تر هغه چه دملي قائد میرویس نیکه دژوندون ، فتو حاتو او قیادت حالات ولیکم په ډېر مختصر ډول پر دمخنیو اوضا عوهم لېز رڼا واچوم ـ ځکه چه ډېر شوی واقعات دراتلو نکو پېښو باعث یا ز یږ و ڼکي بلل کېږی . له دې کبله نو که وغواړو چه دملي قائد میرویس نیکه ملي نهضت یا په بل عبارت دهوتکو دشهنشاهي دمؤسس حالات څرګند کړو باید تر هغه دمخه دافغانستان (خصوصاً قندهار) او پارس او هند دمخني وضعیت هم په لنډ طور سره بیان کړو ، او په دې ترڅ کي به دا هم ښکاره شي چه د کومو کومو عواملو په اثر د هوتك شهنشاهي یا دپښتو یو ملي نهضت موجود شو .

ځنګه چه په هغه وخت کي دافغانستان په تیره بیا دقندهار پر وضعیت او د حالاتو پر اوښتلو د ګاونډیو مملکتو اوضاع ډېره اغېزه در لوده ، نو لومړ ی به ګران لوستونکي د ګاونډیو مملکتو پارس هند دوضعیت خواته ملتفت کړم او بیا به دافغانستان په اوړ شو کي سره وزغېږو .

١ : <u>دپارس وضعیت</u> : کم وخت چه دپښتو ملي قائد میرویس نیکه دخپل ټبر او اولس دآزادۍ او خپلواکۍ دجنډې دپورته کولو دپاره ملا تړ له په پارس کي د صفو ی شا ها نو حکـو مت و ، چه شاه اسمعیل صفو ی تأ سیس کړ ی و ، شاه اسمعیل په ٩٠٥ھ کـال ددېرلسو کـالو په عمر د خپل پلار « سلطان حیدر » دمرګ دانتقام اخیستلو په عزم میدان ته را ووت ، او دشیروان حاکم «فرخ یسار» ئې چه دده پلار ئې وژلی و لـه منځه ویوست (١)

---

(١) روابط ادبي ایران وهند ـ ٦٦ مخ دعلي اکبر شهابي اثر ـ دطهران طبع.

ګویا له هماغې وخته دغې حکومت ښخته کښېښوله شوه، او تر دوو پېړیو ډېر ئې (٩٠٦-١١٣٤) پر پارس حکومت وکړ (١) دا دوره له ډېرو جهتو څخه دپارس دپاره یوه روښانه او ځلېدونکې دوره وه، او تر ډېرو دورو یو خاص اهمیت او امتیاز لري . په دې دوره کې کوم مهم شی چه منځ ته راغی دپارس «ملي وحدت» دی، ددې وحدت اساس شاه اسمعیل دصفویانو اومړی پاچا ټینګ کړاوپه دې وحدت کې معنوي قدرت او نفوذ ډېر موثرو، ځکه چه دا دوره له سره پر معنوي بنسټ یعنې تصوف او شیخوخیت راولاړه شوې وه اودشاه اسمعیل پلار او نیکه ټول مرشدان تېر شوي و، او د ده نسب په شپږ مه واسطه مشهور شیخ صفي الدین اردبیلي ته اوپه ١٦ واسطه اوم امام حضرت موسی کاظم ته رسېدی (٢) او له دې لارې ئې په پارس کې ډېر نفوذ اوقدرت اوپه لکو مریدان موندلي وه، او له دې څخه، علاوه پر «ملي وحدت» داهم څرګند ېږي چه په صفوي دوره کښې مذهبي چارو ښه ترقي کړې وه اوپه دې دوره کې علماو او صوفیانو خورا ډېر قدر درلود او دشاهانو مخصوصه توجه دمدرسو خواته وه او بر سېره پر دې په صفوي دوره کې دپارس مختلفو صنایعو ته هم ډېره توجه وشوه او دهغه ځای صنایع لکه نساجي، معماري، کاشي کاري او نورو مختلفو صنعتونو ښه ترقي وکړه، چه له دې حیثه هم دا دوره مهمه او روښانه دوره ښکاربږي، مګر دا هم باید وویل شي چه په دې دوره کې ځیني پاچهان پیدا شوه چه ددې دورې پر رونها، ئې تاریکي واچوله لکه شاه عباس چه دخپلو زامنو دوژلو نسبت ور ته شوی او یا شاه صفي (د١٦٢٩ع څخه تر ١٦٤٢ع) چه ډېر صفوي شهزادګان ئې ووژل، او له هم دې ځایه دصفوي دورې انقراض شروع شو، چه پنځه کاله ورو سته

---

(١) روابط ادبي ایران وهند ٦٨ مخ

(٢) » » » » ٧٧ مخ

شاه اسمعیل صفوی

سلطان حسین صفوی

«ایروان» او «تبریز» دتر کانو پلاس ورغلل او په ۱۶۲۸ کال بغداد هم دپارسیانو له لاسه ووت (۱)

څو چه ددې دورې وروستني پاچا سلطان حسین دا کتوبر په ۲۳ په ۱۷۲۲ ع ـ ۱۱۳۵ هـ ق کال (۲) مجبور شو چه د پارس دشهنشاهۍ د تاج میرویس نیکه د مړنی زلمی زوی شاه محمود پر سر کېږدي لاس کښېښود او خپله اورنې هم دې پښتون زلمی شهنشاه ته په مدغه ورځ ور پنکاح کړه (۳) چه په همدې ورځ دصفوي دورې کمبله تواه شوه.

۲ : دهند وضعیت : په همدې وخت کې چه دصفوي دورې وروستنیو شاهانو په ایران کې حکومت کاوه په هند کې دمغولو پاچهي وه. ددې سلسلې دسلطنت مؤسس ظهیر الدین محمد بابر پاچاو. چه دمحرمې په شپږمه په ۸۸۸ هـ کال زېږېدلی دی (٤) او ددیرلسو کالو په عمر په ۸۹۹ هـ کال په اندجان کې دپاچهي پر تخت کښېناست (٥) بابر پاچا څو کاله وروسته دخپل لوی سلطنت مرکز ډهلي وټاکه، او دهند پراکثرو ښارونې غلبه ومومونده، تر ده وروسته ددهٔ زوی همایون او بیا دبیر تیموري مغولي شاهانو په هند کې تردرو

(۱) تاریخ مختصر ایران، دسرپرسي سایکس دتألیف فارسي ترجمه ٤٦ مخ
(۲) دائرة المعارف بستاني دریم جلد ـ ۲٤ مخ ـ
(۳) دتتمة البیان ترجمه ـ دعلامه سیدجمال الدین افغاني تألیف ۹۳ ـ ۹٤ مخونه دکابل طبع
(٤) حسامي دالاندي بیت دده دتولد په تاریخ کې ویلی دی:

اندر شش محرم زاد آن شه مکرم   تاریخ مولدش هم آمد «شش محرم»

(فرشته ۱۹۱ مخ)

(٥) روابط ادبي ایران وهند ـ ۳۰ مخ

ټبر يو لاژيات سلطنت و کاوه اود ۸ ميلادي قرن تر آوا خرو پورې ئې په هندوستان کې خپلواك اومستقل حکومت درلود، د ۱۹ قرن په اوائلو کې دانګليسانو تجارې اوسياسي نفوذقدم کښېښوداوورووروئې لمن ارته شوه.

ددې نفوذمقدمه کهځه هم د۱۵۷۹ ميلادي=۹۸۷ﻫ څخه چه«تماش استي ونس» يوه انګليسي زلمې هندته سفر وکړ اوپه تېره بياپه ۱۵۸۳ميلادي=۹۹۱ﻫ کال چه خلور تنه انګليسي سياحت کوونکو دشرقي ممالکو دتجارتي او اقتصادي اوضاع د کتنې دپاره مامور شره شروع شوې وه، مګر په ۱۶۰۰ ميلادي د دسامبر په ۳۱ (ددريمې خورپه ۲٤ـ ۱۰۰۹ﻫ) چه دملکهٔ اليزابت په امر دشرقي هندي شرکت (دانڊن دتجاراتو شرکت چه دشرقي هند سره تجارت کړي) په نامه تأسيس شو (۱) دانګليسانو دسياسي اوتجارتي نفوذ اساس کښېښود شو.

دنورالدين محمد جهانګير ګورګاني پاچا په وختو کې په ۱۶۰۸ م او ۱۰۱۷ﻫ کال دې پورتني شرکت خپله لمړۍ بېړۍ د «ويليام هاوکين» نامې په مشرتوب د سورت بندرته چه دهند له غربي بندرو څخه دی راواستوله، دې سړي د انګلستان دپاچا «لمړي جيمز» له خوا يوه سفارشنامه هم درلوده اوتر يوځايه پخپل مقصد کامياب شو ـ بيا په ۱۶۱۲ کال هم دې انګليسي بېړۍ د «توماس بست» په مشرتوب هندوستان ته ورسېدلې او دې سړي وکولای شوه چه دسورت له محلي بندو سره تجارتي معاهدې وتړي اوځينو ورو ستنه هلته يوه تجارت خانه هم تأسيس کړي، اوداوولسم دېمې قرن رادې خواته ددې شرکت دتجارتي چاروسره سياست هم ګډ شو. په ۱۱۰۱ﻫ (۱۶۸۸م) کال چه انګليسانو دبمبئي جزيره چه پر تګاليانو پرېښې وه هم دې شرکت ته په لږ اجاره ورکړه ددې شرکت مرکز دسورت له بندره بمبئي ته رانقل شواوداوخت لږ لږ دمستملکاتو

---

(۱) تاريخ روابط ايران دار وپادردورهٔ صفويه ۱۲۸ مخ فرشته ۱۹۲ مخ

په‌څرت واوښه اوپه‌هند کې ئې استعماري سیاست شروع کړ، مګر دا کار ئې په‌انګلستان کې دنورو تجارانو حسد اورقابت باعث وګرځید او په ۱۱۱۰ه (۱۶۹۸م) کال یوې ډلې تجارانو یو لوی شرکت (دشرقي هند دعمومي تجارت دشرکت) په‌نامه تاسیس کړ اودانګلستان له‌پارلمنټه څخه ئې دشرق دتجارت انحصاري امتیازهم واخیست، داهم دتجارانو درقابت دهجوم مورد واقع شو، څو په‌پای کې په (۱۷۰۸م) کال ټولو پخوانیو شرکتو لاس سره یوځای کړ اویو مهم اوډېر لوی شرکت ئې د (دانګلیسي تجارو شرکت دشرقي هنددتجارت دپاره) په‌نامه تاسیس کړ، اوضمناً دانګلستان پاچادشرکت مشرانو ته دهندوستان دپاچهانو په‌دربارو کې رسمي سفارتونه اوقونسلګري وروسپارلې (۱) نوپه‌دې سبب دې شرکت اساس یا په‌بل عبارت دانګلیسانو دسیاست بنسټ په‌هند کې ښه ټینګ شو اونفوذ ئې یو په دوه شو اوورووروو دانګلیسانو نفوذیې دېر پرې څوچه په ۱۲۱۷ه (۱۸۰۳ میلادي) کال ئې ډهلي ونیو اودمیاشتنۍ یو لک روپۍ شاه‌عالم (چه‌ددې سلسلې وروستنی مستقل اومهم پاچا اوپه‌سترګو ړوندو) وټاکلې چه‌هغه هم په ۱۲۲۱ه کال مړشو (۱) تر ده وروسته ددې سلسلې څونور شاهان هم په‌هند کې وه چه‌څه‌نه څه‌نوم ئې درلود مګر په ۱۲۷۹ه = ۱۸۶۲ میلادي کښې چه‌ددې کورنۍ وروستنی پاچا بهادرشاه‌چه ښه‌شاعر اوهم سیفي دان هم و، دځینو ثرانو په‌اثر دانګلیسانو له‌خوا دخپلې مېرمنې "زینت‌محل" سره "برما" ته‌تبعید او هلته مړشو، دتیموري سلطنت کمبله بالکل ټوله شوه (۳)

---

(۱) تاریخ روابط ایران واروپا ۱۵۷ ـ ۱۵۸ مخونه.

(۲) ترکتازان هند. څلورم کتاب ۴۶۳ ـ ۴۶۹ مخونه.

نخافي خان د ليکنې څخه چه تر ۱۱۳۵ هـ کال پورې ئې د محمد شاه دوخت حوادث ليکلي دي، څرګندېږي چه د ګرګين د مرګ په کال په هند کې محمد اعظم بهادر شاه مشر توب درلود، لکه چه دی وايي چه په ۱۱۱۹ هـ کال د ګرګين د وژلو خبر چه ملي قائد ميرويس نيکه مړ کړ په هند کې د محمد اعظم بهادر شاه دربار ته را ورسيد. (۱)

ګويا کم وخت چه ملي زعيم ميرويس نيکه د پښتنو په وينو لو پيل کا و، په هند کښې محمد اعظم بهادر شاه چه د څه ذکر شو مشرو، او ور وروو د مغلو د حکومت کمبلهٔ تو لېدله، مګر بيا هم په دغه وخت کې بېخي کمزوري نه وه، بلکه ښه اقتدار ئې پلاس کې و.

۳ : په افغانستان کې د قندهار وضعيت: تر اسلام د مخه د افغانستان وضعيت خو غربي او شرقي مؤرخينو په وار و وار و، په تکرار سره ليکلي دي، او جغرافيوي حدود ئې تر ننني ورځې د پېر پراخه او ارت وه، په تېره بيا هغه وخت چه آريائي قبائل لا د خپل اصلي ټاټوبي (بلخ) څخه د پارس او هند خواوته کوچېدلي نه وه د افغانستان خاوره د آريائي تمدن مرکز بالله کېده، چه د دې خبرې څېړل د دې کتاب له دغه مبحث څخه وتلي شمېرل کېږي او جلا کتابو نه لري.

خو تر اسلام وروسته هم افغانستان د خورا لويو لويو شهنشا هيو لکه د سوريانو شهنشاهي، د صفاريانو، د سامانيانو، د غوريانو او د غزنويانو د شهنشاهي مرکز، او هر لورته د دوی د برې بيرغونه رپېدل او غليمان ور ته سر ټيټي وه، او دا هره دوره د افغانستان په تاريخ کې خورا لوړ موقعيت لري او هره يوئې د پېره ځلانده او با شکوهه دوره ده. مګر تر دې دورو وروسته خصوصاً له هغه وخته څخه چه د مغلو درره شرق ته راغله، که څه هم په افغانستان کې د پوره تنيو دورو په شان يوه لويه شهنشاهي چه

---

(۱) منتخب اللباب ۲ ج ۶۴۳ مخ

دافغانستان تولهخاوره ترادارې لاندې ونیسي ، دهوتکو تر دورې پورې موجوده نهوه ، خو بیا هم دافغانستان هره برخه دافغانستان ذهني برخې داوسېدونکو په لاس اداره کېدله او دهرې برخې اوسېدونکي پههر وخت کې دمتجاوزینو پهمقابل کې ولاړوه او دفاع ئې کوله چه پهافغانستان کې ددې حکومتونو مراکز هرات ، بلخ ، کابل زابل بلل کېدل .

ځکه چه دغزنویانو ددورې تر وروسته پهافغانستان کې د هوتکو دورې پیالویه شهنشاهي قائمه کړې ده او هم دهوتکو نهضت لهقندهاره شروع شوی دی ، نو دلته هم پهدې کتاب کې زموږ دموضوع سره مناسبه داده چه د قندهار وضعیت تر څېړنې لاندې ونیسو ، چه دمخه تر هوتکو ئې څه وضعیت درلود ، او هغه داسې دی :

دقندهار وضعیت لههغه وخته چه د هوتکو او تو خو او ابدالیانو ملي ریاستونه لهمنځه ولاړه پهډېر تزلزل اخته شو ، کله بهدهند دمغولي حکو متو هجوم باندې راغی ، او کله بهپارسیانو سترګې ورته سرې کړې ، دقندهار خپل موجود یت نژدې و ، چه ورك شي ، فقط دګا وندیو مملکتو په سترګو کښې ئې دیوې مڼې مثال درلود چه هریوه غوښته یو لهبله ئې حمله کړي ، خو خبر نهوه چه دوی ته بهمړ غونې شي او دهضم قوه بهئې ونلري ، بلکه پهپښتني اصطلاح دمور شیدې بهپه و ګرزوي .

دپارس او هند دحکومتونو بهتل پخپل منځ کې پر قندهار سترګې سره سرې وې او چه یوه به موقع ومونده بل ته بهئې پلمه جوړه وله او خپل ځان به ئې دقندهار په تصرف او تجاوز کې حقدار ګڼلو ، او یا بهئې دامنیت قایمو لو پهنامه خپل اقدام روابالله . چه دلته د هغو پېښو څخه دوه مثالونه را نقلوو :

١ : لمړی په ١٠٠٥ هـ کال چه اکبر پاچا دقندهار دتسخیر خیال وکړ ، نو یو اوږد او مفصل مکتوب ئې شاه عباس ته ولیکه او خپل هې تجاوزته ئې یوه پلمه وتراشله خو ځکه دا مکتوب ډېر اوږد دی ، نو څو جملې ئې راوړو :

« . . . لیکن چون قندهار درمیانه بود ومیرزا یان قندهار در لوازم معاونت ومعاضدت آن دودمان عالیمکان تکاهل می نمودند ودر مواقع حوادث ومکاره که محل استطلاع عیار جوهر وفاقست قطعاً آثار یك جهتی ویگانگی بظهور نیاورده اند ونیز بدامن ارفع که متوطن صاحبان نازو نعم است توصل شایسته نمی رسانندخلوص حواشی باطن بود که اولاً قندهار را بکسان خود بسپارم . . .(١) »

٢ - کم وخت چه شاه عباس صفوی پرقندهار لاس ومونداو دجهانگیر پاچا خفه شو نو هغه ده ته یو مفصل مکتوب جهانگیر ته په دې باره کې ولیکه چه مضمون ئې دادی :

« مسائیم دعواتیکه از نفحات اجابت آن غنچهٔ مراد شگفته نکهت قرانی مشام یگانگی باشد ولوامع مدحاتی که از لمعات خلوص انجمن اتحاد منور گشته ظلمت زاوی غالیهٔ بیگانگی گردد . عطر بزم خلت و ولای اعلیحضرت وظل اللهی ومجمع صدق و صفای آن اور پر ورد آگهی گردانیده مشهود راه انور ومکشوف ضمیر منیر ضیا گستر میگرداند که : بردلدانش پسند و خاطر آسمان پیوند آن برادر بجان برابر که آئینه چهرهٔ دانش وبینش ومرآة جمال حقائق آفرینش است عکس پذیر خواهد بود که بعداز سنوح قضیه ناگزیر نواب شاه جنت مکانی علیین آشیانی انار الله برهانه چه قسم قضایا در ایران روی داده بعض ممالك از تصرف منسوبان این دودمان ولایت مکان بیرون رفته بود چون این نیازمند در گاه بی نیاز مقلد امور سلطنت شد همین توفیقات ربانی وحسن توجهه دوستان حقانی انتزاع جمیع ممالك موروثی که در تصرف مخالفان بود نموده ، چون قندهار که در تصرف گماشتگان آن والا دودمانی بود ایشا ن

---

(١) دفراهی قلمی جونگه - چمناغلی گویاته پروسنر کال چه دافغانستان په دوره تللی و ، په فراه کښې چاوړ کړی دی - او اوس په منتخب اشعارهم یکښې شته

را از خود میدانست متعرض آن نشده ازعالم اتحاد و برادری مترصد بودیم که ایشان نیزبطریق ابا واجدا وعظام جنت مقام خود در تفویض آن مبذول فرمایند، چون بتغافل گزرانیدند مکرر بنامه وپیام وکنایه وصریح طلب آن نمودیم که شاید درنظر ایشان این ملک محقر قابل مضائقه نبوده مقرر نمایند که بتصرف اولیای این خاندان داده رفع طعن دشمنان وبدگویان و قطع زبان درازی حاسدان وعیب جویان گردد. چون مدتی این امر را درعقدهٔ تعویق انداختند وحقیقت اینمقدمه درمیان دولت دشمن اشتهار یافت وازآنجانب جواب اینمعنی برد وقبول آن نرسید بخاطر عاطر گزشت که طرح سیر و شکار قندهار اندازیم که شاید بدین وسیله گماشتگان آن برادر نامدار کامکار از روی روابط الفت وخصوصیتیکه مسلوکست مؤکب اقبال را استقبال نموده بخدمت اشرف فائز گردند ومجدداً بر عالمیان رسوخ قواعد یگانگی طرفین ظاهر شده باعث زبان کوتهی حاسدان و بدگویان شود بدین عظمت پی یراق قلعه گیری متوجه شده چون بلکاء فراه رسیدیم منشور عاطفت مبنی براظهار ارادهٔ سیر و شکار قندهار بحاکم آنجا فرستادیم که مهمان پذیر باشد وعزت آثار خواجه باقی قزاق راطلب فرموده بحاکم وامرا که درقلعه بودند پیغام دادیم که درمیان اعلیحضرت پادشاه ظل اللهی ونواب همایون ما جدائی میسر نیست و ایکانگی که هست از همدیگر میدانیم وما بطریق سیرمتوجه این صوبیم نوعی نشود که کلفت خاطری بهم رسدایشان بمضمون حکم وپیغام مصلحت انجام رابگوش حقیقت نیوش نشنیده ومراسم الفت واتحاد جانبین منظور نداشته اظهار تمرد وعصیان نمودندو تا بحوالی قلعه رسیده وباز عزت آثار مشار الیه مکرر طلب فرمودیم وآنچه لازمهٔ نصیحت بود باو گفته پرستادیم و تا ده روز دگر عساکر منصوره قدغن فرمودیم که پیرامون قلعه و حصار نگردند نصائح سود مند نیامد در مخالفت اصرار نمودند چون نشر

ازین مسامحه گنجایش نداشت ولشکر قزلباش با وجود عدم اسباب قلعه گیری وتسخیر قلعه مشغول شدند ودر اندك روزی برج وباره را با زمین یکسان ساختند کار بر اهل قلعه مشکل شده امان خواستند ما نیز همان رابطهٔ را که از قدیم الی الایام فی‌مابین این دو سلسلهٔ رفیعه مسلوك بوده وطریقهٔ برادری که مجددا از زمان میرزائی آن اورنگ نشین بارگاه جلالت و نواب همایون ما بنوع استقرار یافته که رشك فرمائی سلاطین روی زمین است منظور داشته بمقرض مروت جبلی تقصیرات وذات ایشان‌رابعفو مقرون فرموده مشمول عواطف وعنایات سالماً غانماً باتفاق رفعت پناه نظاما حید بیگ‌اسی یوزباشی که از صوفیان صادق اینخاندان است روانهٔ درگاه معلی گردانیدیم حقاً که بنیاد و دادواتحاد موروثی مکتسبی از جانب این دلاجوئی نه بمرتبهٔ میشد و مستحکم است که بجهت ضرور بعضی امور که بحسب تقدیر ازمکمن امکان بمنصهٔ ظهور آمده باشد خلل پذیر گردد ، میان ماوتو رسم جفا نخواهد بود ، بجز طریقهٔ مهرو وفا نخواهد بود مرجو آنکه از انجانب نیز همین شیوهٔ مرضیه مسلوك بوده بعض امور جزئیه را انظار خجسته آثار نفرموده اگرخدشهٔ برعارض الفت ظاهر شده باشد بحسن عطوفت ذاتی ومحبت ازلی‌درازالهٔ آن کوشیده وگلشن‌همیشه بهار یکدلی‌ویگانگی را سرسبز وخرم داشته همگی‌همتگردون اساس بتاکید مبانی وپاك وتصفیهٔ مسائل اشفاق که نظام بخش انفس وآفاق است مصروف فرمایند وکلی ملک محروسهٔ مارا بخود متعلق داشته بهر کس خواهند شفقت فرموده اعلام بخشند که بلا توقف ومضایقه باوسپرده می‌شود واین جز وبات راخود چه‌قدر واعتبار باشد . امراو حکامیکه در قلعه بودند اگرچه مرتکب امرای چند که منافی مراسم دوستی بود شدند ، اما آنچه واقع شده ازجانب مابوده ایشان آنچه لازمهٔ نوکری وشرط جان سپاری بودبتقدیم رسانیدند. یقین که آنحضرت نیز بشفقت پادشاهانه ومرحمت شاهانه شامل حال ایشان فرموده مارا ازایشان شرمنده نخواهند ساخت ، زیاده

اطناب نرفت ، همواره ها لوای آسمان فرسای هم آغوش تائیدات غیبی باد..
عاقبت جمیع بخیر باد برب العبادا ، ، (۱)

دا یو دوه مثاله دهند اوپارس دحکومتو نو د بونل غولو او دقندهار په مقابل کی ددوی داف‌کارو نمایندگی کولای شی، چه دې دوو حکومتو نو هر وخت فرصت لټاوه چه قندهار ترلاس لاندی کړی، مګر څنګه ز ه دمیر ویس نیکه حالات لیکم نو زه باید دقندهار وضعیت ته دهوتکو له نقطهٔ نظره وګورم او څه چه له دی لاری وموم هغه څرګند کړم، څکه په هغه دې هرج ومرج کی یا تر دې دمخه هوتکو او تو څیو او ابدالیو پرقندهار مستقل حکومتو نه کړی دی، په دی صورت کی نو لمړی دالازمېږی چه پخپله دهوتکو قبیله وپېژنو اوبیادد وی دریاست بیان ترمیرویس دمخه څر ګند کړم، چه له دې لاری هم دقندهار دمخنی وضعیت څرګند ېږی او هم دهوتکو عشیره چه زمونږ ملی قائد میرویس له همدې عشیری څخه میدان ته را وتلی دی معرفی کېږی ، نو دادی په دې مقصد پیل کوو :

دهوتکو ټبر : په پښتنو کی دهوتکو ټبر د بر شهرت لری . داځکه چه دا ټبر د پښتنو په ملی نهضتو کی او په برخی لری او پخپله پلائې مهم رول لوبولی دی .

هوتك ټبر د غلځیو یو ه پښا ده او لکه د انسابو لیکونکی چه لیکی ددې ټبر لمړی پلار هوتك نومېده چه ټبر ئې هم د همدی پلار پنامه یادشو او هوتك باباد باروزوی اود تولرب توران لمسی او د باباغلځی کړوسی دی (۲)

مګرداچه هوتك بابا په کومه زمانه کی اوسیدی پوره څرګنده نه ده که څه هم د پټی خزانې مؤلف د«هوتك بابا » په نامه دهوتکو یو پلار لیکلی اومعرفی کړی

(۱) دا مکتوب له یوه قلمی جونګ څخه رانقل شوی دی ، چه د « فراهی » پنامه او د بناغلی فاضل ګویا څخه دی .

(۲) حیات افغانی ۲۵۶ ـ خورشید جهان ۲۱۰ ـ پټه‌خزانه ۷مخ

دی چه وایی په ٦٦١ هـ کال دا تغر په علاقه کی زیږیدلی او په ٧٤٠ هـ کال وفات شوی دی مګر دخوړلائلو په نسبت ددې خبری منل دقت غواړی: پوخو پښتانه دپټی خزانی څو جملی دی چه په یوه ځای کی وایی: «او هغه وخت چه اوی سو نو ئې کا دخدای عبادات او په اتغر او سوری کی دقوم سردار او باد ارو» (١) بل ځای وایی: «بابا هوتک خپل قوم ونه راټول کړل، او دسره غره سره ئې پر مغلو شخړه بوتله» (٣) نو که داسی دهوتکو لمری پلار فرض کړو، نو بیا دده قوم یا اقوام له کومه شوه؟ ځکه چه تر ده دمخه دهوتکو پوسړی هم نسته او توخی هم پوسړی دده ورور دی او به دری پښته بابا غلجی ته رسیږی چه ټول پښانه شپږ تنه کیږی، نو به خندګه داومنل شی چه د «هوتک بابا» هم هغه هوتک بابا دی چه د بارو زوی، د تولر لمسی او د غلجی کړو سی دی؟

بله دا چه که دا خبره و منله شی باید «بابا غلجی» هم په ٤٠٠ هـ یا تر دمخه یا تر وروسته و بولو حال دا چه پر خلاف دارباب انساب دلیکنو څخه موږ دغلجیو و تبرنامه ریښه تر هغه رخت دپر پخوا حتی که څوك ښه هر نسی تر اسلام دمخه هم مو ندلای شو، بلکه تقریباً ثابته ده، ارباب انساب لیکی چه دبیټ نیکه د «بی بی متو» نامی لور دنسه یو زوی پیدا شو چه دهغه نوم یی «غلزی» یا «غلجی» کښیښود (١) مګر څه به وشی که موږ دا نوم «غرزی» و ګڼو ځکه چه په زړه او اوسنی پښتو کی د «غر» ریښه خصوصاً په نومو نو کی ډیره غښتلی او قوی ده، حتی دځینو محققینو په عقیده دغور، غرج، غلج، خلج، غرچه دنومو ریښه هم له غره څخه و لاړه شوې ده او په منځنی

(١)(٢) پټه خزانه ٧، ٨

(٣) خورشید جهان ٢٠٩ مخ ـ حیات افغانی ٢٥٦ مخ ـ تاریخ سلطانی ٧٠ مخ

اسيا کې د آريائي ځايو او قبيلو په مورد کې استعمال شوی دی (۱) همدارنګه دغورك او غرجستان يا غرشه او غرځني نومونه په پښتو کې شايد دا ادعا ثابته کړي

نو ما سېچك يو غربي مدقق هم د ګر gar يعنې غره کلمه د باکتري په ژبه پارسي کې مستعمله بللې ده او وايي چه غرچه د آمو پورته خواته د يوه غرني ولايت نوم دی چه آريايانو پکښې اوسېدل (۲) او علاوه پر دې په اويستا کې دا کلمه د « ګيری » په شکل په همدې معنی راغلې ده (۳) او په سنسکريت کې د giri په شکل ليدل کېږي (٤) د پورته قرينو په نسبت، نسبت دې ته چه د انوم «غل زی ، ګلزای ، قلزه ی ، غيلجائي ، غلجه ئي ، غلجائي» او نور و نومونو چه مؤرخينو رازراز اوړی دی ياد کړو ښه به دادی چه آريائي اصل ته رجعت ور کړو او د نورو ډېر نومونو په شان چه له « غره » څخه اخيستل شوی دی داهم له دې کلمې څخه واخلو او «غرزی» ئې وبولو که دا نظر يو ومنله شي نو دغرزی « مشهور په غلځي» دا ډېر نوم به تر هغه ډېر پخوا ئي شي چه ځينو مؤرخينو ليکلی دی او هم بيا ، سړ بن او غرغښت نومونه هم چه د پښتنو پخواني نيکونه باله شوی او نومونه ئې هم له مابعدالاسلام سره نه لګيږي د اسلام د مخه وبولو ، په دې صورت چه مو « غلځي » «غرزی» کړ او غرزی ته مو تر اسلام دمخه يا د اسلام سره نژدې تاريخ وټاکه نو اوس کولای شو چه د همدې تاريخ په تناسب دهوتکو لمړی سړی هم وټاکو او ددوی دژوند تاريخ هم تخمين کړو .

په هر صورت دا زما شخصي رايه وه ، د لته زه نورنه غواړم دا خبره وغځوم فقط زما مقصد دهوتکو د اصل په شاوخوا کې يوه رڼاغورځول وه . خو کمه ثبته نتيجه چه پلاس راغله هغه داده چه هوتك دغلځيو يا غرز يو يوه پښه ده چه د پښتنو د ملت ملي نهضتونه له ۱۱۰۹ ه څخه تر ۱۱۴۹ ه پورې ددوی د همت او غيرت ګټه او د توري څوکه دی

(۱) جغرافيای تاريخی ايران ـ دبارتولد اثر ۸۸ مخ (۲) زبان پا مير
(۳) داويستا فرهنګ ، ۲۷۲ مخ (٤) د هنداوانګليسي قاموس ۶۱۱ مخ د ۱۸۰۷ طبع

چېرې اوسېدل؛ د هوتکو اصلي ټاټوبی «داتغر» سیمه ده چه د کلات جنوب شرق ته پروت او د هوتکو او توخو د حکومت مرکز دی، تر هغه وروسته چه هوتک بابا د دوی پولوی نیکه د ټبر مشر شو، د سیوری خلکو هم دی په مشرتوب او سرداری ومانه (۱) د مغلو د هجوم په وخت کې د کلات د ارغنداو ترغاړو او او لان (۲) او سورغر «۳» پوری هم د دوی په لاس کې وه او د دوی اداره کول، خو چه ئې په مېړانه له هغې ځایو څخه دفاع وکړه او مغول ئې وشړل (٤)

دا تصرف او مشرتوب تر هغه وخته و، چه په ۱۱۰۰ ه کښې خارجي دښمنانو وغوښته د همیشه په شان د پښتنو په منځ کې د غلځي او ابدالي په نامه د نفاق اور بل کړي «لکه تل چه ئې هم دا کار کړی دی او هم ئې کوی» مګر له بده مرغه دا پلا پښتانه ونه غولېدل او د دوی پوه مشران چه د ابدالیانو له خوا سلطان خود کې او د غلځیانو له خوا سلطان ملخی توخی و، د دې نفاق اندازې د دفع د پاره ئې د دې دوو ټبرو په منځ کښې «لکه سلطان محمد چه صریحاً لیکی» یو موقتی حدود تاکه، یعنې د دوی د تاتو بو او د اوسېدلو د محلکو تر منځ ئې یو ویش تعیین کړ او دا ئې سره وویل چه د کلات د جلدك «ګرماو» دی د دې دوو ټبرو تر منځ حد او ویش وی (٥) یعنې د هغه لمر ختیزه خوا دې د غلځیانو په ټبرایه ولری او لمر لوېدیزه خوا دې د ابدالیانو د ټبر وی. او دا ویش تر دې نژدې کلو پوري مراعات کېده، حتی اوس هم پاته دی.

د دې ویش تر تثبیت وروسته سلطان ملخی چه د توخو او هوتکو مشر و، د اورنګزیب

---

(۱) د سیوری علاقه د کلات جنوبی خواته پرته ده ــ پټه خزانه ۷ مخ
(۲) اولان ــ د شاهجوی شمالی خواته یو ځای دی چه د زړو ودانیو آثار هلته سته
(۳) سورغر، هغه غر دی چه داولان او شاهجوی شمالی پلوته نژدې پروت دی پټه خزانه ۸ مخ (٤) پټه خزانه ۷ مخ.
(٤) تاریخ سلطانی ۶۰ مخ

له خوا هم په رسمیت وپېژندل شو، او ددې پښتانه فرمان صادر کړ (۱) چه
سلطان محمد د تاریخ سلطاني مؤلف چه څه وخت په کلات کښې حاکم و،
دا فرمان پخپلو سترګو د اورنګزېب په لاس لیک د سلطان ملخي د اولادې څخه
لیدلی دی (۲) او هم لیکي چه په هغه وخت کې د غلځیانو د ټبر مشرتوب او سرداري
په ده اېزه درلوده (۳)

ځکه نو تر پوره تنې وېش او تقسیم وروسته د هوتکو او توخو د ټاټوبي لمن د جلدک
د «ګرماو» څخه تر غزني پورې اوږده شوه، او څنګه چه د پټې خزانې مؤلف لیکي
په همدې حدودو کښې ئې مستقل حکومت درلود . (٤)

د هوتکو ښاغلي تر میرویس دمخه   زموږ تر ملي قائد میرویس دمخه

هم د هوتکو په ټبر کښې او ښاغلي او پیاوړي پښتانه وه، چه د قوم او اولس مشرتوب ئې
کاوه او خپل د پښتانه اولس ئې پر سمه لاره بیوه - او د خپلې خاورې دودانۍ دپاره
ئې ډېر زحمتونه کښل؛ د پردیو له هجوم څخه ئې خپل هواد او وطن ساته او د
وطن د ساتلو دپاره ئې د خپلو ښوز لمیانو وینې تویولې - .. دوی هر یوه د لارښوونکي
او رهنما او پیشوا حیثیت لاره، د خپل اولس په درد او خوږ و خبروه، په غم او ښادۍ
کې ورسره شریک وه، دوی ځانونه له ملته جلا نه بلل او نه ئې ترې کرکه کوله او نه
ئې د خپلو شخصي اغراضو او مقاصدو دپاره استعمال، اول دوی پښتانه مشران وه، او
پښتنو هم دوی ته د احترام سر ټیټ کړی و، هر څه چه به دوی ویل پښتنو کول، حتی
روحي عقیده ئې ورته درلوده او خپل هر مشر ئې پوره روحاني مشر هم ګانه، ځکه

۱ـ حیات افغاني ۲٦۱ مخ

۲ ـ تاریخ سلطاني ٦۰ مخ (۳) تاریخ سلطاني ٦۰ مخ

٤ ـ پټه خزانه ۱۷٥ مخ

اوس لا هم تر موسره «نیکه» یادوي، دا په زور څوا دوی ته تلقین نه وکړی او نه دا خبره په زور په یوه ملت منله کیږی، فقط دوی خپل ځان هم دا شان ملت ته معرفی کړی و او خپل اعمال ئې هم څنګه چه د یوه صحیح مقتدا سره وړ دي هغسی ګرزولی وه او نه ئې دا خیال و، چه د مهذبو او متمدنو نماوغلو په شان د پسو په پوستو کې د لیوانو کارونه وکړی او د دوی د سمون په پلمه د دوی غوښی وشکوی او بخپله ئې وخوری ...

که څه هم تر میرویس دمخه د هوتکو په دوره کې په دا ډول اشخاص ډېر نه وی خو بیا هم څه چه شته په هغو کښې مشهور او معروف اشخاص دا دري تنه دی : —
باباهوتك ـ ملکیار ـ سالم خان

۱ : باباهوتك : باباهوتك (چه نوم ئې دمخه ذکر شو) د بعضو مؤرخینو په عقیده بلکه د ټولو پښتنو ارباب انسابو په نظر په داسې د هوتك د ټبر لوی نیکه دی ځکه چه دوی «غلځی بابا» ته دري زامن قائلیږی : توران یا تولر ـ ابراهیم بولر او توران ته دوه زامن تاکی یو «بارو» بل «بابو» چه د بارو بیا دوه زامن زیږی د یوه نوم ئې «هوتك» او د بل ئې «توخی» کښېښود (۱) دا هوتك نو د هوتکیانو لمړی پلار بللی شوی دی، مګر آیا دا چه دا «باباهوتك» چه موږ ئې لاندې حالات لیکو هغه لمړی باباهوتك دی که نه؟ او بیا ئې د ژوند په تاریخ کښې تغیر راغلی دی که نه؟ دا خبرې دمخه څېړلی شوی دی د نورې څېړنې حاجت نلري ـ احتمال لري چه دا به دوهم هوتك نامی وی چه د لوی نیکه په نامه یاد شوی وی او بابه د دوی دواړو به نوم و نو کښې که اشتباه پیښه شوې وی او یا به دا هغه لمړی باباهوتك وی، مګر د ژوند تاریخ به ئې زړدې ټاکلی شوی وی یا نور څه ... خو په هر صورت ځکه چه په دې نامه تر میرویس نیکه دمخه د هوتکو یو مشهور نیکه تیر شوی دی نو که لمړی

(۱) خورشید جهان ۲۱۰ مخ ـ تاریخ سلطانی ـ حیات افغانی ـ پټه خزانه ۷ مخ

پلاروی کـه‌نه' باید دژوند حالات ئې ولیکل‌شی اوهغه په‌پټه خزانه داسی راوړی "هوتك باباپه‌اتغر کښې زېږېدلی و' په‌سناهجری ٦٦١ کښې اوهغه‌وقت چه‌لوی‌سړ نوئې کـادخدای عبادت او په اتغر اوسوری کښې‌دقوم سردار اوبادارو .

نقل‌دی : چه‌په‌هغه وخت کښې په هرځل. مغولو دارغنداو پرغاړو اوپټ کاوه اواولان او کلات به‌ئې تالا کول' باباهوتك خپل‌قوموته راټول کړل' او دسره غره سر دئې پرمغلو شخړه بوتله' بیاپې جګړه کښې مغول تالاسول ' اودپښتنو ګرندیو دېر ووژل' ماته خپل پلار داود خان داسی نقل‌وکـا 'چه سورغر دمغلو په وینو داسی لجند سوچه پلوشو دلمر به پرېښناندیده کـا' په‌دې شخړه کښې چه‌پښتنا نه‌لېز اوبې ځوا که وو' چه دسرو مغلو ښېښه راغله 'اواخیستله ئې‌وکـا' یوځو غښتلی دبابا هوتك خپلوان ومړل' بابا هوتك په‌لوړ ږغ دا سندره اولوله' اوپه غشیو ئې دمغولو تېرونه خیرل (۱)

دباباهوتك ترانه :

پر سور غر بل را ته نن اور دی
و کړ یه جوړ را ته پېغور دی
پر کـلې کور باندی مغول راغیء
هم په‌غزنی هم‌په کابل راغیء

* * *

غښتلیو ننګ کړیء دامو واردی
مغول را غلی په تلوا ردی
په پښتو نخوا کښې ئې تاتار دی
بر کـلې کورباندی‌مغول‌راغیء

* * *

آ' د مر غې غښتلیو را سیء
بر ننګ ولاړ دپښتو نخواسیء
تو ری تېر ي ' غشی تر ملا سیء
بر کـلې کورباندی‌مغول‌راغیء

---

۱ پټه خزانه ۷ مخ

زلمو په غشیو کړۍ وارو نه — د تېرو تورو ګزار و نه
ورور اندې کړۍ خپل ټټر و نه — پر کلي کور باندې مغول راغی

* * *

زما د زلمو وینې بهېږي — ملګه اوغړونه په سره کېږي
مېړ ځي زغلي او تر هېږي — پر کلي کور باندې مغول راغی

* * *

پښتنو هلیء پر غره جنګ دی — سور غر په وینو ددوی رنګ دی
مهال د تورې دی د ننګ دی — پر کلي کور باندې مغول راغیء

* * *

زلمو پر ننګ ځانونه مړه کړیء — د ښځې په غشیو هو بهیه کړیء
د پښتونخوا مځکې ساته کړی — پر کلي کور باندې مغل وراغیء

غښتلو مېړو چه دا سندره اوریدله، په جګره تو دېدل، ترڅو چه سور غر ئې دمغولو په وینو ولامه او ټول ئې پېنا کړل (۱). او سوبه ئې په برخه شوه.

وايي چه بابا هوتك دمغولو سره ډېر جنګونه وکړل، اودار غند او پورې خواته ئې وشړل، او هر کله به دا تغر او مرغې غښتليو پردوی برغلونه کړل او په غرونو به مغول ننوتل، بابا هوتك چه سپین ږیری شو، عمر ئې نه اویا کالو ته ورسید، نو په سنه ۷٤۰ھ وفات سو (۲)

---

(۱) (۲) پټه خزانه ۱۳،۱۱،۷ مخونه

۲ : ملکیار ـ په هوتکو کښې چه تر میرویس نیکه دمخه بل سړی مشهور دی او د اولس مشرتوب ئې کړی دی ملکیار نومیږی ـ دا ملکیار د هوتك بابا زوی دی ، چه تر پلار وروسته ئې په پنځو پشت کښې د اولس د مشرتوب بـګړی په سر کړله . چه په دې حساب نو ده دزیږیدو کال ۷۱۵ هـ کیږی . پټه خزانه لیکی چه « ملکیار ډیر غښتلی او قوتمند سړیو ، په جنګو کی به له اسو نه نوسره بیو » (۱) کوم وخت چه ملکیار مشرشو نو تر هر څه دمخه ئې زراعت او کرنی ته توجه وکړه ، شاړی او ورانې مځکې به ئې ودانولې . دسیوری په اټو کښې ئې ډیر خپلوان راټول کړل ، او هلته ئې کاریزونه وکښل او خپل زامن ئې په کښت او کرنه وګمارل ، په دې وخت کښې مغول له دې ودانیو څخه غوزن شول او څنګه چه ئې د پښتنو د ملك ودانېدل پر خوانه هوارېدل نو ئې پر سیوری یرغل وکړ او ملکیار ډیر سخت جنګونه ور سره وکړه ، په دغو جنګو کښې لمړی وار د پښتنو همنی ورانی شوې ، او ځینی لاژوب او مرغې ته ولاړل او ځینی هم وازی خواته ، خو دوهم وار بیا ملکیار پښتانه زلمیان سره راغونډ کړل او پر مغولو ئې سخت یرغل یووړ ، مغول ئې وشړل او سیوری ئې بیا ودان کړ (۲) .

ملکیار د مشرتوب سره روحانی جنبه هم درلوده او ښه متدین او خدای غوښتونکی سړیو ، د پښتنو اولس پر ده باندی عقیده درلوده او دده وینائې خیر محض بالله ، لکه چه وائی : یوه ورځ دخپل اکا « توخی » کورته ورغې ، دخپل اکازوی « نوربابا » ئې ولید چه غشی تیره کوی ، پوښتنه ئې ځینی وکړه : « څه کوې ؟ » هغه وویل : « دمغولو په جګړو کښې ستا ملا تړیم ! » ملکیار بابا دعاو کړه چه : « تربوره ! تل سوبمن اوسې ! » او وائی چه د همدې دعا برکته و ، چه نور بابا په هر میدان کښې بریالی او فاتح و ، او دده ماته د هیڅ چا یاده نده .

---

(۱) (۲) پټه خزانه ۷ ، ۱۱ ، ۱۳ مخونه .

وایي چه یوه ورځ د مغولو تاړاك پر سیوری راغی او هغه وخت د ملکیار بابا په کلا کښې پرته له ښځمنو بل څوك نه و، نوربابا په خبر سو، ژر ئې ځان هغه کوټ ته ورساوه او په یوه تن ئې مغول وشړل او ډېر ئې مړه کړل، دا ټول د ملکیار بابا د دعا برکت و (۱).

علاوه پر دې ملکیار یو ملي شاعر هم و او په پښتو کښې ښه سوځونکي او له تأثیره ډك اشعار لري، دده اشعار پر ملي وزن او ملي روح دی، چه دلته به ئې د نمونې په توګه یوه سندره راوړو:

وایي چه په ۷٤۹ هجري کښې د پسرلي په موسم د ترنك رود ډېر ډك راغی، او سخت نیزونه پکښې راتوی شول، یوه میاشت ئې چړاو ګودرونه موند او غاړې غاړې بهېدی، ملکیار بابا چه د ترنك خنډ ته راغی دا سندره ئې وویله:

د ملکیار سندره:

ترنك بهېږی ترنك بهېږی غاړی تر غاړی
زما زړګی خو خپل لالی غواړی

* * * * *

که روده رو ده! د ترنك روده! خاوند دی وچ کا
چه زړګی مومی زما، خپله سوده

* * * * *

که نیز دی نیز دی نیز د پښتون دی زړه نیزه وړی
په ویر ژړلی په غم زبون دی

* * * * *

که اوردی اوردی په زړه می اوردی دا اور به د چ کا:
دوېر نیزونه بل ډېر په زور دی

(۱) پټه خزانه ۱۵ مخ

نمنځنه یو سه ، سپینې سپوږمیه ورته ووایه
چه تر سهاره تال کړم ستاله خوله ګیه

* * * * *

که خره خرو ! او بوسوان کړیء بیل « ملکیار » دی
پاته له یار دی سوبلی جانان کړیء

---

۳ : ښالم خان : دریم سړی چه تر میرویس دمخه دتبر او اولس دمشراو خان په حیث پېژندل شوی ښالم خان دمیرویس نیکه پلاردی چه دخپل زوی ترقیادت دمخه دهوتکو له تومیالیو مشرانو څخه و ، حتی دهوتکو یوه پښه دده په نامه « ښالم خیل » یادیږی ، پښتانه دهوتکو دې پښې ته په درنه سترګه ګوری ، تر داسی حده پوری چه که کوم پښتون وغواړی ځانته امتیاز وټاکی په ځواب کښې ورته ویل کیږی :

« ته نو کم ښالم خیل یې ! » یعنی که ښالم خیل وای نو دامتیاز حق دی درلود . هغه وخت چه ښالم خان دسلطان ملخی داور میرمن « نازو » سره از دواج و کړ نودهوتکو او توخو خپلوی تر پخوا ټینګه او محکمه شوه .

ښالم خان ته دمیرمن نازوله نسه (چه دقندهار یوه پوه او خورا زبردسته شاعره اوعالمه ښځه وه چه وروسته به دئې مفصل شرح حال راوړه شی) څلور زامن خدای ورکړه چه تر ټولو مشر زموږ ملی زعیم میرویس خان (مشهور په میرخان)و ، اودري نورزامن ئې داوه (۱) : عبدالعزیز خان ــ یحیی خان ـ عبدالقادر خان ـ ددې درو له منځه عبد العزیز خان د میر ویس تر مرګ وروسته پر تخت هم کښېنا ستلی دی .

---

(۱) پټه خزانه ۱۷۷ مخ حیات افغان ۲۵۷ مخ خورشید جهان ۲۱۰ مخ

داو د هوتکو حال تر میرویس دمخه . ددوی حال چه و لیکل شو او ترملی نهضت د مخه څه اله څه دقندهار وضعیت هم څینی څرګند شو ' یعنی دا څینی ښکاره شوه چه قندهار کښه هم ددوو طماعو ګاونډیو تر منځ واقع و ' خو بیائې هم نسبتاً استقلال او خپلواکی وه ' بلکه پخپل منځ کی ئې مستقل او ځانته حکومت دراود ' چه دهیچا تر اثر لاندی نه و ' دا تر هغه وخته چه داصفهان ددربار څخه «ګرګین خان» دپښتنو دپایمالولو دپاره تاکل کړه او دیوه خورالوی او مسلح لښکر سره دقندهار دحاکم او بیګلر کی په نامه قندهار ته راتی . د ده د رارسیدو سره دپښتنو دپری مېنی ورانی شولې او ده پر ښاغلی پښتانه ئې تر خپلو شخصی اغراضو قربان کړه چه وروسته به مفصل راشی ؛ مګر د ګرګین دا ګرګوالی د پر پـانه نشو او نه پښتنو دده ظلمونه و زغملای شوه ' تول پښتانه دخپل وخت ملی مشر میرویس نیکه ته را غله او میرویس نیکه هم دملی ننګ بر ځای کولو دپاره ولاړ شو ملا ئې وتړله ' وخوځید ' او دده له خوځیدو سره داصفهان تخت په خوځیدو راغی ' ګرګین ئې له مینځه یووست ' او بیائې دپښتنو ملی حکومت په افغانستان کی تأسیس کړ ' چه وروسته به مفصل راشی . اوس چه تر میرویس دمخه دپارس ' هند او قندهار وضعیت څرګند کړ شو ' نو به دملی زعیم میرویس نیکه په پیژند ګلوی ګوتی پوری کړو او دده هغه لوی او قیمتدار خدمتونه چه هیڅکله به ئې د پښتون ملت هېر نکړی ترکمه ځایه چه مأخذ و نه پلاس را غلی و لیکو که خدای کول !

میرویس څوك و؟ او څه ئې وکړه؟

دده د نسب سلسله :

دمیرویس نیکه د نسب به سلسله کې او داچه دی په څوو ا سطو بابا هوتك او بابا غلځي ته رسېږي دمؤرخینو اختلاف دی نتیجه ئې بیرته هغه دپښتو جمله ده چه باید وویل شي : داسلسله «نه پر څه ده نه بې څه ده !» مثلاً حیات خان او شیر محمد دده سلسله داسې را نقلوي : « حاجي میرخان ولد شالم خان ولد کرم ولد مندو ولد عمر ولد جلال الدین ولد قطب ولد اسحق ولد حسین ولد ملکیار ولد هوتك بن بارو بن توران بن غلځي (۱) » مګر سلطان محمد قندهاري بیاد اسلسله ډېره لنډه ضبطوي او پورتني حسین نامي دمیرویس خان پلار ګڼي (۲) چه له او ونو څخه ستر ګي پټوي او صرف نظر کوي ' نو پوهېږي دلیل لمریه سلسله هم کاملاً داعتبار او ویسا ورنه ده خو څنګه چه لنډو ډېر د ملي عنعنو او روایاتو سره سرخوري نو ځو له سر تریا یه غلطه هم نشو بللای .

په هر صورت موږ صرف نظر له دې څخه چه دی په څو سلسله بابا هوتك ته رسېږي ' میرویس دیوه پښتانه مشر او ملي قائد او مفکر زعیم په حیث او بیا دیو غښتلي عسکر پنامه پېژنو ' او څه دی که ئې د ژولو نیکو او ' نو موږ ته تر بابا هوتك پوري یاد نکړو ! ځکه چه ده د خپلې سلسلې په اعتبار هغو مره کار نه دی کړي لکه چه د خپل مستقل شخصیت څخه ئې کار اخیستی دی ' میرویس بالذات لوی شخصیت ' فکور دماغ او حساس ماغزه در لوده چه بیائې دپښتنو د ملیت زغ دوطن په غرور غو کښې بورته کړ ' او خپل قوم ئې د پردیو له حکمه خلاص کړ او په افغانستان کې ئې دملي حکومت اساس کښېښود .

---

(۱) حیات افغانی ۲۵۶ ـ ۲۵۷ مخونه ـ خورشید جهان ۲۱۰ مخ

(۲) تاریخ سلطاني ۷۱ مخ دبمبئي طبع .

دمیرویس مور : تقریباً دري سوه کاله پخوا د کلات او قندهار په منځ کی یوه جګه او باشکوهه کلا لیدل کېده له چه د تازی (۱) درباط جنوب ته د سلطان ملخي توخی له خواچه د پښتنو ملی مشرو ، جوړه شوې وه – او ددې کلا ښتن ته د غزنی څخه تر جلدکه پوری تولو قومونو د اطاعت سرټیټ کړی و ، او ده مستقله حکمراني در لوده .

په ۱۰٦۱ هجری کال پهمدې کلا کی یوه ښکلې نجلۍ دنیاته راغله چه ددې مشر د کورنۍ مسرت او خوښی ئې یو په دوه کړه ، خو لا څه پوهېده چه دا پښتنه نجلۍ به دخپل قوم په سرنوشت کی څه رول ولوبوی ؟ پردې نجلۍ ئی «نازو» نوم کښېښود ، څو چه دوړ کتوب څخه نجلیتوب ته او له نجلیتوب څخه ، پېغلتوب ته ورسېده .

بلارئې دخپلې لور په علمی روزنه کی ډېره توجه درلوده ، له فاضلو مېرمنو او سپین ږیرو علماؤ څخه ئې لیکل او لوستل زده کړل ، دا زده کړه تر هغه وخته جاری وه چه د دې پلار « سلطان ملخی » سره غره ته نژدې په یوه جنګ کی وفات شو ، هغه وخت نود کورنۍ چارو اداره او د اولس مشرتوب د دې پرغاړه ولوېده ، خصوصاً له هغه وخته څخه چه « حاجی عادل » د نازو ورور هم له دې جلاشو او دخپل پلار د انتقام اخیستلو په نیت جنګ ته ولاړ ، د کلی او کورساتنه هم نازو ته پاته شوه او دې هم ډېره پښتانه زلمی په شپږ توره تر ملا کړه او دخو ننګیالیو تر بروسره ئې خپل ټاټوبی د پردیو له هجومه وساته (۲)

مېرمن نازو هم د نورو پښتنو مېرمنو په شان مېلمه پالونکې او مېلمه ساتونکې وه ، دمېلمنو په ډوډۍ ور کولو او د مسافرانو په ساتلو ډېره مشهوره وه ، تل به

(۱) د کلات دشمال شرق خواته دوهم رباط دی چه د کابل پر لار واقع دی .
(۲) پټه خزانه ۱۷۵ مخ

د ژمي به موسم دلي ډلي مسافران راتلل او ډېرې ډېر دېښانو قافلې به د میرمن نازو د کلا مخ ته پناه وې — په سوو تنو پردېسانو ته به ئې ډوډۍ او کالي ورکول، څو چه ددې میرمنې دسخاوت له خبره تر کوسانه خپور شو (۱) په دې وخت کې نود «حسین خان» هوتك په نکـاح شوه، او لوی خدای څلور زامن ورکړه چه نوموړئې دمخه ذکر شول او تر ټولو مشر نومیالی پښتون میرویس و، چه ددې زمری په پښتنې په غېږ کې وپالـل شو او یو زمری پښتون ئې پښتانه ملت ته وراندې کړ.

علاوه پردې ټولو میرمن نازو یاد میرویس ایکه مور یوه عابده، صالحه او نیك عمله ښځه وه؛ ترداسې حده چه د پټې خزانې مؤلف وایي خپل اولاد ته ئې هیڅ وخت بې اودسه او بې طهـار ته شیدې نه دې ورکړې. کم وخت چه ئې سن پوخ رالې ته ورسېد او پخه ښځه شوه، نو بر څېره پر پورتنیو ښېګڼو دا دب او علم سره ئې ټینګه علاقه وه ونده او په لږ همده کښې نوموړې شاعره شوه، دا یوه رباعي ئې ترموږه پورې را رسیدلې ده چه وایي:

سحر ګـه وه د نر ګس لیمه لا نـده   څاڅکی څاڅکی ئې له سترګو څڅېده
ماویل: څه دې، ګلبلې ګلـه ولې ژاړې؟   ده وېل: ژوندمې دی یوه خوله خندېده

همدا پورتنی فکر دی چه دا و سنې عصر مشهور فیلسوف او شاعر «اقبال» په خوږو الفاظو کښې ادا کړی دی او وایي:

شبی زار نـالیـدا بر بـهار   که این زندګی ګریهٔ پیهم است
در خشید وبرق سیاك سبرو ګفت   خطا کردهٔ خندهٔ یك دم است
ندانم بګـلشن کی برد این خبر   سخنها میان ګل وشبنم است

د میرمن نازو خوب لیدل: چه میرویس نیکه وزیږ بده مور ئې پېم هغه لمړۍ شپه خوب ولید چه حضرت بیټ نیکه دې ته وایي: «زما لورې! دا زوی ښه

(۱) پټه خزانه ۱۷۷ مـخ

تربیه کړه ؛ کم وخت چه ستا دازوی لوی شی اوی کارونه به انجام کړی —
ځه ته به ولاړشی . . .

زما اوری ! دده په روزنه اوتربیت کښې غفلت ونکړې ؛ دده له نسله به نیاك شاهان پیدا شي — چه دین ته بهرنها ئی ورکړی — دده په تربیه کښې ښه زیار باسه اودقت کوه ، دده پراوزه دلویو لویو کارو انجام پروت دی» (۱)

میر من نازو دذې خوب پهاثر برخپره پر مورنی عطوفت یوه بله مخصوصه علاقه هم له خپل دې زویه سره پخپل ځان کښې حس کوله — دمیر ویس په روزنه کښې بهئې ډېر دقت کاوه ، څوچه میرویس ددې له زمری روزنکی غیږ څخه پاڅېد ، زلمیتوب ته ورسېد . څنګه چه ئې مور پخپله عالمه او یوه میرمن وه ، دزوی دشپږ کلنۍ څخهئې دده پهتعلیم شروع وکړه اوپهیوه کال کښې ئې د دین تول فرائض پهزده کړه اوتل به ئې ورته ویل : « زویه ! دبیت نیکه لهخولې ، ناته ډېر لوی اوی کارونه ګوری چه باید انجام ئې کړې — چه لوی شې دلوی خدای عبادت او دخدای دخلکو خدمت کوه — . . .
زویکه ! ته خدای ددې دپاره پیدا کړې چه لوی لوی کارونه سرته ورسوې؛ اوستا خپلقوم اواولس ستاترسیوری لاندې ستا دخدمت او زحمت په اثر آرام واوسی ! »

چه میرویس زلمیشوتل به ئې په هر مجلس کې دخپلې مور پورتنی وصیت یاداوهاوویل بهئې : « زمامور ماته دلویو کارو دا ښجا مو لووصیت کړی دی ، زهباید زیارو باسم چه دمور وصیت پرځای کړم او له خدایه توفیق غواړم ! »

دمیرویس دژبېږیدو نېټه : په یقینیاوقطعیتو ګهڅرګندهده چهمیرویس نیکه په کومتاریخ اونېټه زیږېدلی دی ، مګر که دده دمور اودده د لمړی زوی

---

(۱) پټه خزانه ۱۷۷ مخ

دزیږیدو دتاریخ له رویه تخمینی تاریخ وټاکو نو ده دزیږید وکال ۱۰۸٤ ه ټاکلای شو اویقین ته نژدې دی .

ځکه چه ده مور میرمن نازو په ۱۰۶۱ ه کال زیږید لې ده ، او څنګه چه په پښتنو کې معمول ده دمشرانو اوخانانو لوڼې دپلار و پر کور دېرې کښېنې دشل او پنځه ویشتو کالو په عمر کې ئې مړوته ورکوی نو ځکه به دمیرمن نازو مړونې چه دښالم خان پنکاح شوه په ۲۲ کلنۍ توب وبولو اویو کال وروسته به هم دمیرویس زیږیده فرض کړو چه پوره په ۱۰۸٤ ه کال واقع کېږی ، او داتخمین دمؤرخینو لهدې قول سره چه وایی شاه محمود د میرویس لمړی زوی دمیرویس دوفات په کال اتلس کلن و (۱) ، هم تناقض نلری . ځکه چه دمیرویس وفات په ۱۱۲۷ ه کال و ، نو د شاه محمود زیږیده په ۱۱۱۰ ه کال یعنې یو کال ترواده وروسته طبیعی دی .

دمیرویس ازدواج: دمخه موو ویل چه سلطان ملخی توخی دغلځیانو دلېر مشراو سلطان خداداد (مشهور په سطان خود کی سره) دابدالیو مشر داتفاق اونزاع ددفع اوجلوګیری دپاره دابدالیو اوغلځیو دمځکو ترمنځ ئې حدوټاکه .

دې دحدټاکلو کڅه هم په ظاهره ددوی به منځ کې بېلتون اچاوه مګر معناً دېر ګټو را ومفید ثابت شو ، ځکه چه له یوې خوا ئې دېر دیو کر غېږن اوله فساده ډك لاسونه پرې نه ښو دل چه دوی پخپل منځ کې سره واچوی اوله بلې خواهری قبیلې یه دېر جدیت سره دخپلې برخې په ودانولاس پوری کړاودېر زیارئې یوست ، دا رویه دسلطان ملخی ترمر ګ وروسته ده دورور حاجی عادل یا حاجی ابدال له خواهم تعقیب شوه ، خو کم وخت چه دولت خان سدوزی دابدالیانو مشر شو پرغلځیانوئې لښکرو کړ اوهغهئې دېرژوبل کړه او دمیرویس

(۱) تاریخ افغانستان دمیاسیون اثردمنشی احمدجان ترجمه ۲۱۷ مخ
تر کتاز ان هند ٤ ج ۱٤۷ مخ - سرجان مالکم ۱۹۹ مخ

پلارئې ښارصفاته را ووست ، داهغه وخت دی چه میرویس لمړی ځل دزلمیتوب ګلونه بویول اوپه ښکـلی قوی زلمی ځینی جوړ ېږی چه دپښتنو په اصطلاح خوربرمینه کېدله . اتفاقاً په همدې ځای کې یوه پېغله نجلۍ وه چه «خانزاده» نومېدله ، دې نجلۍ یوه مور درلوده چه نوم ئې « درخو » وه ، پلارئې جعفرخان نومېده چه دسدوزو مشهور خان او په سدوزو کې « کامران خیل » و (۱) اوځو مده دمخه وفات شوی و ، بل وارث ئې نه درلود او ډېر جایدادئې هم پاته شوی و ، خولځئې نه درلوده چه کورنۍ او دبا ندې چاری ئې اداره کړی ! ـ هغه و ، چه د نجلۍ مور میرویس خپل زوم والی ته را وباله ، میرویس هم دایوه غیبی فتح او الـهی فیض و ګـڼـله د انجلۍ ئې په نـکـاح کړه (۲) کمښی چه دې ازدواج میرویس ته ګټه ورسوله علاوه پردې چه دجعفر خان مشرتوب ، خانی او جها ندار ی دده لا س ته ورغله دسدوزی ټبر صمیمی خپل اومحرم هم شو ، خوچه ورو ، ورو ددې ازدواج په اثر دسدوزیانو په زړو کې ئې هم دغلځیانو په شان ښه ځای اولوړ مقام ونیو اومیرویس ئې په اولسی معاملو کې خپل لوی مشاور وګاڼه .

دمیرویس کسب: دمخه ترهغـه چه آزادۍ غوښتونکی او سیاسی اوقومی لوړ افکـاردمیرویس په کـکره کې ځای ونیسی او یاوروسته ترهغه چه دجعفرخان دولت دمیرویس پلارنۍ بډائې ډېره کړی میرویس دتاجر په نامـه مشهور او پېژاندل کېده اودلویو لویو کـاروانو په ذریعه ئې دهند خواته تجارت کاوه (۳) کښه هم دده د تجارت څخه پېله د « افغا ن او پـارس جنګ » د کتـاب له لیکونکی څخه بل مؤرخ څه نه لیکی یوازی میلسیون لیکی چه میرویس ډېر هوښیار ، پوه او ډېر دولتمن سړی و (٤)

---

(۱) کامران خان داعلیحضرت احمدشاه بابا نیکه ګانو څخه و . (۲) تاریخ سلطانی ۷۰ ـ ۷۱ مخ .
(۳) دافغان او فارس جنګ ـ دجارج نیون هام فورد اسحاق ترجمه له لاتینی څخه په انګـلیسی
(٤) تاریخ افغانستان ـ اثر میلسیون ۱۹۷ مخ

مګرد وروستنیو واقعاتو څخه چه دا صفهان د دربار یانو خولې دهغه ی قیمتبهاو تحفو اوسوغاتو په زور ګـنهی او یاد حجاز علمأ او ملایان دخان کوی دده بډائی او ثروت ښه تأ ثیر ښندی او معلومیږی چه حقیقتا هم دی بډای ثروت مند سړی و ' او هم ئې تجارت کـا وه ' او تر هغه و خته د تاجر په نامه یاد یده ځوچه د پښتنی مشرانو په تولی کی ئې ځای نیوه ' اوددوی ښاغلی مشرتا کـل کیده.

دمیرویس شخصی صفتونه: میرویس د نرمی او ملائمی طبع خاوند و ' دده متین فـکر ' ز رینه را یه ' رسا ذهن ' لوړ اخلاق او د د ه د سخاوت شهرت مؤرخین ډیر ستایی (۱) مـګر سر بیره پر دی تـر لو مهم او بهتر صفـت چه د میرویس سره ئې په مشرتوب او ملی مقاصدو او سیاسی میدانو کی ښه مرسته کو له دده فصیحه ژبه خوږه وینا ' جذاب نطق و ' ځکه چه داصفهان د دربار قانع کول اود ګرګین برخلاف دهغو رایه ګرځول اویا دحجاز علمأ خپلول اودهغو څخه دخپل مرام سره سمه فتوی اخیستل څه داسی آسانه کـار هم نه و ' چه یوازی په سوغاتو او تحفو سرته رسیدلی وای ' بالاخر دپښتانه پو ملت تراویه او کوچنیه فدا کـاری او ځان نثاری ته حاضرول څومره قوت غواړی ؟ داتول میرویس دخپلی غوره وینا په زور سرته رسولی دی .

. هو ' لږ وروسته چه دده څولنډی لنډی وینا وی دواقعاتو پر ترځ کی وا ولیء هغه وخت به دده دا ښکلی صفت لا ښه تاسی ته وځلیږی .

دمیرویس مقام دپښتنو په نزد: وروسته تر هغه چه میرویس له سد وزو سره خپنبی و کړه دده مقام دپښتنو په نزد ده وه چندو لوړ شو ' یوخود غلځیانو مشرتوب د پلار او نیکه څخه په میراث ور پاته شوی و ' او میرویس دلوی کـالخوا یه مشرحیثیت دغلځو په نزد درلود اوله بلی خوا دقندهار ابدالیو اوسدو زو دهغی

(۱) تتمة البیان ۷ مخ - سرجان ما لـکم ۱۹۷ تاریخ سلطـانی ۷۱ مخ

خپلوی او بیا دده دشخصیت په لحاظ دده ډېر احترام کاوه ، څو په آخر کی خوډ پخوډ دابدالیو مشرتوب او ریاست هم ده ته ورسېد ، خصوصاً لههغه وخته څخه چه ابدالی دولت خان دخپل زوی نظرمحمد خان او د فقیر نا می مر یی سره د گرگین پلاس پشهادت ورسېدل (۱) دپښتنو ملت دامید ستر گی دمیرویس خان خواته کښېږي شو لي ؛ کڅه هم دولت خان دوه نور زا من هم د ر لودل چه یو رستم خان او بل زمانخان (داعلیحضرت احمدشاه بابا پلار) و ، او رستم خان وروسته تر هغه چه گر گین محمد زمانخان بندی کرمان ته واستاوه دابدالیو مشرتوب پهغاړه واخیست مگر سره لهدې همدمیرویس نفوذ ورځ پهورځ ډېرېده او ورو ورو اولس پرده را غونډېده ، اوښائی چه ددې نفوذ یو مهم علت او سبب داهم و ؛ چه میرویس دخپل عقل او ذکا پهزور دهغهوخت پهتقاضا گرگین خانته جلب کړی اولهخپله ځانهئې راضی کړی و ، حتی تر لبږي مدې وروسته گرگین دی پهټولو مسائلو کی دځان مشاور گڼله ، په تېره بیاهغهوخت چه ددولتخان زوی رستمخان هم د گرگین لهلاسه پهشهادت ورسېد په پښتنو کی بې له میرویسه بل هیڅ یو مشراوخان چه دپښتنو ستر گی ورو اوړی پاته نشو او دابدالیو او غلځیومشرتوب میرویس تهوسپارل شو ، لههمدې وختهڅخه دمیرویس فوق العاده اهمیت اوامتیاز په پښتنو کی شروع کېږی ، څوچه تر آزادی گټلو وروسته پښتنو ده ته د « نیکه » لقب ورکړاوتر اوسهئې همحاجی میرخان «نیکه» بولی اوده مزارته دپښتنو تراوسځی دحاجت غو ښتلودپاره ورځی اوتر هرڅهدمخهئې دده د کتیبې دالندې ستر گوته دربېږی :

د ننگ تو ته به می هرهلو وی

که پس لهمرگه پرمزارراشې مینه !

---

(۱) تاریخ سلطانی ٦٧ مخ

گرگین څوك و ؟ اوولی قندهار ته راغی؟ : ددې سړی نوم چه څو لیکی دمخه تېرشو اصلا «وختنك» و ، پخته ګرجی اود ګرجستان و ، چه سلطانحسین دفارس پاچا دی دقندهار په حکمرانی وټاکه . مګر دمخه ترهغه چه قندهار ته راسی په ګرجستان کی دپارس له پاچا څخه یاغی شوی و ، خو پهپای کی وئیول شو او څکه چه داسلام دین ئې ومانه سلطانحسین ئې تر ګناه ورتېرشو ، وئې باخښه اود «شهنواز خان» لقب ئې ورکړ (۱)

ګرګین یوډېر عصبی المزاجه اوظالم اوتند سړی و ، چه دپارس دملیت سره ئې څه علاقه نه درلوده اوخورا خونخوارو ، چه دهغې خونخواری په اثر داصفهان دربار دېښتنو داپلواو دپاره چه نه ئې غوښتل دبل تراسارت لاندی وی مقرر کړ ، اود ښلو زړو تنو لښکر سره ئې چه نور ډېر ګرجستانی جګړن هم ورسره وه دقندهار دبېګلر ګی پناهه قندهار ته را واستاوه ، او هم بل غرض چه دپارس حکومت دده په را استولو کی درلودداو : چه دهغه د حکومت په مقابل کی یو ټینګ سدولری مګر ګرګین یوازی دقندهار په ښار اوحکمرانی سکته ونکړه بلکه دسرجان مالکم په اصطلاح چه وایی : « کمینه کشی پیش نهاد خود ساخته قوام ریاست را در دوام سیاست شناخت » خپلو لښکرو ته ئې امر ورکړ چه دخدای دمخلوق مالونه چور کړی ، وینی وبهوی او ناموسونه ئې بې پردې کړی ، نوهغه و ، چه سرجان مالکم وایی : « . . . ومصداق ان الملوك اذادخلو قریة بظهور پیوست (۲) » اوګرګین پهدې ګمان چه په داسی شدت او سرزنش به پښتانه خوار اومحکوم کړی دخورا سختی څخه ئې کار اخیست . نو له هغې

(۱) زندګانی نادرشاه پسر شمشیر - دنورالله لارودی اثر ۹ مخ
(۲) تاریخ ایران سرجان مالکم ۱۹٦ مخ

ځایــه څخه پښتانه دګرګین له ظلمونو او ستمونو په تنګ شول خپل ملی مشر میرویس ته ئې استغاثه وکړه . ځکه چه دمخه موو ویل چه داوخت په پښتنو کی بي له میرویسه بل څوك نهو ، چه پښتانه ئې دظلم لهاوره ژغورلی وای ، میرویس هم ددوی پهداد ورسید اودقوم آزادولو اوملی خدمت تهئې پرخپل تجارتی کسب چهپهاختنو ، ترجیح ورکړه ـ نوداولس دآزادۍ پهفکر مشغول شو ـ اودګرګین سره ئې رابطه پیدا کړه ، چه لاندی بهئې ولیکو :

میرویس او ګرګین : میرویس وار دواره ګرګین ته دخپلوۍ او دوستۍ دلاری راغی، اوپخپله ذکـأ او کـامل تدبیر ئې هغه خانته جلب کړ ، او ګرګین داسی وګڼله چه میر ویس دده له صمیمی همکارانو څخه دی ، څوچه لږ وروسته دګرګین پهمشوره میرویس اصفهان ته ولاړ اولههغه ځایهئې د پښتنو دمشرتوب خط راووړ (۱) چهګویا د ګرګین په مصلحت دفارس دحکومت لهخوا دپښتنومشر مقرر شو .

چه قندهارته راوګرزید دلتهئې لهیوې خوا ملی اوقومی مشرتوب دخپلمتین فـکر او زرینې رایې په زور پداسی ښه توګـه اجرا کـا وه چه سلطان محمد پهقول « محسود اقران وسر آمدا بنای عصر » شو ، اوله بلی خوا ئې دګرګین سره داسی چلاوِ کـاوه چه ګر ګین دی یو درشتینو دولتخوا هانو څخه ګڼله لـکه سلطانمحمد چه وایـی : « . . . بی مشورهٔ او بـکـا ری نپرداختی وبغیر اجازهاش اقدام صلحوجنـګ نساختی واکثر مالیات دیوانی دوردسترا بموافقت ومرافقت او بدست می آوردی ولشکر رابسر کردګی میرویس خان باطراف فرستادی ومالیات را حصول نمودی » (۲) برخېره پردې ئې دښار دکلا نتری منصب چهپه هغهوخت کی ډېر لوی اوجلیل منصب باله کـېده همدرلود (۳) چه

(۱) تاریخ سلطانی ـ ۷۱ مخ (۲) تاریخ سلطانی ۷۱ مخ (۳) سرجان مالـکم ۱۹۷ مخ

کهٔي ددېوخت سره مقايسه کړو ' نوښايي چه « دبلدئې رئيس » بهٔ ېوبولو.

مگر داټول کارونه تنهااو تنها ددې دپاره وه چه ميرويس خان دخپل‌ملي مقصد اولوړ مرام دحاصلولو دپاره وړ او مناسب فرصت او وخت پلاته اوده په خپله اصطلاح ميرويس غوښته چه فتنه ويده مړه کړي . څنګه چه دګر ګين ظلمونه ترحد تېرشول ميرويس مجبورهشو دملي و کيلانو پوهيئت سره له يوې عريضې چه دګرګين ستمونه اومظالم پکښې ليکلي وه داصفهان دربارته ولېږي چه کوندی دپښتنو پهداد ورسېږي او لمړی سړی چه په هغه عريضه کی ئې امضا کړي وه ميرويس‌و (۱) داهيئت چه اصفهان ته ورسېد هرڅومره سعيه چه ئې وکړه خپل‌عرض ئې دپاچا حضورته ونه رسولای شوو ' اوتر ډېرې مدې پورې ئې دقاپچيانو او دروازه وانانو د ډېرښت له کبله دتشرف موقع ونه موند لــه څو په‌پای کی‌چه‌تر ډېر کوشش او زيار وروسته دپاچا حضورته ددوی عريضه هم وړاندی شوه چائې پرعرض غږ‌ونه‌يو ' دګرګين دوستانو چه دپاچا په حضور کې وه پاچاته وويل چه : « اين عريضهٔ باغيانست شا ئستهٔ اعتنا نيست (۲) » او هم‌ئې علاوه کړه چه : « اين سر کشان مي‌خواهند بشکايات ساختگی وبهتان ودروغ ازضبط وربط بيګلر ګی بر آمده بازعصيان نمايند(۳ » هغه‌و ' چه‌دپاچا له حضوره‌ئې سخت ځوابونه اوشديدشديد عتابونه واورېدل ' په‌ډېرې مأيوسۍ اونا اميدۍ بېرته را وګرزېدل اوټول حال ئې پښتنوته ووايه او پښتانه ئې داصفهان ددربار په‌نفرت او خيالاتو پوه کړل .

ګرګين چه‌له يوې خوا دملت ناراضی وليدله اوله دې عريضې خبرشو اوله بــلې خوائې هم‌ليده چه‌ميرويس نفوذ اوقوت ورځ په‌ورځ تردولت‌خان ابدالی هم‌ډېرېږی نودګرجی مشرانو سره‌ئې مشوره وکړه اوچاره‌ئې وغوښتله ' هغوی

---

(۱) تاريخ افغانستان ـ دميلسيون اثر ـ پښتو ترجمه ۹۷ مخ(۲)مرجان مالکم۱۹۷مخ

(۲) دتتمةالبيان ترجمه ۷٤ مخ .

ورته وویل : « که اگر فرقهٔ غلجائی نیز مانند گروه ابدالی قوی گردد حاکم وقت از دست شان بجزبد حالی چیز دگری را نخواهد دید . . » هغه‌و ، چه گرگین او نور ټول گرجی مشران دمیرویس ده‌کښېیستلو په فکر کی ولوېدل چه کمه پلمه ورته جوړه کړی اودی له اقتداره واچوی او محکوم ئې کړی . دهمدې اختلاف په اثرئې ځه‌مده وروسته میرویس دپاچا پهدښمنۍ متهم کړ او دخپلو معتبر وملګرو سره‌ئې تحت الحفظ اصفهان ته ولیږه (۱) مگر « دافغان اوپارس جنګ » دکتاب لیکونکی لیکی چه گرگین دمیرویس له اهمیت او اقتداره بیرېدیء ، په‌ښکاره‌ئې ده‌ته دښمنی‌گرت نوم‌نه‌واخیست اونه‌ئې بندی کړ بلکه دتابیس له لاری ئې میرویس خانته وغوښت او په ډېرو نرمو او خوږو الفاظو ئې دده سره مذاکره وکړه اودی‌ئې په‌قسم اولوړه دده دځان دسلامتی له‌خوا مطمئن کړ ، بوازی ئې داورته وویل چه‌دی‌ئې داصفهان دربارته غوښتی دی ؛ بیائې نودی اصفهان ته واستاوه ، مګرپټ ئې خپلو سړوته وویل چه په لارکی دده مراقبت وکړی اودده افعال او احوال ترنظر لاندی ونیسی . ۲) په هرحال میرویس یا داسی وخت کی قندهار پرېښوه چه گرگین دده د حبس مکتوب یوځای دده سره پاچاته واستاوه ، او په هغه مکتوب کی ئې دده اهمیت او دمقام لوړوالی لیکلی و ، اودائې ذکر کړی وه‌چه : « . . خوب‌است این مرد در اصفهان باشد ـ آرامی قندهار مربوط بحبس این مرد است ، ورنه باعث اختلال قوم وحکومت شاه در قندهار میگردد ، وباید باو هیچ اجازه عودت بقندهار داده نشود ! »

---

(۱) تاریخ ایران سرجان مالکم ۱۹۷ مخ وتاریخ افغانستان دمیلسون اثر ۱۹۷مخ
(۲) دفارس او افغان جګړه ـ مخ

دادی چه پښتنو ملی قائد میرویس څنګه دربار ته ډیوه بندی په حیث ځی وګورو چه دا پښتون بندی به دیری کابینې په مقابل کښې څه وکړی ؟ ددې پوښتنې ځواب به څو مخه وروسته ووایو !

میرویس داصفهان په دربار کی : (۱)

مجردی چه میرویس اصفهان ته ورسید ، دی ئې یوه قوی او غښتلی ګارد ته وسپاره چه دی ښه وساتی او څو ورځی پر له پسې په بند کې و ، اوله دې پیش آمد څخه لږ په اندېښنه کې و ، په تېره بیا هغه وخت چه وائې وربدل دپاچا کابینه ده ته په ښه سترګه نه ګوری ؛ مګر سره له دې هم باید لوستونکی انتظار وباسی چه دیوه پښتون مېړه فکر چه هغه هم دیوه سیاسی بندی په نامه یاد شوی وی څنګه دیوې کابینې افکار مغلوبه کوی ؟ لـه محبس څخه ئې اعتماد الدولـه اود کابینې نورو زعماوته پیغام واستاوه او اجازه ئې وغوښتله چه دباندی ورووزی او ددوی سره یوساعت ملاقات وکړی ؛ اجازه ور کړه شوه ، را ووت ، لمړی ئې اعتمادالدوله ولید او ډېر څو خورا قیمتدار و هندی تحفو اوسو غاتو وعده ئې ور سره وکړه چه له ځانه سره ئې راوړی وه . بیائې ددربار نور آراکین ولیدل او هر یوه ته ئې دهغوی ددرجې په تناسب ښې ښې هدیې او تحفې ورووړاندی کړې . په هغه ورځو کې ئې دیوان بیګی هم ولید اوده سره ئې هم په ګر انبـها وتحفو خپل ځانته ډېر کړ اوغایه ئې میرویس ته کښېنه شوله . ـ ځکه چه میرویس دشرق و ، او پوهېدی چه دشرق په دربارو کی در شوتو په نامه تحفې څومره مهم مهم رول لوبوی ، او همدا ځای دی چه میرویس دقوم دآزادی دپاره دخپلې

(۱) کم مأخذ چه داصفهان ددربار وضعیت ښه ښر ګند وی او پوره ته مقاصد له هغه څخه ترجمه شوی دی یوانګلیسی کتاب «دافغان او قاربن جنګ» په نامه دی ، چه دله استفاده څینی وشوه ،

بیوالی اوتمول څخه کار اخلی او د اصفهان د دربار دارا کینو زیبی را نیسی او دوی د ځان پرخوا کوی.

بله ورځ ئې وار ورته له چه دداخلی چارو او قضایا ود حل دپاره یو لوی مجلس جوړ یږی نو زیارئې ویوست چه ددې مجلس ته لاره ومومی اولاردئې هم وموندله، کوم وخت چه مجلس منعقد شو، دی هم وبالـه شو، دمجلس رئیس داستفسار په توګـه د ګرګـین په باره کی له میرویس څخه پوښتنه وکړه، میرویس ددې دپاره چه دمجلس نظریه د ګرګین په باره کښې ځانته معلومه کړی د پورته پوښتنی په ځواب کی ئې د ګرګین خورا ډیر صفت وکړ او و یویل چه ګرګـین د خپل زور په حیث ګڼی او د ګرګـین دزړه ورتوب او عدل او مساوات په باب کښی او د صفوی حکومت په نسبت دهغه دفرمانبر داری په شارخوا کښې ښه نظریه ور کړه اوعلاوه ئې کړه چه: «دارشتیا وه، کوم وخت چه مغول د ګرګین له مقرریدو دقندهار د نائب الحکومه په حیث خبر شول نو هرڅه دمخه مادده له قوته کار واخیست او د ګرګـین بی استشارې می دقندهار په ساتنه کی زیار ویوست . . . »

په دې وخت دیوان بیګ چه د ګرګین طرفدارو، وخت غنیمت و ګڼه او د ګرګین په بدو یلوئې شروع وکړه، وې ویل: «ګرګین ډیر فضول سړی دی دی تراوسه و نه پوهیدی چه میرو یس دی د ځان ورور بولی، ددهسړه ئې ډیر ظالمانه رفتار وکړ، او نه پوهیږی چه میرویس دده حقیقی معاون او ملګری دی ...»

ددې ورځی مجلس تیرشو، وایی چه دمیرو یس فصاحت او بلاغت مجلس په حیرت کی واچاوه.

بله ورځ دیوان بیګ ګرګـین ته وایـکل چه: « تو لیاقت جمع آوری یکصد هزار تومان رانداری! » داسل زره توما نه معلوم نه دی چه آیا په هغه وخت کښی داسل زره تومانه دقندهار مالیه وه که څنګه؟

بهرصورت څوورځې وروسته بیا میرویس خبرشوچه داعتمادالدوله په کور کې یو مجلس جوړ شوی دی چه په هغه کښې اعتمادالدوله د اولیا پر ځای کښېناست او دمجلس دټولو اعضاو سره ئې دلاس روغبړ و کړ (له دې څخه معلومېږي چه پهدې وخت کښې ده کولای شوه د اعتمادالدوله په اجازه مرخای ته ولاړ شي) – تر یوې لحظې وروسته صدر اعظم میرویس ته داسې وو یل : « ستا په باره کښې له قندهاره یومکتوب راغلی دی ' او څنګه چه تاپخپله ددې قابل بولم ' نوخواهش کوم چه پخپله تاسې د حقیقت له رویه اعتراف و کړی او څه چه مو لیدلی وی هغه بیان کړی » کهڅه هم میرویس داسې سړی نه و ' ئې چه دمخه داسې دولت رجال نه پېژندل او د دوی پخپل منځ کښې ددوی دپر خلافې څخه خبر نه و 'مګر د دې دوومجلسو څخه ده ته ښه څرګنده شوه چه په کابینه کښې پارتي پارتي بازی ده او برخلافې شته ' ده وغوښته چه څه ووایی مګر اعتمادالدوله دمیرویس په طرفداری مدا خله و کړه او وې و یل : « ته نباید دتعصب او هغو مظالمو له رویه چه ګرګین ستاسره کړې دی کاروا خلې ' بلکه باید دحقیقت له رویه توضیحات ور کړی اوزه باور لرم چه ته داسې سړی نه یې چه خلاف لهحقیقته به څه ووایې ...» میرویس خان چه ددوی پارتي 'پارتي بازی په پټه خپله تماشا کوله یو ئې فائده پهدې کښې ولیدله چه نور نو لهحقیقته څخه پرده واخلي اودزړه څخه پټ شتیني رښتین خبری و کړی اوداډول ئې په خبرو شروع و کړه :

«تاسې زما څخه دحقیقت پوښتنه و کړه اوزه هم پښتون یم ' باید حقیقت ووایم او هغهدادی چه که ګرګین څه موده نور هم پهقندهار کښې پاته شي دقندهار وضعیت به ډېر وران شي او دقندهار دحکومت هدونه او جوارح به داسې سره بېل شي چه نور به ئې یوځای کېده امکان ونلري ـ ځکه چه ګرګین تراوسه پردې نه دی قادر شوی چه خپل عسکرهم اداره کړی او دحیا او عفت تر قانون لاندی ئې را ولی

هغه کسان چه څه سرئې هم نه و، بنورولی گرگین د هغو مالونه او ثروت غصب کړه او د هغو اولادونه ئې دخپلو عسکرو سره گرجستان ته واستول او پېدې کې ئې زیار ویوست چه بغې وکړی او یاغیان شي مگر مانه پرېښودل ...

نو ښه، کم وخت چه ډېرې روپۍ او تمول سره یوځای کړی او ډېر عسکر هم ولري، نو آیا داخطره نسته چه دهغه د حکومت سره موافقه وکړي؟

کم شی به وی چه گرگین له دې موافقې څخه را وگرځوي؟

ولې پاچا د گرگین پرځای دخپلې کښې یو لائق او تجربه کار وزیر چه له خپله دینه او مذهب او ملت څخه وای دسلطنتي کارو داجرا دپاره انتخاب نکړ؟

ترلمر سپینه ده چه یو وخت به دا یست فطرته سړی داسې موقع پیدا کړي چه د سلطنت دورانۍ او خرابۍ سباب او علل راغونډ کړي ...»

پردې ځای دمیرویس وینا پای ته ورسیده او ټول مجلس په دقت واروېدله طبیعي د دیوان بیك پارتۍ چه د گرگین په خوا وه دده له دې وینا څخه خوا شینې او زړه تنگی شوله مگر بالمقابل داعتماد الدوله پارتۍ ډېره خوښه او خوشاله شوه او د میرویس سره ئې قول وکړ چه د مقابلې پارتۍ په مقابل کې ئې تقویه او محافظه کړي او میرویس هم دا خبره له خدایه غوښته، تر هغه وروسته میرویس هر ځای مقبول واقع کېدی خصوصاً داعتماد الدوله پارتۍ ډېر احترام کاوه او دې پارتۍ نه یوازې دمیرویس شفاعت پاچا ته وکړ، بلکه د گرگین ظلمونه او ناحقی ئې ټوله پاچا ته څرگندې کړې او دفارس پاچائې دمیرویس څخه خوښ او راضي کړ او پاچا هم میرویس له قیده معاف کړ.

په دې وخت کې چه میرویس غوښتلای قندهار ته تلای شو، مگر د پارس د دربار برهم او درهم وضعیت دده په مغزو کې نور خیالونه پیدا کړه، چه په هغو کې نه یوازې دقوم د آزادۍ رازونه، بلکه دپښتنې خاورې وسعت او ارتوالی هم په نظر کې نیول شوی و.

په دې وخت کې دده دوې مهمې قوې وې: امري قوه ثروت او بیا ئې دوهمه قوه قابلیت او سیاست او له بلې خوا هم داصفهان د دربار وضعیت دده د کارو ائې دپاره ښه زمینه تهیه کړې وه خوسره له دې تولو بیا هم میرویس له تعجیل او تلوار ه کار وانخیست او په دې لاره کې ئې سنجېدلې سنجېدلې قدمونه اخیستل او دا هم باید و ویل شي چه د میرویس دا امري سفر نه و چه د اصفهان دربار ته تې بلکه د لکه ډیری خان مومند (د میرویس صمیمي ملګری) چه پخپل کتاب محمود نامه (١) کې لیکي دا ټنګ ځلورم ټنګ و، چه د قوم د آزادی دپاره اصفهان ته تللی و ، لکه د میرویس خان دخولې چه وایی :

داځلورم وار دی چه راځم سلطانه — عرض د ظالم لهلاسه کړم سلطانه
که پاچا نکړی داد خواهی دمظلوم — ظالم حاکم کا ظلم ډېر پر محکوم
جورچه ډېر سی سلطنت سی برباد — د ظالم قصر بېشکه بې بنیاد
ګرګ دی ایله کړ پر رمه سر شپان — جور ستم کا اندی بېحد ګرګین خان
موږ له طاقت نشته چه کړو بېزیتی — صبر پر ظالم د ظالم اوردنی
کا فر کو لای سلطنت سی مدام — که و کړی داد ، نه وی جابر پرانام
مګر ظالم خو نسی کړای سلطنت — خالق رحیم دی ، ور کوی خلافت :
چاته ؟ چه زړه ئې وی په مهر ودان — دخدای عیال ګڼي پر مځکه انسان
سلطانه ! واوره په ښه غوږ داوینا — مکړه ستم د خلق الله په هر چا
د ستمګارو پای ، ورانی دی خراب — دظلم اور ئې کا پخپله تراب

(١) ریدی خان چه د میرویس صمیمي ملګری ، او پخپل ځای کې به ئې مفصل شرح حال راشي یو کتاب د «محمود نامه» په نامه په پښتو نظم کړی دی چه ځلور زرو پیتونه رسیږي او ټول هغه واقعات ئې پکښې راوړي چه ده پستی ګولیدلی دی ، مګر متأسفانه دا کتاب وروسته تر هغه چه سلطان حسین زرطلا وی صاه ور کړه ورک شوی دی - یوازی یوه برخه ئې چه د میر ویس تګ اصفهان او حج ته او هلته د میر ویس مناجات او خوب ارمان او د میر ویس مرګ څرګندوی په یته خزانه کې ضبط شوي ده (پښتو)

دمظلوم آه داسې کاری وی ګوره — چه‌اور ئې ئه‌ځی دظالم له کوره
سلطان ! ګوره پر ځان رحم کوه — خپل کلی کورپه‌جورمه‌وراڼوه»

* * *

دسلطان حسین صفوی دخولې بیاداسې ځواب ور کوی :

« پاچاوپل : زه‌نسوای کولای چاره — د ګر ګین ظلـم و ستم د پـاره
که ئې‌معزول کړم‌قند هاوته بریږدی — جورو ستم اوخپل‌شعار نه‌پر یږدی
ګر ګین‌خو ګر ګ‌دی‌ګر ګ‌خو ظلم کوی — و یئې نو ینه هم پسو له څیری
زه‌هم‌خائف‌یم ، چه‌به شکرم ګر ګین — نامسلمان‌دی ، ارمنی دی بیدین
نه په‌اسلام کی ځان پـابند ګنیـنه — نه‌نصرانی نه له عیسی‌بیرینه» (١)

* * *

دمیرو یس تـګ حج ته : هغه‌وخت چه دپارس پاچاپه‌لوړآواز دمیرویس

بیـګناهی اعلان کړه په دربار کی دده رسوخ یوپه دوه تینګ شو ، ترڅه مدې وروسته ئې دبیت‌الله دزیارت اجازه وغوښتله اوداد لیلونه ئې پیش کړه ، وې‌ویل :

« . . . ددنیا له مشقتو او تکـالیفو څخه ستړی شوی یم ، اوبل ناروغه یم ، او دریم خورا ډیر شوق لرم چه دمقدسو ښاروتو او ځایونو زیارت و کړم اوخو شپې ورځی هلته تیری کړم او د خدای لوی پاك دربار وویئم اود مکې‌اومدینې په ز یارت مشر ف شم ــ ا و ترهغه ورو ستـه نو په ر یا ضـت او د عا بوخت شم ــ کداعلیحضرت اجازه را کړی‌ئردې زیارت‌وروسته‌نوبیر ته دلته‌راځم‌اوخپله‌تو له ګورنی دقند هار څخداصفهان‌ته راولم‌او دلته‌ژوند کوم . هو ، کاسټاسې خوښ‌دوی خپله تو له قبیله او خپلوان دلته را غواړم او امر صادر کړی‌، چه‌راسې (٢)

(١) پټه خزانه ١٣٩ مخ (٢) دافغان او پارس جګړه .

ځنګه چه سلطان حسين ظاهراً دمذهبي مراسمو ډېر پابنده و، ځکه ئې ونشوای کولای چه دمير ويس داعزم فسخ کړی او علاوتاً د ميرويس له خبرو ډېر خوشاله هم شو، نو وی ويل: «هيڅوك دی په ميرويس غرض نلری او نه دی څوك له دې لوی عزمه څخه را ګرزوی» ميرويس دخپلو ملګرو سره دمکي خواته روان شو او مکي ته ورسيد .

دحجاز بانفوذه او مقدس علماً ئې وليدل او هغه تحايف او سوغاتو نه چه ئې دفارس څخه دځان سره راوړی وه هر يوه ته ئې دهغه دنفوذ په مقدار ور کړه . بيانو مديني ته ولاړ اودهغه ښار مقدس ځايو نه ئې وکتل اودهغه ځای دمعتبرو او بانفوذ و اشخاصو سره ئې هم ملاقات وکړ او هدا يا او تحفې ئې ور ورياندی کړې .

* * *

دميرويس مناجات په مدينه کښې : رپدی خان مومند پښېله محمود نامه کښې ليکی چه په مدينه کښې مير ويس داسی مناجات وکړ چه د لته عيناً هغه منظومه را نقل کوو :

ولاړی دشپې ئې په يثرب کافرياد — رسول تهٔ ځان ته «په قوم برباد
ستا پرامت راغیء دظلم دوران — واوره رسوله د دې قوم فغان
پښتون خوستا پر نامه ځان کړی فدا — اي خيرالنامه ! واوره ته ئې ندا
وژ غوره دوی ، ته دظالم له لاسه — کړ ګين له غصه د پښتون وياسه
ستا په نامه دیء کلمه ګويه پښتون — نه به سی هيڅکله له تانه راستون
مرګ وژوندون مو د اسلام دپاره — ستا د دربار ستا د سلام د پاره
مه مو کړه هير خيرالوری رسوله ! — فخر ذكرنين نورالهدی رسوله!
اوښکی مې څاڅي پردرباريم ولاړ — قوم سو په اور دظلم تو له لتاړ
يو وار نظر وکړه پرموږ چه سو ونډ — و ظالمانو ته تر څو به يو پړ

ستا لطف ومهر دی شامل پر جهان　　هر خراب زړه دی ستا په مهر ودان
که ستا نظر نه وی خراب سو پښتون　　په اور د ظلم تور کباب سو پښتون
واغلم له لیری ستا در بار ته نبی　　ته می شفیع سه خدای غفار ته نبی
چه پر پښتون قوم نازل کا رحمت　　کړی ئې خوندی ناموس پخپل مرحمت
لاس د ظالم ئې لنډ کړ یوازه کاندې　　وچ سی د ظلم د ګنډ و خیر د نه
ستا شریعت سی ټینګ په منځ د پښتون　　ورک سی بیداداو کم سی رنځ د پښتون
دا می دیء سوال ولاړ د در ته یمه　　محتاج دی تش و لږ نظر ته یمه
د قوم حال کړم در ته عرض په ادب　　ته یې بادار د کل عجم او عرب
بېله تا نلری پښتون خوا له ګر　　ته یې ملهم د خوږو زړو د پر هر
وژغوره زموږ نام وناموس له بیداد　　کړو یې ناموسو ظالمانو بر باد
سر که را پورته زموږ حال وګوره　　د ظالم ظلم بد احوال وګوره
نه ئې له تا شرم و حیاسته نبی　　نه شرم کاندی له عیسی، ارمنی
عرض می د حال وکا، وتا ته پیشوا
بل څوک مو نسته خوا له ګر په دنیا»

د میرویس خوب لیدل : همداشان ریدی خان په محمودنامه کی راوړی چه

میرویس نیکه تر پور ته مناجات وروسته په همغه شپه خوب ولید چه حضرت صدیق (رض) او حضرت عمر فاروق (رض) میرویس ته داسی وایی:

«وی ای میین زیری نور څه غم مکوه　　قوم دی خلاص سو کورت ماتم مکوه
ولاړ سه خپل قوم ته دا زیری کړه ژر　　چه د ظالم سو کم نقصان او ضرر
پښتون به خدای کاله ظالمه آزاد　　نه به سی ننګه او ناموس ئې برباد
خدای به دا قوم کا په رحم ودان　　نوم به ئې وینه مجاهد پر جهان
تل به د خدای په بندګۍ کی وی لوړ　　څوک به ئې نکا سر په ټیټه ورځوړ

کلمه دحدای پهوی جاری پداوواه ... ور کوی خوی به پهدي لاره کي شاه

خوئي طرفوی داسلام په بیکری ... نابهمی ورلئ نوم ددي قوم له تری ."

دقت: کوران استو انکي پوهیږی چه په وروسته واقعاتو کښي چه میرویس

قندهارته ولارشی ددي خوب نقل کول با اورول په هغه عصر کي د پښتانه ملت

په روح کي څه شور پیدا کوی ؟

ځکه چه داسی روایات که څه هم حقیقت ونلری دیوه داسی مسلمان ملت په

روح کي لکه د پښتانه ملت چه دی سرپیره پرملی احساساتو پومذهبی او روحانی

تحریک اوشور هم پیدا کړی . نو هر کله چه مذهبی او ملی احساسات سره یوځای

شول نو داسی ملت دخوځیدلو او په شور راوستلو په مخ کښي هیڅ بل مانع نشی

درېدلای او هر اقدام چه و کړی ددي دوو قوو په اثر حتما یادحو کیږی او یا

کامیاب پیږی .

هغه سوال چه میرویس دحجاز علماوته وړاندی کړل:

وروسته تر هغه چه ئي دمدینی علماوته هم تحفي ور کړي بیرته مکي ته راغی او

"دافغان او پارس جګړه" د کتاب لیکونکي لیکي چه میرویس یا حجاز کي دهغه ځای

خورا لویو لویو مشهورو ملایانو ته دعوت ور کړاو هغوی ته ئي بیټ دخپل زړه

رازو وایه او ددوی څخه ئي تحریری ځوابونه وغوښتل او ورته ئي وویل:

"...موږ ددوو مملکتو ترمنځ واقع شوی یو چه یو دهند امپراطوری ده او بل

دفارس مملکت دی موږ دمحمد (ص) په دین یو او پرڅو قبیلو سره ویشلی شوی یو .

لیکن څه موده دمخه زموږ مملکت ته رافضی او شیعه کسان راغلی دی او دوی

دلاسه ډیر غیرقابل او نه زغمېدونکي ظلمونه وینو او س ئي دګرګین په نامه یو رافضی

بیګلر کی چه ډیر ظالم دی زموږ پرسر دروئی دی چه خلاف دقانون او عدالت څخه

پر موږ او زموږ پر ... لور نیو ظلمونه کوی .

[illegible] په واسطه [illegible] کې ایښې [illegible] او لوړ علماو ! آیا موږ [illegible] سنیو چه دخپل دین او ناموس دپاره توری له تیکو را وباسو ؟

که موږ ددوی پمقابل کې دخدای درضا دپاره دجنګ اعلان وکړو اودوی مات کړو آیا ددوی مالونه موږ ته ښنګه دی ؟ » (۱)

دغه سوال په مقابل کې ئې مثبت او کافي ځواب ومومه — [illegible] میلسیون دسوالو شکل پلدول بیانوی او لیکي چه داسې وه :

« ۱ : آیا دهغو مسلمانانو دپاره چه پخپلو دیني کارو کښې آزاد نه وي دتوری پزور ځان آزادول روا دی ؟

۲ : که دیوه ملت مشران ناچاره شي دیوه بې دین پاچا سره بیعت وکړي او هغه پاچا د بیعت دلمړني شرطو مراعات ونکړي آیا هغه ملت کولای شي خپل بیعت فسخ کړي ؟ »

ددې دواړو پوښتنو پځواب کښې ئې د « بلاشک » کلمه و مونده (۲) خو سرجان مالکم فقط دومره لیکي چه : « . . . درمله فتاوی ازعلمای اهل سنت گرفت که محاربه باشیعه وقلع وقمع اینطایفه موافق قانون شرع شریف ومطابق احکام ملت حنیف است » (۳)

پهر صورت حکومت چه میرویس بیرته اصفهان ته را ګرزیده دفارس د حکومت پرخلاف ئې دېرې مهمې فتواوی دحجاز دعلماو او روحاني طبقو څخه پلاس کې وې او بیرته را وګرزید.

(۱) دافغان او فارس جګړه

(۲) تاریخ افغانستان - دمیلسیون - دمنشي احمدجان پښتو ترجمه ۲۰۲ مخ

(۳) تاریخ ایران - دسرجان مالکم ۱۹۷ مخ

دمیرویس بیرته را ګرځېده : میرویس اصفهان ته را وګرځېده ـ دمکې څخه ئې خپل له خانه سره ډېر خوشحالیه شیان او عنبر راوړه او هغو کسانو ته ئې وړاندې کړه چه د نفوذ او اعتبار خاوندان وه او د هغو سره ئې ملاقاتونه هم وکړه، دهغو په زړو کې ئې کامل نفوذ وموند ، او ټولو دې ته چاته مقرب کړ ـ دده دوراندیشۍ او عقل ئې وستایه او د سلطنتي چارو کې ئې لاره ور کړه (۱) مګر میلیسون ایلې چه میرویس که څه هم له وزیرانو سره تګ او راتګ دراود، خو په ښکاره ئې په ملکي معاملو کې مداخله نکوله (۲) او بنائي دادې دپاره، چه د اصفهان دربار پرده په ګمان نه شي ـ په دې وخت کې که څه هم میرویس خان ته دا شوق پیدا شوی و ، چه قندهار ته ولاړ شي او هغه نقشه چه له خپله خانه سره ئې طرح کړې وه عملي کړي مګر په دې ملي مرام کې ئې تلوار روانه باله او له خانه سره ئې فیصله وکړه چه څه موده لا نور هم په اصفهان کې پاته شي .

یو تصادف : په دې وخت کې چه میرویس خان له مکې څخه اصفهان ته را ګرځېده داسې یو عجیب تصادف واقع شو چه دمیرویس د پلان د عملي کولو دپاره ئې زمینه خوره ابنه مستعده کړه او میرویس ته ئې داسې ښه فرصت پلاس ور کړ چه خپل کاروله پاخه کړي او خپلې نظریې عملي کړي .

واقعه داوه : چه په دې وختو کې « شماخي » نه یو سفیر را ورسېد چه د روس دامپراتور «پتر کبیر» له خوا داصفهان دربار ته راتلې ـ داسړی «اسرائیل اوري» نومېده (۳) او یو سړی و ، چه په اصل ارمنی د فارس د « قاپانلوی » و . داسړی وروسته تر هغه چه په فرانسه ایتالیا او آلمان کې دڅو موده خوځونکې پټامه په سیاحت

(۱) دافغان او پارس جګړه ، (۲) د افغانستان ... ۳۰۲ مخ
(۳) [illegible]

مشغول و ، دلمړی «لئوپولد» دآلمان دامپراطور په عسکرو کې داخل شو ، او ورو
وروئې په همدغو عسکرو کې یوجزئي منصب پیدا کړ او ځکه چه یو دسیسه کار سړی و ،
« داتریش » دوزیرانو په دربار کې ئې هم پښه خلاصه شوه او ځکه چه دشرق
اکثری ژبې ئې زده وې نومامور شو چه اسلامبول ته ولاړشي اومالته څارو کړي
چه ایا عثماني دولت دهغې روغې دمنلو دپاره آماده اوحاضر دی چه اطریش او
دهغه متحدینو (آلمان اولهستان او ونیز) ئې پیشنهاد کاوه ؟

اوداهغه روغه ده چه په (۱۱۱ ه) کال ئې تړون وشو .

وروسته تر هغه اسرائیل اری دروس دقیصر خدمت ته راغئ ، اودهغه په عسکرو
کې ئې منصب وموند (۱) خوبیا چه ئې دروس دولت ته په عثماني مملکت کې ښه
خدمتونه و کړه نوئې دهغو خدمتو په عوض کې دپتر کبیر څخه خواهش و کړ
چه دی دسفیر په عنوان دپارس دربارته واستوی ، امپراطور بر څېره پردې چه
ده دا خواهش و مانه امرئې و کړ چه هر څومره مال التجاره چه دی او دده
ملګری له ځانه سره وړی دګمرکي محصول څخه دې معاف وی(۲) دا امر ددې
باعث شو چه څورا ډېر ارامنه پرده باندی دخپلې تجارتي ګټې دپاره راغونډ شي .
هغه و ، چه اسرائیل اری دروس دامپراطور له خوا داصفهان دربار ته معرفي شو ،
اسرائیل اری تر هغه د مخه چه اصفهان ته ولاړ شي «ویانه» ته ولاړ او د تېرو
خدمتو له امله ئې داتریش دامپراطور څخه دسلطان حسین پنامه یوه سپارښتنامه
واخیستله او له هغه ځایه بیاد پاپ دربار «روم» ته ولاړ او پاپ هم د پارس
دپاچا پنامه یوخط ور کړ (۳) تر دې توراو سپارښتنامو وروسته د ډېرو ارمنیانو
او روسیانو سره «شماخي» ته وارد شو او دپارس سرحدته را ورسید .

(۱) کاوه (مجله) دوهم کال د ۱۲ شمارې شمیره ۸۷ مخ (۲) ار یخ ا... ان سرجان ملکم ۱۹۲ مخ
(۲)

دپارس وزیرانو چه ددې سفیر دراتگ خبر واورید، نو یوسړی ئې ورواستاوه چه ددې سفیر هویت او احوال څانته څرګند کړی او دوی خبر کړی چه دا سفیر څوك دی ؟ او د کم ځای دی ؟ او ملیت ئې څه دی ؟

ددوی سړی چه بیرته راغی، دوی ته ئې وویل چه دا سفیر په ملیت ارمني دی؛ کم وخت چه دوی دا خبره واورېده ډېر مشوش شول، خصوصاً چه ددې سفیر وېلی وه چه دارمنیانو شهزاده دی . ځکه چه دوی نه غوښته چه یو ارمني سړی د سفارت په لقب (هغه هم دروس دسفارت پناهه) داصفهان دربار ته راشي . له دې کبله ئې نو دفرانسه دسفیر «میشل» نامی سره چه دفرانسې دخورلسم لوئی له خوا دتجارتی چارو دپاره په اصفهان کې و ، مشوره وکړه او له هغه څخه ئې وغوښتل چه ددې سفیر ملیت او نژاد ښه ورته څرګند کړی او دوی ته دا معلوم کړی چه دروس امپراطور ته په څه نسبت معرفي شوی دی او څه قرابت ورسره لری ؟

د فرانسې سفیر چه هم دا سرائیل اری په را تګ خوښ نه و (ځکه چه دې سفیر دهغه لیمو پولنډ اعتماد نامه په لاس کې لرله چه د فرانسویانو سره په جنګ اخته و او هم ئې اروېدلی وه چه اسرائیل اری خیال لری دا سې اسباب راغونډ کړی چه کیانو لیکی کشیشان له پارس څخه وشړل شی (١)

نووې وېل : « . . . حقیقتاً دا سفیر نژاداً ارمنی دی ـ چه ترد ې د مخه ئې په فرانسوی عسکرو کې کار کاوه او دفرانسوی عسکرو د بارهٔ ئې کافی درسته وله بیا دیوه عسکر پناهه په خدمت کې داخل شو ، دخو وظیفو تر اجرا و روسته یو کښته منصب ور کړه شو ـ خو واره هم جرمنی ته ولاړ او دلیمو پولنډ خصوصي ترجمان و ، بیا په روسي خدمت کې شامل شو او دسرواني په عهده مقرر شو او د جرمني شهزادهٔ دی دروس «تزار» ته معرفي کړ ـ دا دی چه اوس داصفهان دربار ته دی یو

(١) [illegible]

سفیر په حیث را استولی شوی دی » (١)

او د فرانسه سفیر په د خپلو خبرو په پای کښې داویل چه « داسرائیل اری طالع هم دومره نامه کښي پيدا ده کوم چه دنوما تورني ورو ستنه ورانده شي داسي جمله خپلی جوړېږي چه په فرانسوی ئې داسي معنی کېږي « دغه پاچا کېږي » (٢) کم بل شی چه د دربار دارا کینو وحشت ئې د یراوه د قره باغ د کلي دیوه سړي Aslwanitsch نامی پیشګوئی وه چه خلکو ته ئې داسی ویل :

« داسفیر دار منی پاچهانو څخه دی چه زمونږ په کتابو کې ئې ذکر شوی دی ګر راغلی دی چه یو وخت به پارس ته راشي او دا خای به دده تر تصرف لاندې شي او دا سړی خودار منیانو حکومت پخوانی عظمت ته و ګرځوي او په د ې خای به تشکیلېږي » هغه وخت چه دی شماخی ته راورسیده دی سوه ارمنی کسان ورسره و ه چه دلته سل نور کسان هم ورسره شوه او ویل ئې « زه د پخوانیو ارمنی شاها نو خلف یم » دا پروپاګند ډېر ژر خپور شو ، او لګه څنګه چه د دوی په پخوانیو کتابو کښي لیکل شوی وه ، دوی ویل : « پرېږدی ، چه دی زمونږ پاچاشي ، دی څپل مملکت ته راغلی دی او باید چه حتما زمونږ له خوا تقویه شي »

د فرانسه سفیر چه دا پروپاګند واورېد پاچاته ئې وویل : « دد نیالر منیان دا سړی هغه پاچا بولی چه د هغه باره کښي د دوی کتاب پیشګوئی کړی ده ! » او په خپلو خبرو کښي ئې ډېر مبالغه و کړه او وي ویل چه هر څو ژر کېږي باید دی بلاخو له پټه کړه شي ـ پاچا ډېر په چورت کښي و لوېد او د ستي ئې اعتماد الدوله راوغوښت مشوره ئې خپنی وغوښتله چه د دې سفیر په رانګ کښي څه وائي ؟

اعتمادالدوله ویل : اجازه ور کړی چه راشي ! »

---

(١) دافغان او پارس جګړه ·

(٢) Israelorii—Ieeraroii(roy)

دمیرویس استعداد ته متوجه شول: موږ تر اوسه چه دمیرویس نیکه حالات

اوستلی دی، میرویس موږ یو دیپلومات او سیاسی هوښیار سړی موندلی دی نو ځکه دی تصادف میرویس ته ښه موقع پلاس ورکړه چه دارامنه او ګرجیانو په باب کښې او دوی سره د ګرګین د مناسبت په شاو خوا کښې هرڅه چه وغواړی هغه وپلټي ځکه چه دغه وینا ظاهري رنګ هم درلودــ کله ئي ویلای چه ارمنیان او ګرجستان غواړي چه آزاد اوسي او ګرګین خان ددې کار لمړی محرك دی شاید حقیقت به هم داسې کیږي ــ خصوصاً هغه وخت چه د کابینې داعضاو په نظر داغوښتنه خلاصې ونکې ښکاره شوه او میرویس ئې د مشورې دپاره مجلس ته راوغوښت (۱) ښه زمینه مساعده وه چه باید میرویس له خپلې وینا او تلقیناتو څخه ګټه م کار چه زړه ئې غوښت اخیست .

چه مجلس ته حاضر شو دوارو پارټیو ده ته رجوع وکړه او ورته وې ویل :-
کمه نظریه ښه ده؟ «دسفیر پر ښودل او که ئې ګرفتارول؟» ځکه چه یوه پارټی د دې نظریې پرستواوه چه سفیر دې ګرفتار شي او بله ددې نظریې مخالفه وه، خو له لا هم ئې طرفداره وه ــ بیائې نو دمیرویس څخه داسې خواهش وکړ :ــ

«... موږ ستا څخه ای درکړی رایې او ستا سلیم عقل ته ضرورت لرو ــ ته څه وایې؟»

میرویس وار د واره دوی دا دوه ستاینو او احترام شکریه او خپله خاکساری په ډو ګلمو کښې خلاصه کړه او بیائې داسې وویل :ــ

«زما په عقیده ددې سړي راتګ سیاسي رنګ لري ــ چه دې خاورې ته راداخل شی ستاسې دقوې تر شعاع لاندې کیږي ــ نو ددې قدرت او واك به پیدا نکړی شي چه کومه فتنه او شخړه جوړه کړي ــ که تاسې د کومې شخړې انتظار له ده څخه لرئ، نو پرې ئې ږدئ چه اقدام وکړي ــ بیا تاسې کولای شئ

---

(۱) د افغان او پارس جګړه په انګلیسي ــ افغان تاریخي په تو کي ز به

چه دی محبس ته وسپارل شي او په یوه جام ئي کار تمام کړی شي : او که ده
حکوم داسی اقدام ونکړ ترڅه مدې وروسته چه وخت ئي پوره شو بیرته ئي
« زار » ته ور واستوی شي په دې صورت کښې به دده پوځ کښې لوی توهین شوی وی

او خورا به سپک شی ځکه چه دی ئي د یاغیانو دپاڅون او دهغو دمجلس داوربلولو
دپاره دې ځای ته را استولی و ، او نا کام ولاړ — . له دې څخه هم باید وپېژنو
که دا سفیر سیاسی په دربار کښې قبول نشی احتمال لری چه د ګرګین دوروور په
شان عقیل خان روسی قونسلګری ته ورسوی او دار منیانو دسر کښی او طغیان
باعث شی — هغه وخت نو لا زه پوهېږم چه د ګرګین دهنګامې پېښان بوه بله هنګامه
توده شی او دپیرو خلکو وینې به توی شی او تر حد زیاتی پیسې به ولګولی شي . . .
بهر صورت ګوم شی چه په دې وخت کښې مهم او ضروری ښکاری دادی چه تر هر څه
دمخه باید خپلو سرحداتو ته توجه وکړی شي — وګوری : له یوی خواه ګرجی
شهزادګانو د روس له قیصر څخه د مرستې او ساتنې غوښتنه کړې ده او نظر علی خان
د ګرګین دا کا زوی او د ګرجستان والئي روسی دربار ته استولی دی (۱) او
له بلې خوا هم پوهېږی چه ګرګین دارمنی ابر څخه دی ، څه لیری نه ده چه د
روسیانو سره علاقه پیدا کړی — هو ، ګرګین فرصت او وخت لټوی چه سر کښی
وکړی (لکه دمخه چه ئي هم په نا کامی سره اقدام ختم شو) او هغوی به دخپلې
مرستې دپاره راوغواړی او له خپلو ګاونډیانو څخه به استفاده وکړی او یا خپل
حکومت دهغه پاچا ته تسلیم کړی او دهغه سره قبول او تړون وکړی چه دده سره
مرسته وکړی او داهم څه لیری نه ښکاری چه پخپله له پښتنو څخه استفاده وکړی ،
هغوی پخپله پارتی او حزب ځکی داخل کړی — ځکه زه هلته حاضر وم او دده
کارونه می لیدل —

---

(۱) کاوه مجله ۲ کال ۱۲ شماری ضمیمه ۹۸ مخ

ګرګین له ماشخه کوم مخالفت و نه لیده او نه مانظلم کړی و، نګکو زما وجود ئې هلته نه غوښت او زه ئې له همه خایه لیری کړم شوددی پخپل مقصد به کا میابه شی که زه هلته وای او (خدای دی نه کوی) که واقعه دپښتنو په منځ کښې پېښه شوې وای په خورا آسانۍ سره ما کولای شوای چه هغه اور مړ کړم په هر صورت که داسفیر ومنل شی نود راتلونکی خطر دپاره باید کم از کم دور اندیشه اوسئ او دده په کار او کړو اوعمل پسی ډېر مواظب اوڅارووسئ ... » (۱)

میرویس په آخر کښې داهم وویل چه : «. . . حقیقتاً ډېر نازك وخت دی که پټر کبیر دروغی اودوستی له لاری غوښتلای چه یو سفیررا واستوی دا اومنی سړی به ئې نه رااستاوه په تېره بیاداسې سړی چه دارمنیانو دشهزادګی دعوه هم کوی ځکه نودپارس حکومت ته داضرور ده چه ټول ګرجیان اوارامنه تر نظارت لاندی ونیسی ځکه چه ډېرمده نه کېږی چه ګرجیان دګرګین تر مشر توب لاندی بغاوت کړی و، او اوس چه هم د ګرګین دا کارزوی دزار روس په دربار کښې لوړ مقام لری آیاددې سفیرراتګ به د ګرجیانو اوارمنیانو په روحیاتو کښې خصوصاً دګرګین په روح کښې څه تأثیر پیدا کړی ؟ » (۲)

دمیرویس داوینا چه « دافغان اوپارس جګړی » د لیکو نکی په عقیده یود مخو جامعو وینا وشمیره وه چه دیوه هوښیار اومقتدر سیاسی سړی څخه چه د لوړ عقل خاوند وی انتظار کېږده . او وایې کولای شوه چه د ګرګین په نسبت دپاچا په مغزو کښې راز راز افکار پیدا کړی . نوپاچا فکروکړ : څه وکړی ؟

که ګرګین معزوله کړی محتمل چه دده ځکم به ونه منی اودهند پاچانه به ځان تسلیم کړی . او که ئې معزوله نه کړی هغه تشویش چه دده له وجوده ورته پیداشوی و ، دده زړه ئې پرآرامه نه پرېښود اوتحمل ئې نشو کولای .

---

(۱) دافغان اوپارس جګړه مخ (۲) تاریخ افغانستان ـ میلیسون ـ پښتوترجمه ۲۰٤مخ

نوښته ئې و کړه ! وروسته تر هغه چه د اسرا ئیل اری ئې په ډېر مجلل دول پذیرائی وکړه او اصفهان ته راغی ، دگرگین دپاره ئې داسې چاره و سنجوله چه هم معزوله اشی او هم له اقتداره ولوېږي چاره داوه چه میرویس ئې بیرته دقندهار و کلانتری (ریاست بلدیه) په منصب مقرر کړچه هلته د گرگین د حالاتو مراقبت وکړي او که ئې موقع پیدا کړه دده ځای هم ونیسي (۱) نو دادی هغه میرویس چه دیوسیاسي بندي په حیث تحت الحفظ اصفهان ته لیږلی شوی و اوس دحکمران په حیث وطن ته راځي ـ ښائې چه گرانو لوستو نکو به د هغې پوښتنې ځواب چه خو مخه دمخه مو کړی وه (چه دیوه پښتانه مېړه فکر به دیوې کابینې په مقابل کښې څه وکړي ؟) خود پخوده پیدا کړی وي .

خیر په راتلونکو پېښو کښې به نورې نکتې هم واولی چه دملي زعیم دپیاو ماسي افکار لا ښه څېښې څرگند یږي .

* * *

د میرویس راتگ قندهار ته : په دې ترتیب میرویس د ملي پرو گرام د عملي کولو دپاره دډېرو آرزو گانو سره په خوراشوق خپل گران وطن ته رهی شو او درارهی کېدو په وخت کښې ئې څو مکتوبونه د گرگین پنامه له ځا نه سره را اخیستی وه چه په هغو کښې پر گرگین باندی تا کید او سپارښت شوی و ، چه د میرویس بې مشورې به کار نکوی او دده ته به بیرته هغه پخوانی منصب وسپاری او ډېر احترام به ئې کوی ، دده عزت اوشرافت به محترم گڼی حتی اعتماد الدولته میرویس ته په خصوصی توگه ویلی وه چه د گرگین په کړه او وضعیت پسې دې څاروی او یو مهر شوی سندئې هم ور کړ چه کوم وخت کهضرورت پیښ شی له هغه څخه کار واخلی ـ دیوان بیگ هم څو مکتوبونه ور کړه او په هغه کښې ئې ولیکل چه : « میرویس یو له هغو هوښیارانو خلکو څخه دی چه دپاچا سره ئې ډېر کو مکونه کړی دی »

---

(۱) تاریخ افغانستان دمیلیسون اثر دمنشي احمد جان ترجمه ۲۰۵ مخ .

میرویس چه دا مکتوبونه واخیستل نور ئې نو ځنډ روا نه باله وسمتي وقندهار خواته راوخوځېد اوپه لاره کښې ئې په کاروانسرایو اوټانو کښې په ډېر تجلیل او احترام دبوي تشریفاتي عسکري ټولگۍ او دبوي دستې موزیک له خوا ښه راغلی کېد له هر پښتون دده په راتگ خوښي کوله او دده د کارو آرزو مندهو (۱) ځو چه قندهار ته را ورسېد.

د میرویس رسېدل قندهار ته : د میرویس په قندهار کښې په ډېرې گرمجوشۍ او حرارت استقبال وشو، او ټولو اهالیو په ورین تندي او خوشالو زړو ده ته «ستړي مشي» وویله ؛ گرگین که څه هم په ښکاره دده په پذیرائي کې داهالیو سره گډون وکړ او دمیرویس احترام ئې پر ځای کړ، مگر په زړه کښې له غضبه او کینې څخه سره خوړل کېده او دانتقام لارئې پلټله، خصوصاً له هغه وخته څخه چه (داصفهان ددربار تهدید نامې اوسپارښنامې ئې واوستلې.)

په دې وخت کښې میرویس د گرگین څخه اجازه واخیستله ځېل کوراو خپلې علاقې ته ولاړ ؛ هلته اکثر خوانین او مشران اودده ملگري دده دملاقات دپاره راغلل او هم ډلې ډلې خلك دحج د مبارکۍ دپاره ده ته راتلل او ټول پښتانه منتظره وه چه دی څه کوي ؟ او څه وایي ؟ غوښته ئې چه پوه شي : میرویس د قوم دنجات او آزادولو په باب کښې دوی ته څه زېری راوړی دی ؟

گرگین ددې ملاقاتو او تگ راتگ څخه بې خبره نه و، مگر دانتقام اخیستلو دپاره ئې غوښته چه یوه پلمه پیدا کړي اوداسې کاروکړي چه میرویس دقوم او اولس په نظر کښې سپك اوذلیل ښکاره کړي ـ یوه پلمه ئې پیدا کړه هغه داوه :

میرویس یوه لور درلوده چه خورا ډېره ښکلې وه ، چه دسر جان مالکم په اصطلاح ددې دحسن او ښکلیتوب آوازه دخلکو په خولو کښې خپره شوې وه (۲)

(۱) د افغان او پارس جگړه ص (۲) تاریخ ایران دسر جان مالکم ۱۹۸ مخ

ګرګین میرویس ته چال واستاوه چه دغه لور ده د زوی د ازدواج دپاره (۱) دګرګین کور ته ور واستوی څنګه چه دا پیغام د حاکم په توګه نو میرویس ته غوندی اندېښنه پیدا شوه ــ ځکه چه له یوې خوا دا لور استول ده ته پښتنی غیرت سره مخالف وه او بر سېره پر هغه ئې ده قبر دقوم او اولس په نظر کې سپکاوه او له بلی خوا په داسی وخت کښې چه میرویس لا تراوسه پښتانه دخپلی عقیدې او عملیاتو څخه پوره ندو خبر کړی هدې ــا تمانه امر دول ده هغه طرح کړې نقشه ورو رانواله ــ نوئی څه وکړه ؟

دقوم مشران او خانان ئې راغونډ کړه او ملی جرګه ئې جوړه کړه چه دا خبره ورته وکړی او د ملی قانون په قرار تر مشوري وروسته یوه فیصله وکړی.

ځکه چه په پښتنو کښې دا دستور دی چه د ملی کارو دپاره مشوری مجلسونه جوړوی کشه هم معامله د پره و ده وی په انفرادی توګه ئې بیا هم ملی مشوري ته فیصله کړی او نه دوی په عقیده فیصله کېدلای شی. دا مجلسونه د پښتنو په اصطلاح «جرګه» بولی دا جرګی چه څنګه فیصله وکړی هر پښتون ئې عملی کول نه یواځې لازم بلکه ملی فرض ګڼی ــ دادی چه د پښتنو ملی زعیم هم له دې دستور څخه کار واخیست او دقوم مشران ئې راوبلل.

❁ ❁ ❁

لمړی ملی جرګه : میرویس د هغه تر هغه چه ګرګین ته منفی یا مثبت ځواب ورکړی داولس مشران ئې په کوکران کښې (چه د قندهار په شپږ کروهۍ کښې دغرب خواته واقع او د میرویس مدفن دی) د مشوری دپاره راوبلل ــ لمړی ئې دګرګین د دې غوښتنی په شاوخوا کښې خبری شروع کړې، پښتانه چه طبعاً پرننګ او ناموس مینان دی لوی او وایه وایی «دنیا ترسر جار سر تر ناموس» او طبیعی

(۱) تتمة البیان د سید جمال الدین افغانی پارسی ترجمه ۷۷ مخ.

د ځینو ددې خبرې دارو له ښځه روحاً معناً ډېره شول، د غیرت و ینې ئې په جوش راغلې او میرویس ئې داوړ لاندې اولاد ښځه سخت منع کړ او مقاومت ته ئې تشویق او ترغیب کړ او په ټولو قسم ئې یاد کړ چه ددې په مرسته کښې ترسره او مال تېر شي! میرویس چه دوی د ښځو په شان متأثر وليدل په زړه کښې ډېر ډېر خوښ شو، مګر په ظاهره ئې دوی ته د صبر توصیه وکړه او وې ویل : «بهتره ده چه بلا په خوب کښې مړه کړو! مګر تاسې ته لازمه ده چه په خپله خبره ټینګ یئ، خپل راز پټ وساتئ او په ما اعتماد ولرئ، یقین وکړئ چه له دښمنانو څخه به سخت انتقام واخلم» (۱)

په دې وخت کښې ملي قائد د رحمان بابا دیوان راواخیست او د فال په توګه ئې خلاص کړ، وې ویل : «راشئ چه عبدالرحمان بابا قدس سره هم وپوښتو، چه ددې دیوان ئې خلاص ... همې شعرونه و :

زه مکتوب غوندې په پټه خوله ګویایم خاموشي زما ښېري کا ترغوغا زما
ګنبت د عشق په تود دزمکه آسان چېرې سمندر بویه چه زیست کا په صحرا زما

چه دغه بیتونه ئې ولوستل حفه مغفور حاجي، وویل : «چه د ظالمانو کار تمام دی، اما اوس دستي خاموشي بهتره ده، تر هغه به په پټه خوله دا کو ښښ کړو، چه ظالمان ورکښې چه مناسب وخت راشي، نو بیا به پر تاسي زغ وکړم، هغه وخت باید ټول تیار یو او ظالمان له وطنه وباسو.» (۲)

د ګرګین خبرې اوترا ترماشامه جاري وې، خو په آخر کښې ئې داسې فیصله وکړه چه: «قطعاً د میرویس خان دې له لوراسته له کېږي ـ مګر دې دپاره چه ګرګین غافل وساتو او په حال خبر نشي، بله تجاویز دې د میرویس د لور په عوض واستول شي څو چه د ګرګین دملا کړلو دپاره فرصت پیدا کړو ... »

تردې فیصلې وروسته ئې بیا ټولو په قرآن، توره، ډوډۍ او مالګه قسم وکړ او دخپل قول پر وفائې بیا ټینګ تړون وکړ او وې ویل : «هرڅوک چه له خپلې خبرې

(۱) تاریخ ایران سرجان ملکم ۹۸۱ مخ (۲) پټه خزانه ۹۵ ـ ۹۶ مخونه

واوېدی «زن طلاق» یعنی د پښتنو په عقیده داقسم اشدترین دقسمودی چه میرویس ته ئې دغه په یادولو داو ورکړ.

ترهغه وروسته میرویس یوه‌بله نجلۍ چه دده پهکور کښي روزل شوې وه دخپلې لورپهنامه دگرگین سرای‌ته واستوله (۱) اوهغې نجلۍ وویل: «زه دمیرویس لوریم!» پهدې توګه دگرگین هغه‌پلمه چه‌دانتقام اخیستلو دپاره ئې جوړوله بې اثره پاته‌شوه اوهم گرگین وغولېده چه‌میرویس نو نورځه په‌زړه کښي نلري اوروغه غواړي او بیادده دمظالمو دپاره زمینه‌مساعده ده، ځکه‌ئې نو ترخپله وسه‌پوري دمیرویس زړه‌ساته اوپه هر کار کښي به‌ئې دده‌درایې مراعات کاوه ملي زعیم میرویس خان هم دازباربوست چه‌داسې ښکاره کړي چه‌د گرگین ټول‌مظالم او صدمې ئې‌چه‌دده قوم‌ته رسولې دي‌هېرې‌شوې دي‌او دخپلو‌یې اظهار ئې‌داسې حدته ورسولهچه گرگین پرده‌باندې کامل اعتماد پیدا کړ، خوچه‌یوه میاشت وروسته ئې دگرگین دورکولو دپاره دوهمه‌جرگه جوړه کړه

٭ ٭ ٭

دوهمه ملي‌جرگه : یوه‌میاشت وروسته چه‌دگرگین دظلم اور بیا په زور کښي‌شو اولمبې‌ئې‌هرلورته‌خپرې شوې د پښتنو مشران په تنګ شول بیا پر میرویس راغونډ شول‌او دگرگین دظلم څخه‌ئې استغاثه وکړه ــ اوبیاد پښتنو یوه ملي جرگه جوړه‌شوه، مګردا پلا دګوګران په کلي کښي نه‌وه، بلکه په «مانجه» کښي جوړه‌شوه چه‌وقندهار شمالي شرق‌ته تخمیناً دشلومیلو په فاصله د کابل پر لارواقع دی‌او په ښارصفا پورې تښتېږي‌، اوغالباً داځای د میر ویس خان د ښځې یعنې دجعفرخان‌سدوزی‌د لورو، ځکه‌چه دا‌څه‌ودپه هغه‌وخت کښي دسدوزو‌،(۲)

---

(۱) تاریخ افغانستان دمېلیسون ۲۰۶مخ ـ دسید جمال‌الدین افغاني دتتمة البیان ترجمه ۷۷مخ سرجان مالکم ۱۹۸ مخ.

(۲) تاریخ سلطاني ۷۱مخ ...

داچې که مخه‌وروسته‌يې چې ګڼوه چه‌دقوم دآزادۍ و ننګه ئې مهروله اوخپګه چه ريدی خان په محمود نامه کتبي راوړی په‌دې چې که کتبې لاندې مشران او خوانين راغونډ شوی وه (۱) :

۱: سيدالخان ناصر، چه وروسته ده‌و تکړو دوري يومهم اوزدور او معروف جنرال او سپه سالاررو ـ ده‌ه مفصل شرح حال به‌وروسته راشي .

۲ : بابوجان بابی ـ چه‌ده‌ده شرح حال به‌هم برخپل ځای پوره ذکر شي .

۳ : بهادرخان ـ چه‌وروسته به‌ئې شرح حال و اولي .

٤: مياجی ـ ده‌ه اصلي نوم ملا پيرمحمد مياجی دی چه مفصل حالات به‌ئې په راتلونـکو صفحو کښې ولولئ .

٥: يوسف‌خان ـ ده‌و تکړو لهغښتلو خانانو څخه‌دی چه‌يه سيوری کښې اوسيده مګر متأسفانه بې له‌دې کتابه په‌بل مأخذ کښې‌ئې ذکر نه‌دی راغلی .

٦: عزيز خان نورزی ـ چه ريدی خان ئې د «دلارام» دپهلوان پنامه يادوی نور ذکرئې نسته بنايې چه‌دفراه دنورزو مشر وی .

۷: ګل‌خان بابر ـ ددې مشر ذکر هم په بل کتاب کښې په سترګه نشو .

۸: نورخان بريڅ ـ داسړی دبريڅو لهخانانو څخه‌و، اومحتمل چه‌دنوراوك اويا پښتني بلوچستان و، په‌نورو کتابو کښې ده‌ده نوم ونه ليدشو .

۹ : نصرو خان الکوزی ـ دالکوزی قوم له غښتلو څخه و، چه په جلدك کښې اوسيده .

۱۰ : يحيی‌خان ـ دملی قائد ميرويس خان ورور دی .

۱۱ : محمدخان ـ دميرويس وراره چه‌په‌وروسته وقايعو کښې دحاجی انګو پنامه ډير مشهور شوی‌دی اوشرح‌حال به‌ئې‌وروسته درته‌راشي .

---

(۱) پټه خزانه ۱٤٥ ـ ۱٤۷ مخونه .

۲۲ : یونس‌خان کاکړ ـ ښايي چه د ارغسان پاژوب له خوانينو څخه وي .
په محمود نامه کښې هم دا پورته اشخاص ذکر شوي دي ، مگر د نورو مؤرخينو
له ليکنو څخه څرګنده ږي چه علاوه پر دغو اشخاصو نور هم او څو د قوم مشران
او ملکان هم دې ملي جرګې ته را بلل شوي وه . (۱)

دې جرګې بيا په قرآن کوټې پورې کړې او د وفادارۍ لوړه ئې وکړه ، بيا
نو ميرويس د اعتماد الدوله کاغذ دوی ته ورو ښود او ورته وې ويل : «چه د پارس
حکومت هم د ګرګين څخه خوښ نه دی او ماته اجازه راکړه شوې ده چه ګرګين
له منځه وړک کړم او پښتانه دده له ظلمه وژغورم مګر دا په دغه صورت کښې امکان
لري چه تاسې ټول په يوه زړه او يوه اراده او يوه ژبه زما سره ملګري شئ» ټولو دده
دامرو داطاعت قول ورسره وکړ او دده ئې دخپلې ملګرتیا پوره اطمينان ورکړ .

تر دې وروسته نو ميرويس خپل هغه پلان چه دده د خپلې خانه سره سنجولی و ، دوی ته
ووايه ، هغوی هم ټولو دده عاقلانه او مدبرانه پلان و مانه او خوښ ئې کړه د جرګې
له خوا يوه خان ته امر وشو چه ګرګين ته دې ماليه نه ورکوي او خپله طائفه دې
د ګرجيانو پر مقابل پورته کړي ـ داچه دا طائفه کومه طائفه وه په دې کښې د مؤرخينو
اختلاف دی : د افغان او پارس د جګړې ليکونکی ليکي چه د «بلوڅانو» مشر ته
امر وکړه شو (۲) مګر تاريخ سلطانی او خورشيد جهان د «کاکړو» طائفه ښيي (۳)
او ميليسون بيا د «ترين» قوم ياد وي (۴) هغه ارزښته دده په ځای کښې اختلاف دی
څوك ارغسان ذکر کوي او څوك د بلوچستان علاقه ياد وي خو حقيقت ته هغه دوهم
قول نژدې دی ، ځکه چه د وروسته پېښو څخه څرګنده ږي چه جرګې غوښته
د ګرجي عسکر د قندهار څخه يوې لرې علاقې ته وليږل شي او ارغسان د ومره لرې نه دی .

(۱) د افغان او فارس جګړه ۰ مخ　　(۲) د افغان او پارس جګړه مخ
(۳) تاريخ سلطانی ۷۲ مخ خورشيد جهان ۱۳۲ مخ
(٤) تاريخ افغانستان ـ پښتو ترجمه ۲۰۷ مخ

په هر حال دا ملي جرگه نو مازيگره جاري وه، او د جرگې شاملينو هر يو ته وظيفه ورکړل شوه او د لمړي اقدام دپاره لازمه ترتيبات په نظر کښې ونيول شوه د جرگې په پای کښې پردې وخت بيا حاجي ميرخان مغفور، له رحمان بابا څخه دا بيتونه ولوستل:

چه آسمان ئې مخ پټ کړی په سحاب وو — خدای و ما ته ښکاره کړه هغه نمر بيا
چه رقيب راته تړلی په زنځير وو — خيال حبيب را بالدي پرانيست هغه ور بيا
په وصال ئې منت باراوسه رحمانه! — په صدف کښې دخل نشته د گوهر بيا

نقل کا: چه د خدای په قدرت، دغه ورځ پر آسمان اوريځ هم وه، حاجي مير مرحوم دا بيتونه ولوستل په هغه گړی لمر ښکاره سو او وريځ ئې له مخه هسته سوه، خلقو هم دغه يو الهي مدد وگاڼه او بيا نو جنت مکان حاجي ميرخان خلقو ته وويل:

«دادی د خدای تعالی مهر او لطف هم زموږ ملگری دی، اوس نو وقت دی چه توری له تيکيو وکاږو، او ځانونه له دښمنه وژغورو.» (۱)

* * *

د ميرويس لمړی اقدام:

د يلو څو او کاکړو مشران چه خپلو علاقو ته ورسيدل، دستي ئې خپل قومونه پاڅول او د ماليې له ورکولو څخه ئې سرونه وغړول گرگين چه دا لمړی وار و، چه د داسې شديد او برملا انکار سره مخامخ کېده سخت قهر ورغی او فوراً ئې ټول گرجي جگړن او غښتلي چه يوازې د همداسې جدي اقداماتو د پاره ساتلي شوي وه د يلو څو او کاکړو د سرکوبۍ دپاره ورکړل او روان شول.

ميرويس چه دا وضعيت په ډېر دقت کوت گرگين ته راغی او د يورتنيو قومو د سرکښۍ له امله ئې تأسف وکړ او د گرجي لښکرو له لېږلو څخه ئې خوښي څرگنده کړه، او ضمناً ئې د ښار د باندې يو باغ ته گرگين دعوت او ميلمه کړ (۲)

(۱) پټه خزانه ۹۷ مخ (۲) سرجان مالکم ۱۹۸ مخ ـ د سيد جمال الدين تتمه ۷۸ مخ تاريخ افغانستان ميلسون ۲۰۷ مخ.

او پهدې ترڅ کښې ئې وويل چه پهدې ښامستيا کښې غواړي دخپل قوم دوه عنبتلي سردا ران دده معرفي کړي چه دحکومت پهخدمت کښې شامل شي (۱) گرگين دامېلمستيا و منله. دمېلمستيا ورځ را ورسېدله: ښپته و ملي زعيم ميرويس خان دقوم دمشرانو پهمصلحت څو تنه پښتانه پهخصوصو ځايو کښې سرهوويشل چه ملتهدی اشاری او فرصت ته منتظره وی .

گرگين دخپلو ملگرو اوخوتنو محافظينو سره دباغ خواته وخوځېد اوهلته ورغی؛ ميرويس اوديښتنو نوروغيانو مشرانو پهډېرې گرمي ددهٔ «مرکلي» ووايه او«ښېدراغلي» ئې ورکړه مېلمستيا ډېره مجلله وه هرډول شراب ددوی دپاره مهيا شوی وه او هرمېلمه دومری وڅښېل چه بېهوښه ولوېدل؛ اوياد سيد جمال الدين افغاني په اصطلاح پهدې مېلمستيا کښې دمېلمنو د مرگ شراب تهيه شوی وه او پخپله ميرويس ئې ساقي شو . – پرتا کـل شوی وقت دانتقام اشاره يا دوطن دآزادی نږغ چهداتولی مقدمی او نيرونگونه دهمغه دپاره وه ، دملي زعيم ميرويس له خوا وشو په دې اشاره اوږغ گرگين او ټ گرگين ملگری دپښتو تر توروتېر شول اوداهغو زروزرو بې گناهو پښتنو دوينو انتقام و ، چه د گرگين دشخصي اميالو اومقاصد ويه اثر قرباني شوی وه .

په دې کښې چه د گرگين قاتل څوك و ؟ بې د محمد مهدی شخه بل مؤرخ په دې باب کښې څه نه ليکي ، محمد مهدی په جهان کشای نادری کښې ليکي چه « مراد خان » نامي د ميرويس په امر گرگين مړ کړی (۲) اوهم ليکي چه دا مراد خان نامي زرښځی و .

نور مؤرخين په مجموعي حيث د گرگين وژل ذکر کوی - مگر بې له سر جان مالکم ، سيد جمال الدين افغاني او ميليسون نور مؤرخين لکه محمد هوتك ،

(۱) تاريخ افغانستان پښتو ترجمه ۲۰۷ مخ (۲) جهانکشای نادری ٦ مخ .

دافغان او پارس د جګړې لیکوونکی او سلطان محمد اونور - د ګرګین دوژلو وضعیت بل ډول په جلا توګه بیانوي یعنې دمبالستیا ذکر نکوي - مثلاً سلطان محمد لیکي چه یوه شپه ګرګین‌خان د کنډکرو د ظالمي د تنبیه دپاره تللی و ، دارغسان د « ده شیخ » په کلي کښې میرویس او نورو غلجیانو دشپې یرغل پرو کړاو شهنواز خان ئې دستګیر او کارئې ورتمام کړ (۱) بالعکس بل مؤرخ لیکي چه میرویس تر دوهمې جرګې وروسته د ګرګین‌قصرته ورغی او په بلوڅانو پورې ئې و تړل چه هغو پر نورو پښتنو حمله کړې ده - ګرګین دستي خپل افسران را وغوښتل او دبلوڅانو دنیولو امرئې ورکړ ، هغوته ئې وویل « زه دررسېږم » بیائې میرویس ته مخ را واړاوه اووې ویل : « تاسې هم ژر خپله وسله را واخلی او دخپلو نفر یو سره زما سره ولاړشی څوچه د ګرجي عسکرو سره یو ځای شو او دمخه‌تر هغه‌چه‌غلیم‌یوه شي‌یرغل‌پرو کړو ! » ټول کاروونه پهدې حکم ختم شوه مګر میرویس پټ دبلو څومشرانو ته خبر ورکړ او هغه ئې دغفلت له خوبه و یښ کړه اوهغوته ئې خبرور واستاوه چه : « داهم هغه ورځ ده چه موږ او تاسې سره تاکلې وه او تاسې قول راسره کړی و ! »

فوراً میرویس د درو زرو پښتنو سره د ګرګین رارسید وته معطل و ، او په دېرې سرابنې ئې د ګرګین د راتګ انتظار یو ست - تر لږ ګړی وروسته ګرګین له زروتنو محافظو سره راورسید - بیله دې چه‌خبروی دپښتنو ددوو کتارو عسکرو په منځ کښې‌داخل شو اوله هری‌خوا محاصره شو او دفرعون په شان د مرګ په دریاب کې ډوب شو او د ټولو عسکرو سره له دنیا ولاړ او یو نفر هم پاتې نشو چه دده د قربانۍ خبر قندهار ته یوسي (۲).

څو د پټې‌خزانې لیکوونکی محمد هوتک‌چه‌په‌هوتکي‌دربار کې‌روزل‌شوی‌دی

(۱) تاریخ سلطانی ۷۲ مخ (۲) دافغان او پارس جګړه مخ

او دغه قول ته باید ډېر اعتبار ورکړه شي په مجهول ډول لیکي چه : « اولس تول سول او جنت مکان حاجي میرویس په قندهار ورننوتل ، او د ښمنان ئې تول مړه کړل » (۱) کتبه هم دا قول د سرجان مالکم ، سید جمال الدین افغاني او میلیسون له قولو سره چه مېلمستیا یاد وی تر یو ځایه پوری منافي نه دی ، ځکه چه دا مؤرخین هم وایی چه میرویس د ګرګین تر وژلو وروسته سره د نورو مشرانو ښار ته داخل شول ، مګر بیا هم تصریح ئې نه ده کړې .

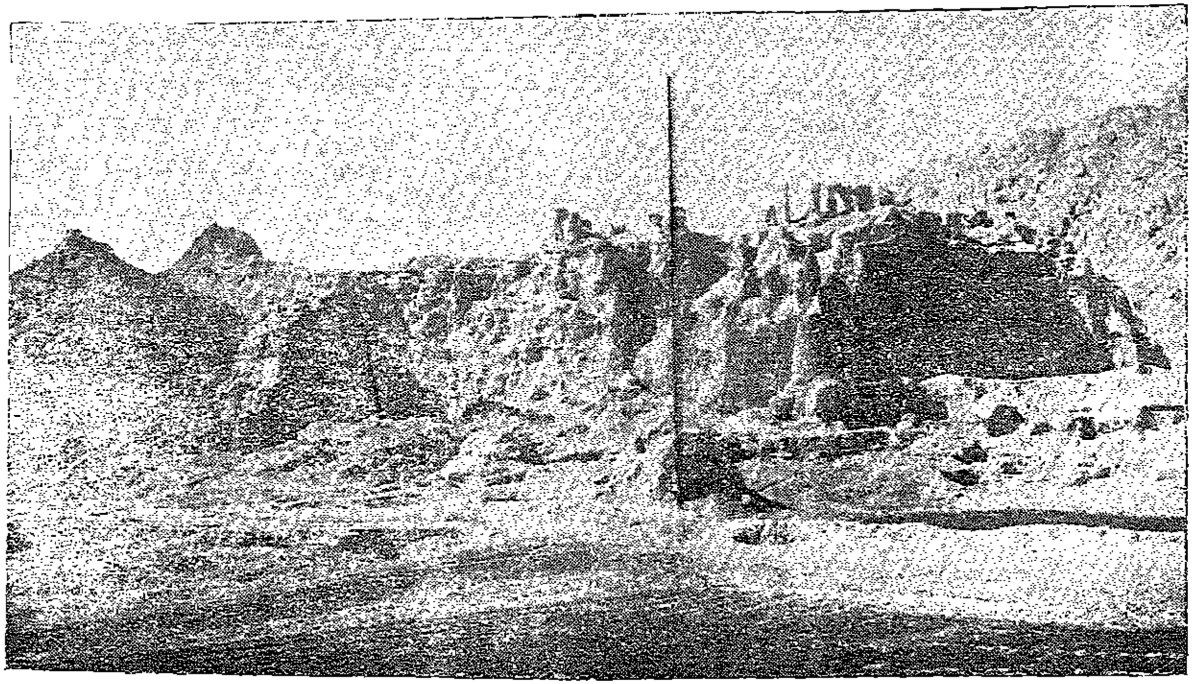
⁂ ⁂ ⁂

د دې اقدام نېټه : مؤرخین ددې اقدام په نېټه او تاریخ کښې چه د ېښتنو ملي قائد د آزادۍ غوښتلو په نیت کړې دی ، یا په بل عبارت د ګرګین د وژلو په تاریخ کښې مختلف دی :

شیر محمد د ۱۱۲۰ ه د صفری میاشت لیکي (۲) سلطان محمد ۱۱۲۱ ه د صفری میاشت تاکي (۳) او نواب صمصام الدوله دا اقدام په ۱۱۲۰ ه کښې بولی (٤) مګر خافي خان چه د خپل وخت حوادث یې تر ۱۱۳۵ ه پوری لیکلی دی او د هوتکي شاهانو معاصر دی ددې اقدام تاریخ ۱۱۱۹ ه لیکي وایی پدې تاریخ د هند د ربار محمد اعظم شاه ته د ګرګین د وژلو خبر راورسید (٥) میلیسون د افغانستان په تاریخ کښې ۱۷۰۹ ع = ۱۱۲۱ ه کال ښوولی دی (٦) او نورالله لارودی د «زندګانی نادر شاه» په کتاب (۱۱۲۱ ه) کال لیکلی دی (۷) د تر کتازان هند مؤلف بیا (۱۱۲۰ه) کال ضبط کړی دی (۸)

---

(۱) پټه خزانه ۹۷ مخ
(۲) خورشید جهان ۱۳۲ مخ (۳) تاریخ سلطانی ۷۲ مخ
(٤) ماثر الامراء - ۳ ج ۷۰۱ مخ د کلکتې طبع (٥) منتخب اللباب ۲ ج ٦٤۳ مخ
(٦) د تاریخ افغانستان پښتو ترجمه ۲۰۸ مخ (۷) زندګانی نادرشاه پسر شمشیر ۱ مخ
(۸) تر کتازان هند ٤ ج ۱٤٤ مخ

د قندهار زوړ ښار د غره پر سر

مگر تنها هغه کتاب چه موږ له ټولو اشتباهاتو څخه خلاصوي او د هغه قول ټر ټولو مؤرخينو موثق او د اعتماد وړ دی هغه «پټه خزانه» ده چه مؤلف يې پخپله په وقايعو او پېښو کښې حاضر دی او مستقيماً له خپله پلاره روايت کوي او ليکي چه : «په ۲۹ د ذيقعدة الحرام سنه (۱۱۱۹) هجري اولس ټول سول او . . .» (۱) او هغه څه چه زيدي خان په خپله محمود نامه کښې وايي (۲) :

گرگين يې مړ کا ټول گرجي سو کشتار — قوم کا خلاص له ظلم و جور ه غدار

چه داسې کار وکا حاجي گرندي — د پښتنو ناموس يې وکا څو ندي

کال وبوسل نونس او زر په شمار — خلاص سو له ظلمه د گرگين قندهار

هم ددې مدعا تائيد کوي . نو په مؤرخينو کښې هم هغه د خافي خان قول په منتخب اللباب کښې درست او د پټې خزانې د روايت سره موافق دی ، ځکه نو د ذيقعدة الحرام نونسمه ورځ او (۱۱۱۹هـ) کال د گرگين د وژلو تاريخ او هم عموماً د پښتنو د يوه ملي نهضت نېټه او خصوصاً د هوتکو د شهنشاهۍ د تاسيس تاريخ بايد وبلل شي او په همدې تاريخ ترېوي لويې اوز دې وقفې ورورسته بيا د پخوانی عظمت په شان په افغانستان کښې يو «ملي حکومت» تاسيس کېږي او بيرته د پښتنو مملکت د پښتنو د پاره آزادېږي .

* * *

د قندهار د ښار نيول : گرگين ووژل شو ، مگر د قندهار د ښار نيول او فتح کول لا څه آسانه کار نه و ، ځکه چه په ښار کې د گرجيانو ډېر عسکر پراته و او د کلا پر برجانو او دروازو يې توپونه اېښي وه . هغوی کولای شوه چه هم د ميرويس سره مقابله وکړي او هم د ښار خلک د تويکو تر خولو لاندې کړي ، ادې کېله نو بايد داسې چاره سنجولې شوې وای چه نه د ښار خلک ووژل شي

(۱) پټه خزانه ۹۷ مخ (۲) پټه خزانه ۱۴۸ ، ۱۴۹ مخونه .

وای او نه د ښار په نيولو کښې د ميرويس آزادی غوښتونکی زلميان دمقابلې
سره مخامخ شوی وای ـ نو دا چاره يوه حربی خدعه وه ، چه ميرويس کښار
څېښنی واخيست او هغه داوه چه يوه شپه ده د گرگين کسالی رانوسته او د ده ملګرو
د گرگين د ملگرو او ساتونکو کالی واغوستل او د هغوی په آسو سپاره شول
ترغونی ماښام په هغه د بند بند او برم لکه گرگين چه روانيدی، دښار خوا ته
روان شو ـ او نوريې دري زره پښتانه د ښارشاو خوا پټ کښېنول چه دده اشاری
ته معطل وی ـ چه د ښار دروازې ته راورسيدل گرجی پېره دارانو د ميرويس
پرسوارلی د گرگين د سوارلی خيال وکړ ، پری يې ښودل چه ښارته ننوزی
په مجردی چه ښارته ننوتل د دروازې او کلا پر محافظينو يې يرغل وکړ ، په
دې وخت کښې هغه دري زره پښتانه چه د باندی منتظر وه هم ښارته را داخل
شول او د گرجيو عسکر يې ټول تارو مار کړل او ښار ئې ونيو او وسمتی
ميرويس اعلان وکړ او جارچی جار وواهه چه :

«د هغه چامال او ځان په امان دی چه گرجی او پارسی عسکروته سانی او ځای
ورنکړی!» (١) د ښار خلکو دا د آزادی اعلان په ډېره خوښی واوريده او يو ورتښی
شرط ئې ومانه ، نورنو متجاوزينو گرجيانو سرپناه او د ساتنی ځای نه درلود نو لو
دمرگ يا کډئي وکولای شوه دښتې پر لور وتښتيدل او په دې صورت د قندهار ښار
چه له څه مدې راهيسی کلاه د مو او را او کله د پارسيانو ستر گې ور ته سرې وې او حملې به ئې
پر کوای بيا د پښتنو د ملی حکومت مرکز شو .

په هغه شپه ميرويس خدای ته سجده وکړه او وی ويل:

«خدايه! دا بو دمغولو پر کلاو شتنو ، چه مور مانه وصيت کړی و ، او ماته
ئې وا سپارلی و ، دا خو ستا د عبادو او بندگانو خدمت و ، چه ما تر سره کا » (٢)

---

(١) دمبليسون د افغانستان تاريخ [illegible] ترجمه ٢٠٩ مخ ـ سيد جمال الدين د تتمة البيان
ترجمه ٧٨ مخ سر جان مالکم ١٩٨ مخ (٢) [illegible] ١٢٢ مخ .

دریې یمه جرګه او دمیرویس وینا : کوم رخت چه قندهار د مخالفینو څخه

خالی شو، نو میرویس د قوم مشران او غټان راوبلل او دریمه جرګه ئې جوړه کړه
یا په عصری عبارت «لویه جرګه» ئې تشکیل کړه، چه ټول رابللی شوی مشران راغو نډ
شول نو میرویس ولاړ شو او داوینا ئې په فصیحه او خوږه لهجه ایراد او بیان کړه :

«پښتنو! په ایمان در ته وایم چه زما مطلب یوازی او یوازی ستاسی آزادی وه
او آزادی هغه بې بها نعمت دی چه دهغه د لاس راوستلو دپاره دا ټول چلو نه
او جنګونه رواوه — تر ګین له منځه وړوت .

د قندهار د پښتنو دپاره چه تل ئې د طاقتور دښمن سره اوزه ورکړي او مقابله
کړې ده د هغو عسکرو ټینګول چه د اصفهان له خوا ګانو څخه تشکیل شوی دی
څه ګران کار نه ښکاری (۱)

که زما سره لاس یو کړی او متحد شی او زما لار و نیسی، زه به ستاسی له غاړی
د ذلت او مریتوب ځنځیر لیری کړم او د آزادی، او عزت ځنډه به مو د وطن په هر
ګوټ او د جهان په ټولو ماتو کښې پورته شی — او د پارس د شیعه ګانو د سلطې جوغ
به مو له اوږو بیرته شی (۲)

پر خدای توکل وکړی — زړونه مو ښه و نال اوږی، په ستاسی حال کښې چه زموږ
او ستاسی نیتونه پاک او خالص دی، داو نخدای پاکه نو حال کړلای شو چه پر غښتلیو
روافضو باندی بری ومومو .

اوس د پارس دولت د ناهلانو په لاس کښې و الی دی او له ډیری مودې راهیسته
د نړیدو خواته د رومی زه چه په اصفهان کښې وم په ټولو حالاتو ئې خبروم
د دولت غټان پر دوولارو روان دی، په تدبیر او رایو کښې یوه بل پر ضد کار کوی
او یو د بل د ښیو خاوری سره کانې، هر فرد ئې د خپل نفس تابع او پیرو دی — د ټولو

(۱) د میلیسون د افغانستان تاریخ پښتو ترجمه ۲۱۰ مخ (۲) مر بیان سالکم ۱۹۸ مخ سید جمال الدین ۷۹ مخ

مشغله همیشه عیش اوعشرت دی - دولت اوملت ئې هېر کړی دی - هیڅ ستر ګور سړی نه و، چه دمملکت دنظام په باره کښې ئې خوله ښورولې وای .

دخدای له خوا هم بلا وی باندی نازلېدلې چه یوه بلا خارجی ایلچی او سفیرو چه دشیروان او آذربایجان ارمنیان ئې یاغیتوب ته پاڅول، چه په آخر کښې ګرجستان هم دروسیې تابع شو او شاه ئې ددښمنانو له هجومه ډېر متزلزل و ایا په داسې حال کښې بیاهم امکان لری چه دوی لازمه تدارکات ونیولای شی ؟

خدای مومل اوساتلی وی دی - نو بری اوفتح هم زموږ ده .

(نعوذ بالله) که موږ مقاومت ونشو کولای بیاهم دهغه پاچا زموږ مرستې ته حاضر دی - خو که موږ په قربانیو او ځان نثاری سره زیار وباسو هغه ملك او مال چه مونیولی دی اوپا ئې نیسو هغه ټول زموږ دی ، نو ایا لازمه ده چه دا ټولې ولېږې چه مو اوس لاس ته راغلی دی بیرته پخپل لاس له لاسه وباسو؟؟

دېښتنې لوړ همت څخه کار واخلیء ، څو (څلور طلاوی اوقبه) چه هره ورځ پارس ته تلله اوهغه ثروت چه زموږ له وطنه دپردیو لاس ته ورتیء راوښېوو او نور ثروت لاهم لاس راولو چه خپل ځان بهای کړو اوخپلې اړی په پوره کړو . (۱)

اوبر سېره پردې ددې ضاله او ګمراهې ډلې ور کول دټولو مسلمینو وظیفه ده او ددوی سره جګړه یوه فی سبیل الله غزاده» (۲)

هلته وویل او دمکې دملایانو فتوګانی ئې ملی جرګی ته ښکاره کړې او وې ویل : - » - د خپلی تیری خبری پر صدق تر دې ښه شاهد نسم پیدا کولای» په پای کښې میرویس خپله وینا په داسې الفاظو پای ته ور سوله چه دیوه سېره وطن دوست دخولې دآزادوزلمیانو داروپدو سره ودوه اوداسې ئې وویل :-

---

۱-افغان تاریخی - ترکی اثرمخ (۲) سرجان مالکم ۱۹۹ مخ .

« هغه څه چه د غیرت او شریعت مقتضا وه هغه مې تاسې ته وویل اوس که ستاسې په مینځ کښې داسې څوك وي چه بیالاهم دمریتوب ذلت د آزادۍ پر عزت غوره گڼي او د آزادۍ په دې رشته سره چه تاسې ته د آسمان له خوا راغلې ده ځان نه تړي یعنې آزادي ئې خوښه نه ده او د ظالمو ملحدانو خدمت ئې د گرانو پښتنو ورونو تر متابعت خوښ وي ـ په دې که څوله دې ووایي هیڅوك به غرض پرې ونه کړي؛ مگر دومره ده چه داسې څوك دې نو زموږ سره د هستو گڼې هیله ونه کړي او زموږ د آزادۍ خاورې له قومي ریاست تر پولې دې ها خوا تـه ووزي ـ او د کوم نوي ظالم پاچا تر سیورې لاندې دې ژوند وکـړي » (۱)

د پښتنو مشرانو د میرویس دا وینا په ډیر مینه او د لـګرمې واورېدله ' خصوصاً چه په دې وینا کې له یوې خوا د دوی پښتني او ملي احساسات په ښور راوستلي شوي وه ' او له بلې خوائې دا اقدام پر محمدي (ص) شریعت سم او برابر بالهاو د حجاز د علماؤ فتواوې ئې پخپلو سترگو ولیدلې ـ او هم له بلې خوا چه څه وخت د گرگین تر سخت فشار لاندې وه ' او ښ ئې په هوسائۍ ساوئیستله او هم د بل پلوه د پښتني طبیعت له مقتضا سره سم له ډیره زخته آزادۍ ته تږي ناست وو ـ نو د دې څو عواملو په اثر ئې د میرویس سره پښتو وکړه او دده پر اقدام ئې آفرین او شاباښ ووایه او یاد « لاږ ودې » یقول ئې د میرویس سره قول وکړ چه څوچه ئې وروستنې څاڅکې وینه په بدن کې وي د خپلې آزادۍ حاصلولو په لاره کې به زیار باسي او خپل همت به نه سپموي او دده له امره به سر نه غړوي ' میرویس چه له خدایه دا وخت غوښت پخپلو ورلګو ونـکو ویناوئې د پښتنو وینې په جوش را وستلې او په آخر کې ئې ورته وویل :

(۱) د میلسیون د افغانستان تاریخ ۲۱۱ مخ ـ سرجان مالکم ۱۹۹ مخ ـ سید جمال الدین ۷۹ مخ ·

« زما ورونو ! الهی انتقام نژدې دی ، پښتانه پهلوانان باید د جور او ستم تر بار لاندې ولاړ نشي . » (۱) په همدې ورځ پښتنو میرویس هوتکي خان مشر و تاکه — کشه هم میرویس دشاهۍ رتبه او حیثیت دراود مگر دهغه په ځان دپاچا نوم نه کښېښود (۲) دشاه او شاهۍ دنامه څخه ئې ځان وژغوره او یوازې ئې د« ملي مشر » په نامه اکتفا وکړه چه داهم دمیرویس یوه مخصوصه ممیزه گڼلای شو او ځینې څرگندېږي چه میرویس داټول اقدامات او کړه وړه نه د کوم شخصي غرض د پاره نه وه کړي ، بلکه فقط او فقط دملي لوړتیا او دملت دآزادۍ د پاره ئې زیار یوست.

دولجې نیول : د گرگین تر مرگ څخه وروسته دسهار مهال چه لاشنه خره وه د کلا دسر محافظینو دلیرې څخه ولیدله چه یوه لویه عسکري رساله د ښار خوا ته راځي او دا رساله هغه شپېږ سوه گرجي عسکر وه چه دبلو څو او کلکرو د ترتلو دپاره استول شوي وه ؛ ددوی سره ډېرې ولجې وې چه پښتانه ئې چور او چپا وکړې وه او هم دیوه کال مالیه نغدې پیسې ئې ورسره را وړې وې . دوی که څه هم شپېږ سوه تنه وه مگر رښتیا خبره هم داده چه ډېر جنگیالي او مړني زلمیان وه او د میلسیون په عبارت ډېرو جنگو ددوی څخه او سپنه جوړه کړې وه او د فولاد په شان ئې ټینگ کړي وه (۳) .

دوی د گرگین دمرگ څخه ناخبره ښار خوا ته راتله او ښار له خوا هم دوی ته هیڅ نه ویل کېده ، څرچه ښه د توپکو او توپو تر خولو لاندې را غله ، نو ناڅاپه دتوپکو او توپو دگولیو سره مخامخ شول او په «اوربل » ئې استقبال او ښه راغلې وشوه . په دې وخت کې دوی وپوهېده چه معامله بل رازده او ښار دلاسه وتلې دی نو ئې په مقاومت شروع وکړه ، که څه هم ماتې وکړه او د میرویس

(۱) زندگاني نادرشاه پسر ششمیر ۱۰ مخ (۲) تاریخ سلطاني ۷۲ - ۷۳ مخونه .
(۳) دافغانستان تاریخ - میلسیون ۲۱۲ مخ .

زلمیانو دوی تر گریشك او هیلمند پوری تعقیب کړه او ډیر تاوان ئې
و رور ساوه ټول غنایم او نغدی پیسې ئې ځنې وگرځولې خو بیائې هم د خپل
جلادت او مړانی په اثر وکولای شوه چه تر هیلمند پور یوزی او ځکه چه
دمیرویس لښکر لامنظم نه و ' او هم دمملکت نوری چاری برهم او درهم وی
لازمه ئې وگڼل چه بیرته قندهارته راوگرزی او هغو عسکرو وکولای شوه چه
ځانونه خراسان ته ورسوی او د ډیری خسارې تر تحمیل وروسته نجات ومومی
اودا واقعه پارسیانو ته نقل کړی اودهغو وحشت او پریشانی زیاته کړی (۱)

دمیرویس بله وینا اود پښتنو شلرمه جرگه : تردې وا قعې وروسته

میرویس بیا دپښتنو مشران اوغټان را غونډ کړه او هغه پښتانه ئې هم را وبلل
چه دښاره لیری په غرو کې اوسېدل اوحال ئې ور واستاوه چه : «دوژ بریالی شوو
ژر راسیء او زموږ سره یو' سیء (۲) » چه دهغو مشرانهم راورسېدل نودغلرم
وارد پارد جرگه جوړه شوه . لمړی میرویس په پند او نصیحت ' وعد او وعید
خپله ویناشروع کړه اودوی ته ئې دټینگے عزم او استقامت توصیه کوله. لهیوې
خوائې پښتنوته آفرین اوتحسین وایه دعا ئې ورته کوله اوله بلې خوائې دوی
ته سختې ویښې اود پارس متقابله اقداماتیادول ' یعنې ده غوښته چه پښتانه دبیری
او امید په منځ کې وی ـ ځونه داسی مغروره شی چه د غلیم څخه بې پرواشی
اونه دومره ئې زړونه وخیژی چه بیله شرطه تسلیم وی ـ بیائې نوداسی وویل :
« . . . حقیقتاً تاسو داسلام ددین په لاره کې یو لوی خدمت پای ته رسولی دی

(۱) دسیدجمال الدین دتتمةالبیان ترجمه ۷۹ مخ .
(۲) دافغانستان تاریخ ، میلسون ۲۱۱ مخ .

سکه مو په مرمرکی کېندلې ده او د قیامت ورځې ته مو ښه نیك عمل پرېښی
دی، په هغه لویه ورځ به ستاسې په حسنه اعمالو کښې وشمېرل شي او ستاسې
دیادولو باعث به وګرځي . . ددې ښه کار له کبله دې ستاسې خوا ته پر تاسې
مبارك او ستاسې داروشي ! ستاسې دزیار او همت څخه مشکور یم – مګر په دې هم
پوه شئ، چه هغه فرمان چه ګرګین دقتل په باره کښې داعتمادالدوله له خوا تاسې ته
ښکاره کړی و، هغه جعلي و – او هغه دې خبرې په دا اثر کښې و، چه دیني غیرت
زما څخه صبر او تحمل یوړ او زړمې تو یخپل ځان کښې دطاقت او صبر ځرك نشو
ایستلای او همدې غیرت او پښتنوالی زه مجبور کړم چه داسې وکړم .

تېر پر تېر – خو تردې وروسته پر موږ لازمه ده چه ټول په یوه زړه، متحد شو
دزړه له صدقه یو دبل ملاتړ و او دمحمدی (ص) دین په لاره کښې خپل سر او مال
فدا کړو. ځکه چه دا کار چه موږ کړی دی دپارس دشاه په نزد یو عصیان دی او
دپارسیانو په نزد موږ باغیان یو، او دوی به ضرور دانتقام اخستلو په فکر کښې وی او
عسکر به راولیږی او په نتیجه کښې (العیاذبالله) که لاس ئې برسې او برې وموهی
دپښتنو ناریینه به ټول ترتیغ وباسي او ښځې او وارۀ به بندیان دمریانو په توګه بوزی «

پدې وخت کښې یوخان ولاړ شو وې ویل: « دپارس دولت ډېر قوی دی او
ډېر عسکر لری، دپښتنو دالږ زلمیان به څنګه دهغو مقابله وکولای شي ؟»

میرویس دښتي پځواب کښې دا آیۀ کریمه ر لوست چه: « کم من فیئة
قلیلة غلبة فیئة کثیرة» او ددې آیة دمضمون سره ئې موافق دزړه دواډ وېناوی
وکړې، څو چه دجرګې دهرې خوا څخه دآزادی د ساتلو د پاره زغونه پورته
شول او میرویس ئې دځان کالخوای او مشر وټاکه ټول واك ئې ده ته ور کړ او
جرګه منحله شوه .

په کار پیل : میرویس دستي پکار شروع وکړه او نوله وسله چه ورسره وه او یائي د ګرجي عسکرو څخه په غنیمت نیولي وه دخپل اولس په زلمیانو ئي وویشله او دمیلیسون په قول ټول وسله جوړونکي کارګرانو ته میرویس امر وکړ چه ډېرې وسلې او اسلحې جوړې کړي (۱) او ځینې ئي باروت جوړولو ته و ګمارل او بیائي د کلا د دیوالو او حصارو نو مرمت کاري شروع کړه، توپخانه ئي منظمه او باقاعده کړه او ټول عسکر تر نظام لاندې راغله (۲)

کوم وخت چه په دې تدابیرو او استحکاماتو مشغول و، نو وئي غوښته چه څه وخت نور هم د اصفهان دربار غافل کړي ــ چه د دفاع دپاره ښه لازمه تر تیبات او تدار کات و نیسي ــ ځکه ئي نو د حربي چل او خدعې له رویه دستي د پارس د پاچا په نوم یو مکتوب و لیکه ــ په دې مضمون :

د میرویس مکتوب د پارس پاچاته : (تر القابو وروسته) «په دې تقریب چه تاسي ماته اجازه را کړې وه او د مخه مې جسارت کړی، تاسي ته مې خپل عرض وړاندې کړی و، چه باید د ګرګین او ضاع او حالات تر مراقبت او څار لاندې و نیول شي ځکه چه ما ویل د ده حرکتونه به په مملکت کښې د فتنې سبب شي اوس زما هغه پیشګوئي رښتیا شوه، کوم وخت چه زه قندهار ته را ورسېدم، څه موده تېره نشوه چه دپښتنو قبیلې سره یو ځای شوې او ددې کبله چه د ګرګین د ېر ظلم او جور ئي نشو ګالای نو په پای کښې ئي ګرګین د ښار تر کلا را وېوست او به یوه کلي کښې په یوه هجوم هغه و واژه ــ بیائي د ښار کلا ونیوله ــ زه په خپله مځکه مشغول وم، زه ئي د خپلې مځکې څخه را وستلم د خپلو ځانو مشر او رئیس ئي و ټاکلم ــ اوس ئي د ېرې او یې د لې او جمعیتونه جوړ کړي دي ــ او نه ښائي چه زما د دولت خیر اندیش غوندې په حق

(۱) دمیلیسون ددې عبارت څخه څر ګندېږي چه هغه وخت په قندهار کښې د اسلحه سازي صنعت ښه رواج در لود (۲) دمیلیسون د افغانستان تاریخ ۲۱۱ مخ ۰

کښې اشتباه و کړیء ـ بلکه‌دالاهم دشکر ځای دی چه‌په‌داسی نازك اوداختلال په وخت کښې کوم ناپوه اوناحق شناس سړیئې دځان په‌مشروب نه‌دی تا کـلی او زه‌ئې وتا کـلم چه‌داهم ستاسی ددولت نیکـرغی‌ده ځکه‌چه ترڅوچه زه د پښتنو مشریم ددې اختلال په‌رفع کولو کښې به‌دزړه زیار باسم انشاءالله د تدبیر اوفکر په‌واسطه هرمشکل آسانه کیږی اوداور به‌وروروسړشی اوداهواد به‌دپخوا په شیر نظام ماهوالمرام پیدا کړی، که‌په‌دې خصوص کښې تاسی‌ته ځه‌ویل شی باید تاسی اهمیت ورنکړی اوددې خواتول احوال اوادضاع مانه‌را وسپاریءاوتریوې مدې پوری باید داغماض العین معامله وشی اونه بنائی چه تهور وکړیء او دخودبینانو په‌خوله‌وداسی فتنې ته‌عسکر راولیږیء ـ ځکه‌چه که‌عسکر راولیږل‌شی، تول‌پښتانه ترلوی اوواړه پوری دمقابلې دپاره پر دوو پښوو لاړ دی، یا به دشاهی عسکر دژوبلېدواو مرگ سره‌مخامخ شی اویا که بیخی دېر عسکر را و لیږیء دخپل ژوند دساتلو په‌غرض به‌خپل مملکت دهندپاچاته تسلیم کړی او دا خبر ی دا کثرو دخولوهم‌اروېدلی کیږی ـ لهذا‌دا چه په‌دې‌وخت کی‌لازم‌دی‌چه‌ددې‌غوټی په‌خلاصولو کښې دتدریج او تأنی او احتیاط څخه کار واخستل شی‌او دانکته دېره‌مهمه‌ده ـ ددې سیمی نظام دې‌بنده‌ته تفویض‌وبولیء ـ کڅه دااشارة جسارت دی مگرسره له‌دې هم که‌د اهمال‌او امهال په‌صورت دتانی اوتدریج دقواعدو اواصولو مراعات وشی داوی‌خدای په‌مرسته اوفضل به‌په کـارو کښې دېر سهو لت او آسانی پیښه شی . » (۱)

دې اقدام په اصفهان کښی څه تاثیر و کړ ؟ شاه حسین اودده تور هر باریان

چه په دې واقعه خبرشول ، په څه اندازه چه انتظار کېده متأثر نشول اونه‌ئې داتصور کاوه‌چه‌پښتانه‌دآزادی‌لیوال‌دی ، دوی به‌ویل : « تاریخی پیښی تکراریږی

---

(۱) افغان تاریخی مخ ـ دافغا ن اوپارس جگړه‌مخ .

خنګه چه د مخه هم قندهار دپارس څخه ځان جلا کړی و ، او دهند مغول ئی رابللی وه اوس به هم هغسی شی . مګر کوم وخت چه موږ حمله پرو کړو بیرته زموږ دی » (۱) نود اصفهان دربار ددې په عوض چه قندهارته عسکر را و لیږی یوازی ئې محمدجامی خان دپښتنو د بیروړاو او دمیرویس دتهدید د پاره قندهار ته دایلچی او سفیر په حیث را واستاوه چه پښتانه تهدید کړی او دشاه طاعت ته ئی راوبولی دا ایلچی چه قندهار ته راورسید دستی دپارس د دولت د عظمت او قوت او واك لوړی لوړی خبری ئې شروع کړې اوددې اقدام دبدانجام او د پښتنو دخوارېدلو اوذلیل کېدلو ډمامې ئې وهلې ، چه پښتانه وبیروی مګر دده داخبری پرمیرویس بدی ولګېدلې او دده خبری ئی پرې کړی ورته وې ویل :

« ته چه وایې عقل او حکمت یوازی په ناز او نعمت کی متصور دی؟»
« او یوازی دهوسانې د خاوندانو په ماغزو کی ځای لری ؟ »
« زموږ غرونه هم پوهان او هوښیاران لری ! »
« که ستا شاه څه نورڅه کار کولای شوای ـ ستادې : »
« بې معنی او لا طائلو خبروته ضرورت نه و ! » (۲)

امرئې وکړ چه دایلچی بندی کړی ، دمیلیسون په قول میرویس دده په حبس کښې دوه مقصدونه لرل یو داچه دپارس تیاری اوامادګی وځنډېږی ځکه چه ځواب ته به ډېر ور کېږه شی او بل دا چه پارسیانو ته معلومه شی چه دی په رضا طاعت نه منی او دپښتنو د آزادۍ لوبه شروع شوی ده (۳) او کم دخپلوا کی جنبه چه میرویس جګه کړې ده بیرته به کښېنه شی او داصفهان د دربار تطمیح به ددې پښتون نابغه پر روح څه اغیزه و نکړی .

مګر د میرویس داحرکت هم داصفهان په دربار کښې بدتلقی نشو او د « سرجان مالکم » په عبارت دوی ئی دغفلت له خوبه و بښ نکړه او سر بېره پردې چه وائې وربدل

---

(۱) دافغانستان تاریخ – دمیلیسون - پښتو ترجمه ۲۱۲ مخ
(۲) د تمة البیان ترجمه ۸۰ - ۸۱ مخونه - او سرجان مالکم ۱۹۹ مخ .
(۳) دمیلیسون دافغانستان تاریخ پښتو ترجمه ۲۱۳ مخ

چه د دوی ایلچی بندی شوی دی بیائې هم د دوهم وار د پاره محمد خان د هرات حاکم چه د میرویس زوړ اشنا او د هیڅ دلاری ملګری و ' د نمایندہ په حیث میرویس ته راولیږه او دائی یقین ورکړ ' چه دده ملګرتیا او خپلوی به د پښتنو ملی زعیم د خپل ملی او لوی مقصد څخه را وګرزوی ' مګر کوم وخت چه دا ایلچی قندهار ته راورسید او میرویس ئی دا نقیا د او اطاعت خواته وباله میرویس ورته وویل:

« اوی خدای ته شکر وباسه چه دزړې اشنائی او ملګری حق دی »
« را باندی سته او زما ستر ګو ته در ښزی ' که نه وی تا به هم »
« دهغه په شان سزا لیدلې وای ———— مګر پوه شه : »
« پښتانه میړونه به بیاد مریتوب په قید کښی و نه لو ښزی »
« زمږ ښو ځنځیرونه وشلول او توری له تیکیو وئیستلی شوی »
« تر هغو به په تیکیو کښی و نه لو ښزی ' څو چه : »
« ستاسی پاچا مشکوب او ستاسی مملکت مسلوب شی ! »
« الهی انتقام نژدې دی ' پښتانه پهلوانان د جبار منتقم »
« د لاس آلات دی چه د پارس د ملحدانو د سزای د پاره ئې »
« انتخاب کړی دی ! » (۱)

کڅه هم د محمد خان سره نسبتاً ښه وضعیت وشو ' خو بیاهم حکم وشو چه دی دیوه معزز میلمه په نامه په محبس کښی وساتی .

هغه وخت چه دا خبر د اصفهان دربار ته ورسید ' نو هغوی و پوهیدل چه بې له جنګه د ښتنې لاره نشته ' او د هرات هغه حاکم ته چه د محمد خان په عوض مقررشوی و ' په (۱۱۲۲ هـ ـ ۱۷۱۰ ع) کال کې امر ور کړ چه خپل عسکر د قندهار

(۱) سرجان مالکم (۱۹۹) مخ .

دحملې دپاره چمتو کړيءاو پرقندهارېرغل وکړيء ، دهغه عسکرهم تيار شول او دقندهار خواته وخوځېدل .

مګر ميرويس‌هم دپارس د پاچا ددې حکم څخه بی‌خبره نه و ، د ير پښتانه زلميان ئې دمقابلې دپاره تيار کړی وه ، او دپنځو زرو عسکرو سره د پارسيانو مخ ته وروتل او ترلږ جګړې وروسته ئې دپارس عسکروته سخته ماتې ور کړه تردې ماتې وروسته د پارسيانو لښکر و بيانلسوميباشتو کښې څلور لويې حملې وکړې چه په څلورو سرو حملو کښې نا کامه وتښتېدل ؛ او په آخره حمله کښې خو دپارسيانو پنځو زرو عسکرو چه دمحمد خان د تبريز دحاکم ترقوماندانۍ لاندې وه ، د پښتنو دپنځو سوو زلميانو طاقت را نه وو ، و تښتېدل او په دې حمله کښې ئې تر زرو تنو ډېر تلفات ور کړه اوپخپله حاکم ددروزامنوسره دپښتنو جنګياليو پلاس ورغیء (۱) دمحمد مهدی دليکنې پقرار پښتنو دفراه تر «دلخك» ار «دلارا» پورې ملځکې بير ته دپخوا په شان دځان کړې او ددې په عبارت «با دلارام‌مرام هم آغوش شد واز منحل کامرانی جرعه نوش» (۲)

دې پرله پسوماتيو داصفهان ددربار غيظ اوغضب يو په سله کړ ، او پوه شول چه دپښتنو سره مقابله کول هغومره آسانه هم‌نه‌وه ، لکه هغوی چه‌تصور کړی‌و وپوهېدل چه د پښتنو د آزادۍ پياله نشول او نسکورول څه دعراقی شرا بو ساغر نه‌دی چه دشاه په‌سلامتۍ‌ئې‌پرسر پورته کړی نو ئې دا لازمه وبلله چه‌بايد دپښتنو دپايمالولو دپاره ډېرپوځ اولښکر تهيه‌اوآماده کړی اودې کارڅه‌مده‌هم غوښتله ځکه نوديوې خوا دپارس سلطنت په‌لويو حربي ترتيباتو او تدارک تو مشغول شو اوهبلې خوا ميرويس‌هم دمقابلې دپاره‌وسائل سنجول ، چه‌ددې‌وسائلو څخه يوه وسيله دهند ددربار سره دميرويس مراوده وه چه پرته‌ئې له‌سره تازه اوټينګه کړه .

---

(۱) دميليسون دافغانستان تاريخ ۲۱٤مخ (۲) درة نادره ـ ۳۹مخ .

دمیرویس مراوده دهند د دربار سره : دا باید وویل شي چه میر ویس
داستقلال او خپلواکۍ تر اعلان وروسته دډېرو سیاسي مشکلاتو اوسختیو سره
مخامخ شو، ځکه چه دیوې خوا دهند مغولی دربار داوضعیت په ښه ستر گه نه کتله
اودپښتنو خپلواکۍ ئې ځانته لوی خطر باله، لکه «صمصام الدوله» او «خافي خان»
مؤرخ چه لیکي: هغه وخت چه دپښتنو داستقلال داعلان خبر دهند مغولي دربار ته
راورسید، دهند د ربار ظاهراً دمجبوریت له کبله دپښتنو دا استقلال په رسمیت
سره وپېژاند اوخپله خوښی ئې ښکاره کړه او دبل پلوه ئې داصفهان ددربارسره
مفاهمې او مخابرې و کړې چه ددې پېښی (چه دخافي خان په تصریح ددوی دملتو
اوهوادو دپاره دصائبی رایې خخه ئې مخالف کار باله) په دفع کې ژر کوښښ و کړی. (۱)
کڅه هم میرویس خان ته دا وضعیت ښه معلوم و، مګر دخپل سیاست لدرویه ئې
نه غوښتل چه دهند سره مراوده ونلري اویاد مخني مراوده قطع کړي، ځکه
چه میر ویس د پخوا څخه دهند ددرباره سره مراوده درلوده، خو لا هغه وخت
چه ئې تجارت کاوه دخپل ثروت اوبډائی په سبب ئې دهند په دربار کښې ښه شهرت
اوامتیاز موندلی و اوخپل هغه تجارت چه دهند سره ئې درلود ورځ په ورځ زیاتاوه
اودهند د وزیرانواوحکمرانانو سره ئې خپلوی اچولې وه، تل به ئې دهغو سره مکاتبه
کوله اودصمیمي اواعتمادي خپلواو په واسطه ئې دهغو دمراتبو په قرارهغوی ته
سوغاتونه او تحفې لېږلې اودخپل وضعیت څخه ئې هغه خبرول اوځانته ئې جلبول.

نو همداسبب و، چه په دې وخت کښې ئې هم وغوښته چه دهند دربار ځانته متوجه
کړي، که کوم وخت ایرانیا حبس کړی یوملاتړ ولري او هم ئې غوښته چه په دې وسیله
دهند او پارس ددولتو په منځ کې دخلاف نظر تکی پیدا کړي، ددې مفکوري.

(۱) منتخب اللباب ۳ ٦٤ تر ٤٦٦ مخ پوری ۲ ج ـ ماشر الامراء ۷۰۱ مخ ۳ ج .

په اثرئې دهند دربارته دا مکتوب ولیکه . (۱)

دمیرویس مکتوب دهند دربارته:

«... موږ پښتانه نسبت وتولو ګاونډیانوته دهند دپاچا په ګاونډیتوب ډېر افتخار کوو ـ ځکه چه زموږ پهمذهب اودین‌را شریك‌دی اوله هندې نقطهٔ نظره تینګ امید اواعتمادلرو چه‌ضرورت پهوخت کی بهزموږ سره ملګری او مرسته وکړی پښتنو دپا رس دپاچا پرخلاف تصمیم کړی دی ـ ځکه چه هغه ز موږ دمذهب پرخلاف زموږ سره دجګړې دپاره عسکر را استوی څنګه چه اوس هلته (پههند کی) پوره امنیت‌دی، نو کهیوهدسته عسکر زموږ دکمك دپاره راولیږل شی دلوی خدای پهمرحمت باخپل ددین اومذهب پردښمنانو بری ومومو او پردوی به غالب شو .

پښتانه زړوردی اوښائی چه ځینی مقتضیات بهلهنه مرغه زموږ سره مرسته وکړی چهددوقشونو (هند اوپښتون) سره‌دیوځای کېدلو پهوخت کی وکولای‌شو چه‌دپارس ځینی توابع دپارس دحکومت پرضدو پاڅوو! » (۲)

کوم وخت چه دا مکتوب دهند پاچاته ورواندی شو، هغه ظاهراً ډېر خو ښ اوخوشاله شو، اودمیرویس استازوتهئې ډېر دحرمت اوعزت په ستر ګو وکاته اوښه احترامانه اومعززانه وضعیت‌ئې ورسره وکړ اودیوه اطمینان بخښه ځواب سرهئې رخصت کړه. مګر پهدې‌ځای کی خافی‌خان دمنتخب‌اللباب مؤلف څه‌قدر داغراق او مبالغی خوانه تللی دی او داسی لیکی چه : میرویس د ښار تر تصرف وروسته «مصلحة» خطبه دقطب‌الدین بهادرشاه پنامه دبدنامی‌درفع اود استحکام دبندو بست دپاره وویله او د کلا دتسخیر طلائی کلی ئې دیوه مکتو به او د

(۱) دامکتوب د(۱۷۰۹م) کال‌پهآخر کی چه‌بهادر شاه دهندوستان پرتخت‌ناست وه‌دشاه دوزیرانو پهعنوان لیکلی شوی‌دی ـ ماخذ دافغان اوپارس جګړه ·

(۲) افغان تاریخی‌مخ ـ اودافغان اوپارس جګړه ·

کلاداری سند سره دهند دربارته ولیږله ــ خلد منزل خلعت او د آفرین باد فرمان او د کلاداری سند میرویس ته واستاوه . (۱)

په هرحال میرویس په دې مکتوبو ډېر خوشاله شو اودهند دخوا د کومې پېښې څخه بالکل مطمئن شو ، اوبنائي چه دمکتوب په لېږلو کښې هم مهم غرض داو چه دقندهار او پښتنو په نسبت دهند ددربار نظریه څانته معلومه کړی چه په هغه باریك وخت کښې ددوی پهنسبت څه نظریه لری ؟ اوس چه دهند له خوا مطمئن اوبې غمه شو نودملکی او نظامی چارو سمولو ته ئې ملاوتړله اوډېر پارسی مفسدین اوفتنه غوښتونکی خلك چه لاپه قندهار کی وه لهمنځه وئیستل .

دپارس ۳۱ زره عسکر دخسرو خان په قوماندانی : وموویل چه دهرات

حاکم محمد خان گرفتاره شو اولښکرئې ماتې وکړه او داموهم ذکر کړه چه د پارسیانو حملې ډېراثره پاته شولې اوډېر لهپسې شکستونه ئې وخوړل ، اوځکه دپارس حکومت تصمیم وکړ چه یوخورا لوی پوځ قندهار ته را واستوی اووې غوښتل چه په دې پوځ کی دپارس ډېرغښتلی او جنگجویه او جگړن زلمیان د پښتنو پرمقابل دتجاوز دپاره راغونډشی ، خصوصاً دهغه وخت څخه چه د روسی سفیر اسرائیل اری لـه خوا مطمئن شول . یعنی وروسته تـرهغهچهداسفیر ئې په احترامانه توگه رخصت کړ د « استراخان » په ښار کی مړشو (۲) چه دهغې خوا څخه دفارسیانو زړونه بېغمه شوه نودقندهار دتسخیر دپاره ئېلوی اقدامات شروع کړه اودا موضوع داصفهان په دربا کی تر مذا کرې لاندې و نیوله شوه مگر نظریات مختلف وه ، څو په آخر کې په اکثریت فیصله شوه چه : خسروخان د وژل شوی گرگین وراره چه هغه وخت دگرجستان حاکم اوډېرد ماغد اره سری و ، دلښکرو په قوماندانی مقرر کړشی ، څودخپل آکــا او نورو گرجیانو

(۱) منتخب اللباب ۲ ج۶٤۳ مخ د کلکتی طبع . (۲) د افغان اوپارس جگړه مخ .

دانتقام اخیستلو دپاره د قندهار په نیولو کې ښه زیار وباسي ـ اوهم له دې جهته چه په هغه وخت کې گرجیان په توره او جنگ ډېر مشهور وه ځینو درباریانو دامشوره ورکړه چه باید ټول عسکر د گرجستان دهغو علاقو څخه چه دپارس دحکومت پلاس کې دي راغونډشي مگرمخالف حزب ددې نظریې سره مخالفت وکړوي ویل: که ټول عسکري گرجي واستول شي او هغه بریالی هم شي ، بنائي چه دپارس دحکومت له متابعته به غاړه وغړوي ، ځکه نو باید شپږ زره پارسي عسکر هم دعباس قلي بیگ تر قوماندانۍ لاندې ورسره ولاړشي او داچه خسرو خان دوه سوه زره تومانه دلارې دمصرف دپاره غوښتي دي باید پنځوس زره تومانه ورکړه شي » (۱) داقول « دافغان او پارس جگړه » د لیکونکي قول و ، مگر میلیسون په مجموعي توگه لیکي چه دپارسیانو داپوځ یو دیرش زره او دوه سوه تنه زلمیان وه چه له دې جملې څخه یو زرو دوه سوه تنه گرجیان وه او نورلو گډوډ د هر فریق څخه پکښې شامل کړشوي وه ـ (۲) په دې ترتیب خسرو خان دیو د یرش زرو او دوه سوه نفرو په اعلی قوماندانۍ وټاکل شو ، چه قندهار ته ولاړ شي او دخپل آکا انتقام واخلي ؛ خسرو خان هم داامر په ډېرې خوښۍ ومانه او په (۱۱۲۳ هـ ـ ۱۷۱۳ ع) کال یادځینو مؤرخینو دلیکنې پقرار په (۱۱۲۲ هـ ـ ۱۷۱۲ ع ـ ۱۷۱۱ ع) کال د قندهار خوانه په ډېر دباب او برم را رهی شو او بې له کومې پېښې فراه ته را ورسید ، په فراه کې میشته شو ، مخبران او جاسوسان ئې پرمخ واستول چه دمیرویس د لښکر و حال را وړي ، او هغه بېر ته ژر را وگرزېدل ، ځکه پښتنو د گرشك او فراه دمنځ درې خوشې کړې وې ٠

د خسرو خان نفاق اچول : کوم شی چه ډېرد تأسف و ړدی او بد بختانه هروخت پردی او دښمنان له دې لارې څخه ښه کامیاب شوي دي او پښتانه ئې په دې وسیله ښه دربه در کړې دي دپښتنو په منځ کښې دنفاق اچولو فتنه ده ، چه په

(۱) دافغان او پارس جگړه مخ (۲) دمیلیسون د افغانستان تاریخ ۲۱۵ مخ ٠

دې وسیله چه د غلیمانو سلاسه شوی دی د دې فتنې په وېښولو سیې ئې زیار ایستلی دی او کامیاب شوی هم دی ـ نو خسروخان هم دا فکر درلود چه که د نورو حربي چالو او آلاتو څخه ئې بوسه شي باید دا «پښتون تباه کوونکې» حربه ورسره آماده وی او کار ځنې واخلي ـ په دې فکر کښې لا هغه وخت و، چه د پارس څخه ر وخوځېدی ـ هغه وخت چه د مشهد څخه لا فراه ته نه و رارسېدلی د عبدالله خان سره چه د حیات سلطان (مشهور په سلطان خد کهٔ ابدالی سدوزی خضر خېل) زوی دی بوځای شو ـ دا عبدالله خان د هرات د ابدالیو پښتنو په غوښتنه سره د خېل زوی اسدالله خان سره د ملتان څخه هرات ته راخوځېدلی و (١) خسروخان دستي د پارس د حکومت له خوا د هرات پحکومت او مشرتوب مقرر کړ او د قندهار د محاصري د پاره ئې کومك ځینې وغوښت ـ او هم ئې بیا دده په ذهن کښې د ابدالی او غلځی ورکشوی فکر تحریك کړ، او د قبیلوی اختلاف مرښوی اور ئې بیا غوښت چه د عبدالله خان او میرویس خان ترمنځ بل کړی ـ او د هرات د ابدالیانو څخه ئې دېر زلمیان چه عبدالله خان ئې پخپله مشرو، راغونډ کړه او د قندهار د محاصري د پاره ئې د ځان سره بوتله، مگر خوشبختانه عبدالله خان چه خپل ځان د خپل پمقابل او د پردی اجانب پرخوا ولید، او ملی عنعناتو او ملی قانون د ده وجدان ته اجازه ورنکړه چه د خسروخان پر اوزه ودرېږی او د پښتنو سره جگړه وکړی ځکه چه د پښتنو د املي قانون او نعنه ده چه کله هم پخپل منځ کښې زد کېږی او د ښمنی سره ولاړی خو کم وخت چه د پردیو او غلیمانو مقابل ته خبره ورسېږی او پر خپلو شخصی اوداخلي بدیو او گونديو هېرېږدی او به دبل په اتفاق د غلیما او په مقابل کښې جنگېږی، هغه وخت چه د پردیو جگړه پای ته ورسېږی ښائی چه بیا د نا پو هي او جهالت ا بدبختی په اثر هغه دېره واخیستله شی او دوه ورونه پخپل منځ کی بو د بل وینې توی کړی .

---

(١) خورشید جهان ١٣٢ مخ

نو دا سبب و، چه د ناصري روضة الصفا د لیکنې په قرار عبدالله خان پر لارې خسرو خان ته یوه بهانه او پلمه وکړه او سره د خپل لښکره خپل اېل ته ولاړ (۱) او د غلجیو او ابدالیو پر شخصي عناد ئې دوره کښېښوده.

د میرویس آمادګي : د پښتنو ملي زعیم چه د پارسیانو د لوی لښکر څخه خبر شو پښتانه ئې خبر او نور ئې جنګ ته چمتو کړل - امر ئې وکړ چه ټول کښتونه او کرهڼې وریبل شي او حصار ته دې یووړه شي او په دې لاره کښې ئې ډېر زیار ویوست چه مځکې او کرندې توري تشې شي او ټوله غله دې ښار ته یا کورو ته ننه ایستله شي.

په دې ترتیب ئې د خوراکي مواد او نور ضروري شیزونه په کافي اندازه راټول کړه او د افغان او پارس د جګړې د لیکونکي په قول د دوو کالو د محاصرې د پاره ئې پوره ترتیبات ونیول (۲) او د ښار اکثر خلک چه سپین ږیري یا ښځې وې او د جنګ نه وه د ښار څخه لیرې ځایو ته واستول او په تېښکولو روځایه کې ئې میشته کړه او هم ئې خپل د سپرو د نظام لویه برخه د داؤد خان (د پټې خزانې د مؤلف پلار) تر قیادت او سپهسالارۍ لاندې د فراه د دروخواته واستوله، څو وروسته تر هغه چه ئې په فراه، سیستان او ګلستان کې د پښتنو سره مرکې وکړې او د اور زو، بارکزو او اسحاقزو ډېر زلمیان ئې د ځان ملګري کړه پر خسرو خان ئې چه د فراه څخه راوخوځېد یرغل وکا او د هغه سره په جګړه اخته شوه (۳) په خپله میرویس خان د ډېر والږ وپاو عسکرو سره د هلمند پر غاړه د بست په کنډو وا او او خزلو کښې د خسرو خان انتظار یوست، کڅه هم د پښتنو زلمیانو شمېر پوره نه څرګند ېږي خو د میلیسون په قول ډېر لږ و، او دی

(۱) روضة الصفا ۸ مخ (۲) د افغان او پارس جګړه ۶ مخ (۳) پټه خزانه ۱۹۷ مخ.

وایي چه سره ددې چه دپښتنو عسکر ډېرلږو ، بیاهم دلمړ نیوفتو حاتو په نشـه دومړي مست وه چه دیودېرش زرواو دوه سوه تنو پارسیانو مقابلې ته حاضرولاړوه (۱)

دقندهار محاصره : خسروخان را وړاندې شو ، د هلمند ترغاړو راورسید ! دلته

پیادجګړې اوربل شو ، کڅه هم ددې جنګ تفصیل ښه معلوم نه دی ، مګردومره ئې ایـکلي دی چه دخسروخان لښکر په ډېرزورېرغل وکړ او پښتانه چه د هغولسمه برخه هم نه وه نوځکه میرویس خسروخان ته موقع ورکړه چه دهلمند له سینده راتېرشي او دقندهارښارته راورسیږي ، قندهار محاصره شو ، مګر میرویس تر محاصرې دباندې پاته شواودمیلیسون په قول «میرویس دناپلیون په څېر په (۱۸۱٤ع) دایقین دراود که پردارا لخلافـه مقابله شروع کړي نو به داسې کـارو وکړي چه دښمن به دماتې او شکست نغاره وو نـګوی (۲) »

پارسیانو ددې محاصرې دټینګولو دپاره هرډول اقدامات وکړه ، مګر کوم شی چه خسروخان اودده عسکروارخطا اوسراسیمه کړه داو ، چه هغوی په دې امید چه دمنی موسم دی غلې اوډا ښه ډېرپیدا کېږي دځانه سره ئې هیڅ خورا که اوآزوغه راا خیستې نه وه ــ دلته چه تول کښتونه او کرهڼی له منځه تللي وې اومځکې ئې تشې توری ولیدلې خورا پریشانه او مضطرب شول ، مـګر بیا ئې غوښته داخپل اضطراب پټوساتي ، خو میرویس ددوی دآذوقې په حال ښه خبرو ، نو دښار ساتونکوته ئې دصبراوتحمل کـولو توصیې را استولې ؛ کڅه هـم د میلیسون په قول دښار څو کمزوروتنـو د میرویس او نورو پښتنو بې مشورې اومصلحته وغوښتل چه د میرویس سره هغسې معامله وکړي لکه پاریس چه دناپلیون سره وکړه ، یعنې وې غوښتل چه دخسرو خان سره خبـرې اترې شروع کړي اوتر څوشرطو لاندې دروغی معاهده ورسره وتړي ، مـګر ددوی دا درخـواست دخسرو خان امیدونه را پاخول اوښارئې دځان وباله

---

(۱) دمیلسون د افغانستان تـاریخ مخ (۲) میلیسون ۲۱۵ مخ .

ځکه ئې د تسلیم بلاشرطه څخه انکار وکړ، ځکه چه دوی « بلاشرطه » تسلیمول هم وژل و بلل — دغه راز هم داسې ورښکاره شوه چه د خسرو خان په تصمیم پوه شول او د یوې خوائی د میرویس او اولس نارضائي وليدله او د بلې خوا « بلاشرط تسلیمیدل » غوښتل گیده نو پښیمانه شوه تر بې شرطه تسلیمیدو ئې مرگ غوره و باله او د اورو پښتنو په شان ئې د مقابلې ته ملا وتړله او د همت پښې ئې ټینگې کړې او په هره حمله کې ئې د پارس قواوې پرشا وهلې او هم د ډېرو ښارونو له خوا ملي زعیم خپلې ټیټې شوې قوې را یو ځای کړې او د سره ئې د بلوڅانو، تریناو او د پښتنو د نورو قبیلو زلمیان راغونډ کړه او د قندهار د جنوب له خوا ئې د خسرو خان پر پوځ یرغل وکړ او د ښار ساتونکو ته ئې داسې پیغام واستاوه :

« که موږ بې ننگه شو، او دښمن بریالی شي زموږ څخه به بوهم ژوندي پرې ایږدي او »

"بهتره داده چه ټول په مړانه زیار وباسو، څو چه بایه نیکنامي مړه شو او یا"

"پر غلیمانو بری وموموو!" (۱) د ښار پښتنو چه د میرویس دا پیغام واورید لا ئې د غیرت وینې په جوش راغلې او مقابلې ته ئې ملا وتړله.

د خسرو خان مرگ او د پارسیانو تېښته :

خسرو خان او د ده لښکری د محاصرینو د مقاومت څخه د یوې خوا او د آزوغې او ذخیرې د نه لرلو څخه د بلې خوا د خپل موفقیت او بریالیتوب څخه ورځ په ورځ مأیوس او ناامیده کیدل، او هم د بلې خوا د میرویس حملو د دوی کار مشکلاوه او د دوی معنویات ئې وروړانول، او هم سربیره پر دې حملو د ژمی حملې هم نژدې وې ځکه نو دوی نه پوهېدل څه وکړي؟ — او سې یا ولاړ سي؟

په دې وخت کې میرویس پر دوی د ذخیرو د رانگ لارې هم وتړلې خسرو خان

---

(۱) داستان تر کتازان هند — څلوم کتاب ۱٤٦ مخ.

چه خپل ټیم اردو پهدې گیره دار کې لهلاسه ایستلی و. کهڅههم محاصره یو کال ته رسېدلې وه، مگر بیانې هم تر مشورې وروسته د محاصرې څخه لاس و کښېښ غوښتهلې بېرته پارس ته ولاړشي مگر داردو پهمنځ کې ئې بې اتفاقي او نفاق پیداشو پارسیانو غوښته دېوې لارې ولاړشي او گرجیان هم پردوو لاروسره ولاړه په دې وخت کې چه عباس قلی خان دپارس ددربار معتمد دا بې اتفاقي او تجزیه ولیدله قندهار ته راغیء او دپارسیانو داردو ټول حال ئې میرویس ته ووایه (۱) میرویس چه داحال واورېد اود دښمن پهډېرې وارخطائی خبر شو، امرئې و کړ چهدستې اته سوه اوښ په حربی لوازمو بار اوتهیه کړی او وروسته ترهغه پخپله دخپلو شپاړس زرو پښتنو زلمیانو سره ئې پرخسروخان حمله و کړه او په ډېر زړورتوب پرورغیء، نوهغهو، چه خسروخانئې پخپل آ کاپسی قبرته واستاوه، د گرگین سره یو ځای شو اود پارسي مؤرخینو پهاصطلاح «سر در پای قلعه گذاشت» او میرویس خان دگرانوطن صحنه دمتجاوزینو لهوجوده پا که کړه اولکه سرجان مالکم اواور مؤرخین چهوائي دېوهپرش زرو اودوه سووتنو څخهفقط پنځهسوه، یا اوهسوه تنو دډېری چابکی تېښتی پهاثر خپل ځانونه دپښتنو لهتورو اومرگ دخولې څخه خلاص کړه (۲) نوروټولو دخپل ناروا تجاوز سزا ولیدله اومړهشول اوددوی ټوله وسلې او حربی تجهیزات دپښتنو لاس ته ورغله.

میرویس پردې فتح اوډېری بالدې دلوی خدای شکر اداکړ اوپهډېری خوښی قندهارته راوگرزېد اوټولی ولجې ئې پهاولس ووېشلې.

دمیرویس دالویه فتح یادخسروخان مړگ دروژې په ۲۷ په ۱۱۲۳ هـ کال کښېښووه (۳) او میلیسون ۱۷۱۳ ع کال لیکلی دی (٤)

---

(۱) دافغان او پارس جگړه مخ.

(۲) سرجان مالکم ۲۰٤ مخ - میلیسون ۲۱۶ مخ - سیدجمال الدین ۳۵ مخ زندگانی نادرشاه پسر شمشیر ۱۱ مخ - تاریخ ادبیات ایران - اثر برون د یاسمی ترجمه ۱۰۱ مخ.

(۳) خورشید جهان ۱۳۲ مخ (٤) میلیسون ۲۱۶ مخ

دپارسیانو د بل لښکر ماتې : دوه کاله وروسته بیاداصفهان دربار یو لښکر سره جوړ کړ اودرستم‌خان په‌سرداری‌ئې دقندهار خواته راواستاوه، مګر ځنګه چه زموږ ملی‌زعیم دپښتون ملت په‌اتفاق اومرسته دیرغښتلی شوی‌و، دی اردو هم څه ونکړه په‌جنګ کی مغلوب شوه اورستم ددې دپاره چه د خپلو اسلافو کاږنه په‌ونشی بیرته‌پارس‌ته ونښتید، دپارسیانو داشکست په (۱۱۲۹ه ــ ۱۷۱٤ع) کال و(۱) اوهم دادسلطان‌حسین اوداصفهان ددربار وروستنۍ کوښښ و، چه‌پښا کامې تمام‌شو. مګر سلطان‌محمد اودجهانکشای نادری مؤلف او دروضة‌الصفا لیکوونکی ترخسروخان وروسته درستم‌خان نوم‌نه‌اخلی بلکه‌دده‌په‌عوض کی‌محمدزمان خان شاملو یا دوی چه‌دده‌پر لښکر سره دقندهار خواته مأمور شوی و، خو متأسفانه پرلاری‌ئې نفس وخوت اودمخه تردې چه‌قندهارته راورسیږی ځان‌ئې‌حق‌ته‌تسلیم کړ اولښکرئې وتښتید (۲) په‌هرصورت تردې‌پېښو وروسته میرویس دپښتنا په‌ملت مستقل اوخپلواک او ملی‌مختاره مشرشو اودمیلیسون په‌قول میرویس لمړی سړی دی‌چه (بې‌دهرات له‌ابدالیو) ټول دافغانستان قومونه اوقبائل‌ئې داسی سره متحد کړه چه دمخه نه‌وه‌لیدل‌شوی (۳) او دپښتنو دریاست پایتخت ئې د قندهار زوړښار وټاکه اودمملکت په‌نظم اونسق ئې شروع وکړه.

دمیرویس وفات : دپښتنو ملی قائد اولوی زعیم میرویس ترډیرو جنګو وروسته چه‌دمتجاوزینو سره‌ئې‌وکړه اوهغه‌ئې‌دخپلی‌خاوری څخه‌وشړل اوهپښتانه ملت زره آزادی ئې بیاددوی په‌نصیب او پښتانه ئې دپخوا په‌شان آزاد کړه ـ

(۱) دمیلیسون دافغانستان تاریخ ـ دپښتو ترجمه ۲۱۷ مخ ـ د ایران د ادبیا تو تاریخ د براون اثر ـ دیاسمی ترجمه ٤ ج ۱۰۱ مخ

(۲) جهانکشای نادری ۶ مخ اوروضة‌الصفای ناصری ـ ۸ ج صفحه ناری ـ تاریخ سلطانی ۷۲ مخ

(۳) میلیسون ـ ۲۱۷ مخ

او دمملکت دغربی محکوخخه‌ئی ترفراه او سیستان پوری بیرته د پښتنو کړې اودملی‌وحدت رسی‌ئی‌بیا وغښتله اوټینګه ئی کړه نوپدی‌وخت کی داجل استازی راورسید اونه‌ئی پریښود چه‌داستر زعیم‌خپل نور افکار اوآرزوګانی ښه‌عملی کړی ـ دذیحجة الحرام په۲۸ ورځ په ۱۱۲۰ ه کال‌ئی‌دي استازی ته لبیك ووایه(۱)

که ددە نوری آرزو ګانی عملی اشوې اوپاتی ارت تشکیلات وضع نکړای شوه داپه ښاغلی لوستونکی‌ده دنه‌فرصت له‌جهته رګنی، ځکه‌چه څو لیکی د مخه مو لیکل چه‌دپښتنوملی‌زعیم په ۱۱۲٦ ه کال‌دمتجاوزینو له‌جګړو وز ګار شو او په ۱۱۲۷ ه یعنی یو کال وروسته ئی وفات وکړ، نو‌دده د آرزو ګانو او افکارو دعملی کولو د پاره یو کال ډیر کم وخت و.

دافغان اوپارس دجګړی لیکونکی دملی زعیم وفات داسی‌لیکی :

« دي معروف اوداشمند قهرمان اوه کاله (۲) په قندهار کی حکمرانی وکړه او دپارس دډیری غښتلی او مقتدری امپراطورۍ په مقابل کی کلك ودرید او هیڅکله دیاس او نا امیدۍ اندیښنی دده د مخیلیی باریکترینه رښته هم متزازله نکړه ـ څوچه دده قوا دسن داوږوالی په‌اثر ورو ورو په تحلیل ورسیدل او سورت ئی نا تواله اومریض شو ـ د ده په ناروغۍ تول پښتانه ویرجن او مغموم شول، همیشه به دده د پوښتنی د پاره ډلی ډلی پښتانه راتله او دده ګټوراومفید نصیحتونه‌ئې‌اروېدل اوپه‌هغوئی عمل کاوه (۳)

دمیرویس وروستنی خبری : دپورته‌لیکونکی دلیکنی په‌قرار کوم وخت چه میرویس خپل دحال خرابوالی حس کړنو دپښتنو مشران‌ئی راوغوښتل او په‌لاندی لنډولنډو جملو کی‌ئی‌داسی وصیت ورته وکړ :

---

(۱) پټه خزانه ۱۰۹ مخ (۲) اصلاً اته کاله دی . (۳) دافغان اوپارس جګړه مخ .

«خپل ټول کارونه خدای ته وسپاریء او پر خدای توکل وکړیء!»

«جنګ په مړانه پرمخ بوزیء!»

«په هر کار کې شرافتمندانه وضعیت غوره کړیء او خپل پت ساتیء!»

«هر کله او په هر ځای کې سره متحد اوسیء!»

«خپل هر رګ او پله قوي کړیء!»

«هیڅکله د پردي سیالو اطاعت ونه منیء!»

«په هر قوت او وسعیت چه ممکنه وي خپل دښمنان چه پر تاسي حمله کوي پرشا وډيء ـ ځکه چه ستاسي دښمنان د دربار اختلافاتو په اثر او د دوی د خلکو د فساد او خیانت له کبله خوار او په تلوار د فنا خوا ته روان دي!»

«د دوی دښمن له دېروالي مه بېرېږيء ـ ځکه چه تاسي متحد یاست»

«او پر خدای مو توکل کړی دی.»

«یقین لرم چه دوی به مغلوبه کړیء!» (۱)

په دې وخت کې ئې سالنه لنډه شوه او نو ئې نور خبرو توان نه درلود، په دې پر تکلیف ئې سترګې روڼې کړې او د شهادت تر کلمې دمخه ئې د اوروستي جمله وه چه ویل:

« اصفهان ونیسیء: » (۲)

تر دې وروسته ئې یوه اوږده ساه ویستله او د پاك او سپېڅلي روح مارغه ئې جاوداني ځالې او علیین ته والوت (۳) او د آزادي خواهي په دنیا کې ئې لوړ مقام او ژوندی نوم پرېښود او تر مرګ وروسته مو ته وائي:

« د ننګ توته به مي هر هله وي ـ

که پس له مرګه پر مزار راشي مینه!»

---

(۱) (۲) د افغان او پارس جګړه مخ   (۳) د افغان او پارس جګړه مخ

<u>دده مزار</u> : اوس دده مزار دقندهار دزاړه ښار پهدوه کروهۍ او دنوي ښار په شپږ کروهۍ کې د زاړه ښار دشمال غرب خواته او دنوي ښار غرب پلو ته دکوکران په کلي کې دی ، دده مزار دپښتنو دوړو او لويانو دراوښځو مرجع او ټول پښتانه دده مزار ته ورځي او دده د روح څخه فيض او مرسته غواړي ، داعليحضرت شهيد محمدنادرشاه په وختو کې ددې ملي قائد پرمزار د اعليحضرت احمد شاه بابا د گنبدې په شان يوه عاليشانه گنبده جوړه شوه چه تاسې ئې مقابل عکس وينئ .

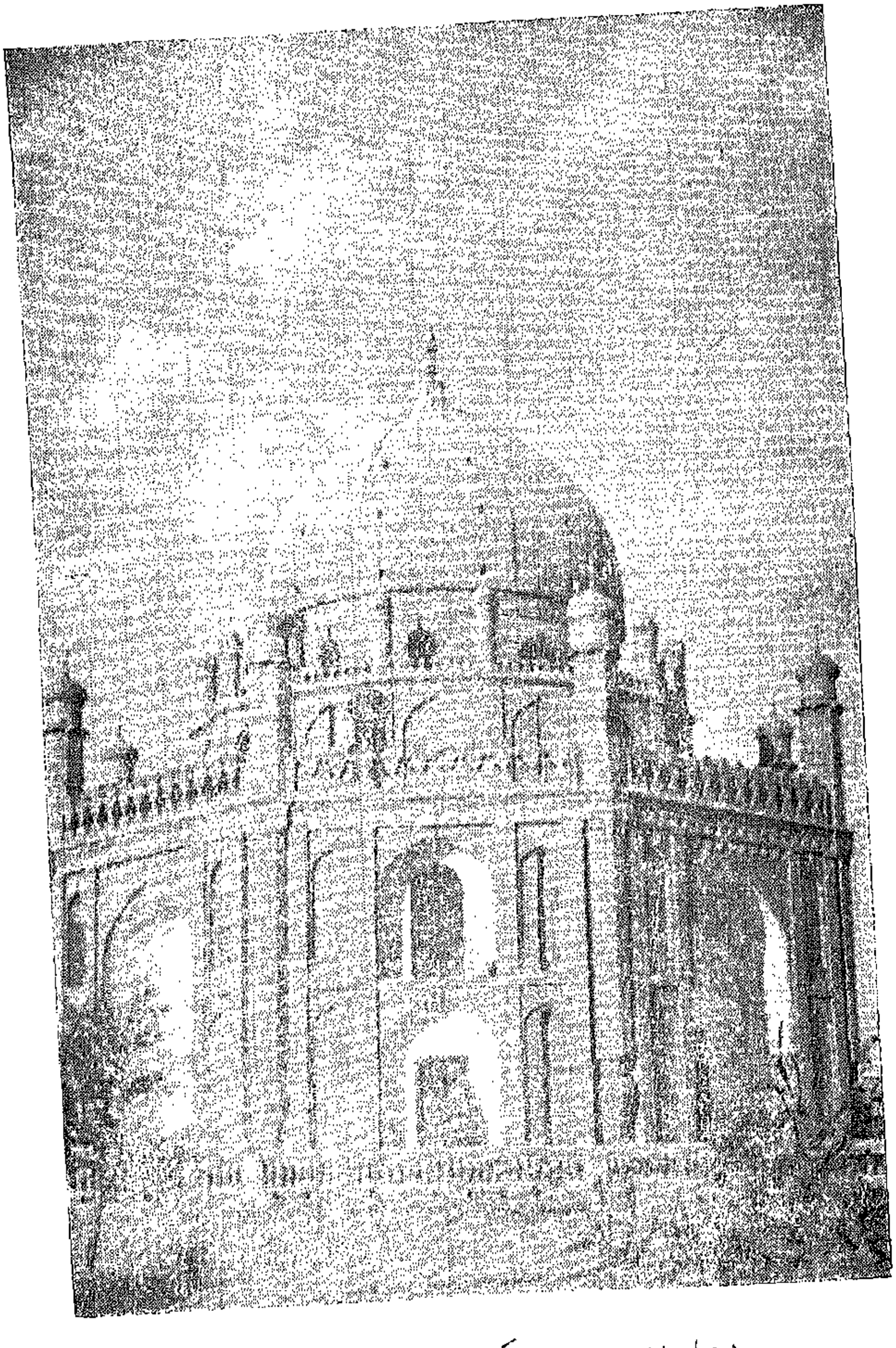
هو ! په يوه ملت کې چه ډېر لږ حس هم وي خپل ملي نوميالي له هيروي او تل ئې پخپلو زړو کې ځای ورکړی وي . * * *

تر ميرويس وروسته

څنگه چه په دې کتاب کې اصل غرض دملي زعيم او پښتون قائد ميرويس د ژوندون حالات بيانول دی او دهوتکو دوري مفصل حالات غرض نه دی نو ځکه تر ميرويس وروسته حالات خلص او په مجمل طور سره ليکو چه فقط دومره معلومه شي چه دملي زعيم ترو فات وروسته څه وشوه ؟

او ددې برخې مفصل حالات به هم زه په بل کتاب کې وليکم چه د تاريخ دعمومي مديريت له خوا دهوتکو تر له دوره ماته را سپارلې شوې ده چه هلته ئې وليکم ، نو ځکه کهٔ شاه محمود او شاه حسين دميرويس دزامنو دپاچهۍ او جنگو مفصل بيانات دوی دلته راغلي گران لوستونکي به ماعفو کړي ، او دهمدې سببه داصفهان دجنگ تفصيل چه دپښتنو دخوا محاصره شوی و ، دلته نه ځائيږي او کله چه دهوتکو تر له دوره ليکم هلته به ئې وليکم .

<u>دميرويس ورور عبدالعزيز</u> : دميرويس دوه زامن پاته شوه چه يو ۱۸ کلن او بل ۱۴ کلن و . ځکه چه دا زامن ئې نسبتاً دسن دخوا ز لږ کسيان وه نو د ميرويس ورور چه عبدالعزيز نوميد دميرويس پرځای کښېنوست ، کڅه هم دده

د ملی زعیم میر ویس نیکه هدیره په کوکران کی

نوم ملیسون اوسرجان مالکم او سید جمال الدین عبدالله ذکر کړی دی مګر ځکه چه سلطان محمد او شیر محمد او جهانکشای نادری او روضة الصفای ناصری او پښتی خزانی چه دهوتکو په دوره کی لیکلی شوې ده عبدالعزیز را وړی نو د لته هم دپښتی خزانې قول ته ترجیح ور کړه شو .

دې سري دورور په شان لوړ همت نه درلود ، بلکه هوسائی او آرامی خوښوونکی وضعیت ئې و ، اود جنګ څخه ئې کرکه کوله ، نوچه مشر توب ده ته ورسېد دپښتنو مشران ئې را وغوښته ملی جرګه ئې جوړه کړ او پښتنو ته ئې داسی و ویل : ـ « تر دې دېرو مشکلاتو او دېرو جنګو وروسته به ښائی چه تاسی هم زما په شان د پارس د حکومت سره دروغی غوښتو نکی یاست ؛ او آرامی به غواړیء ؟ اوس چه می مشر ورور مرحوم شو او پښتنو ته ئې لویه سوبه او فتح ګټلې ده نو که موږ دروغی او صلح غوښتنه وکړو د پارس پاچا به ئې په ډېره خوښی ومنی (۱) »

دده دې خبری دپښتنو په منځ کی شور ماشور جوړ کړ او هغه حرارت او محبت چه ئې تر دغه ګړی پخوا عبدالعزیز ته درلود په عمومی نفرت بدل شو اووې ویل چه : « موږ هیڅکله داسی ننګی خبره نشو منلای ـ دا خبره دمیرویس نیکه دوصیت سره مخالفه ده که د ورور پر قدم نشې تلای لوروغی ته هم هومره تلوار مکوه (۲) » کڅه هم ملی جرګی دده خبره و نه منله مګر عبدالعزیز په پټه دپارس حکومت ته دروغی دالاندی شرطونه داستازی په ذریعه وړاندی کړه :

۱ : پښتانه دی دهغه باج څخه چه دګرګین په وخت کی اخیستل کېده معاف وی .

۲ : قندهار ته دی پارسی عسکر نه راځی .

۳ : دپښتنو پاچهی دی همیشه دعبدالعزیز دزامنو او لمسیانو وی . (۳)

---

(۱) دافغان او پارس جګړه مخ . (۲) سرجان مالکم ۲۰۰ مخ .

(۳) میلیسون ۲۱۹ مخ سرجان مالکم ۲۰۰ مخ ـ سید جمال الدین تتمة البیان ترجمه ۸۳ مخ

څنګه چه پښتنو خپله دا آزادي په خپلو وينو لاس ته راوستلې او راپيولې وه او چه د عبدالعزيز پدې ناوړه کار خبر شول عبدالعزيز ته ئې ډېرې سترګې سرې شوې، په تېره بيا د ميرويس زوی شاه محمود، چه د آګا دا پيشنهاد و له وليدل د خلو ښتو پښتنو مشرانو په مشوره ئې د شپې بلى دنياته واستاوه او دده دپې انګيو جزائې د خپل خنجر په واسطه دده په تهر کې کښېښوله (۱) مګر پټه خزانه وايې چه عبدالعزيز د ملت غم له خوړ، څو چه په ۱۱۲۹ هـ کال د شپې د نارنج د قصر د بامه خطا شو او را او لوېد مړ شو (۲) کڅه هم بايد د پټې خزانې دا قول معتبر وبالل شي چه ليکوالکی ئې معاصر و، مګر زما په عقيده د همدې جهته چه ليکوالکی د عبدالعزيز معاصر دی نو له ئې غوښته يا د هغه وخت سيا ست تقاضا نکو له چه دده د مرګ نسبت شاه محمود ته و کړی که نه وی نور تاريخ مور خين متفق دی، دا وا قعه د ميليسون په قول د ۱۱۲٦ ع په مارچ پيښه شوه (۳)

د ميرويس اولاد: ميرويس چه وفات شو دوه ئې زامن (٤) او يوه ئې لور پاته شوه د مشر زوی نوم ئې «محمود» چه اتلس کلن و (۵) د کشر زوی نوم ئې «حسين» چه څو رلس کلن و (٦) د لور نوم ئې «بي بي زينبه» وه (۷) چه د لته به د ډېر لنډو لنډو د هر يوه معرفي و کړو:

شاه محمود: شاه محمود د پلار د مرګ په کال کڅه هم اتلس کلن و، مګر بيا هم ډېر مېړه پښتون زلمی و، او ډېر پلار هم ډېر ګران و څکه چه د پلار سره په

(۱) ميليسون ۲۲۰ مخ، مرجان مالکم ۲۰۰ مخ ـ سيد جمال الدين ۸۳٦ مخ ـ تاريخ علي قلي ميرزا ۱۲ مخ خورشيد جهان ۱۳۲ مخ زندګاني نادرشاه يسرشمشير ۱۱ مخ اونور...
(۲) پټه خزانه ۱۰۹ مخ (۳) ميليسون ۲۲۰ مخ
(٤) د افغان او پارس جګړې ليکونکي ليکي چه د ميرويس درې زامن پاته شوه مګر د دريم زوی نوم ئې نه دی ذکر کړی مخ (۵) ميليسون ۲۱۷ مخ مرجان مالکم ۱۹۹ مخ
(٦) پټه خزانه ۱۰۹ مخ (۷) پټه خزانه ۱۸۵ مخ

اعلیحضرت شاه محمود د ملي قائد میر ویس نیکه زلمی زوی، چه په پښتنۍ قوت ئې متجاوزینو ته ماتې ورکړه او اصفهان ئې فتح کړ. (۱۱۱۰ه - ۱۱۳۷ه)

تر لو جګړو کې ملګری و ، او په حربي چارو کې ئې ښه تجربې حاصل کړې وې
د پلار تر مرګ وروسته بیا د خپل آکا په خدمت کې ولاړ ، او د پښتنو د کار وبار
سره ئې ډېره دلچسپي درلوده (۱) مګر کوم وخت چه ئې د خپل آکا پیشنهاد و لید
نو دا کار ورځ په ورځ بېزاره شو او دغه کار ئې ورتمام کړ ، او څنګه چه د پارس
او قندهار پخوانی رواج و ، چه د ښار په هر خوا کې یو یو مناره وه او په هره مناره
کې به یوه نغاره د خلکو د خبرولو د پاره پرته وه ، هر وخت چه به یو مهم خبر و ، نو
دا نغارې به وډنګېدلې او خلك په راغونډېدل (۲) محمود چه خپل آکا مړ کی
نو دا نغارې ئې ووډنګولې او خلك راغونډ شول ، محمود د خپل آکا پیشنهاد دوی ته
وښود او د پارسیانو سره جنګ ئې په آیت او حدیث ثابت کړ او بیائې څرګنده
کړه چه دې آکا د خپلې شخصي آرامۍ او خوش ګزرانۍ د پاره غوښته چه پښتانه
بیا د پارسیانو تر لاس لاندې او دغوی مطیع کړی او زموږ مملکت بیا وران شي .
تر دې وروسته ئې نو وویل چه: «ما هغه و واژه!» (۳) پښتنو چه هغه پیشنهاد واورېد
او ورمعلومه شوه چه محمود رښتیا وایی ، نو ده ته ئې آفرین ووایه (٤) او دی ئې
د ځان پاچا کړ او د شاهۍ لقب ئې ورکړ نو «شاه محمود» و باله شو . دا زلمی پښتون
د پښتنو پاچا شو او تر ۱۱۳٤ هـ کال پورې د افغانستان د پاچا په حیث ئې حکمرانی
وکړه او څو واره ئې د پارس او سیستان شرقي برخو ته لښکری وئستلې څو په ۱۱۳٤ هـ
کال د پارس د حکومت پایتخت (اصفهان) محاصره کړ او تر اته میاشتې محاصرې
وروسته ئې د محرمې د میاشتې په ۱۱ یا ۱۵ په ۱۱۳۵ هـ - ۱۷۲۲ ع کال د صفویانو
وروستنی پاچا سلطان حسین خپل ځان او پایتخت د پښتنو لښکرو ته تسلیم
کړ (۵) دې پښتون زلمي پاچا د خپلې شهنشاهۍ په وختو کې د اصفهان

---

(۱) د افغانستان او پارس جګړې مخ (۲) (۳) د افغان او پارس جګړه مخ
(٤) (۵) تاریخ سلطانی ۷۰ مخ ـ خورشید جهان ، مرجان الکم ۲۰۹ مخ .

تر فتح وروسته دېرى لوېي لښکر کښېږ وکړي ، څو چه تر دوه نيمو کالو پاچهي وروسته دېرات د مياشتې په ۱۲ شپه په ۱۱۳۷ ه کال په اصفهان کې ددماغې ناروغۍ له کبله ووژل شو . (۱) دافغانو مېړه پښتون په ۲۷ کلنۍ تردنيا تېرشو اود پښتنو په تاريخ کې ئې ځلانده نوم اوتوره پرېښوده (۲)

دده دژوند مفصل حالات او دده دجګړو دميدانو وضعيت او کوائف به په بل مفصل کتاب کې چه دهوتکو دوره بشپړه ليکم کاملاً راوړه شي .

۞ ۞ ۞

شاه‌حسين : د ميرويس دوهم زوى حسين اومېد ، چه د ۱۱۱٤ ه کال دربيع‌الاول په ۲۳ د کلات په سيورى کې وزېږېد ، د عمر تر دوولسو کلو پورى ئې دفقه او تفسير او منطق اود بلاغت علوم ولوستل ، هغه وخت چه په ۱۱۳٥ه کال اعليحضرت شاه‌محمود اصفهان فتح کړ ، نوخپل کشر ورور شاه‌حسين ئې دقندهار پرتخت کښېناوه ؛ اعليحضرت شاه‌حسين دېر عالم اراديب اوعلم‌روزونکی‌پاچاو ، اودده عصر پر پښتنو باندې په دېرى آرامۍ او راحت تېرشو ، غربي او شمالي خواته ترفراه ، سبزوار او هرات پورى او شرقي خواته ترغزني او ګومل پورى ده حکمراني کوله ، او پرڅېره پردي « پښين » شال اود پنجاب داسماعيل خان اوغازى خان دېري هم د شاه‌حسين په وختو کې فتح شولي (۳) همدارنګه دملتان لته هم دقندهار دقواو له خوا تهديد شوه اودپښتنو پرمخ تنګ دملتان ترحدودو ورسېد (٤) ددې زلمي پاچا دعلم پرورۍ دثبوت دپاره همدا دليل بس دى چه په شاهي ارګ کې ئې ادبي انجمن تشکيل کړى و ،

---

(۱) تاريخ سلطاني ۷٦ مخ - خورشيد جهان ۱۳٥ مخ مآثر الامرا ۷۰۱ مخ ۳ ج روضة‌الصفاى ناصري - مګر سيد جمال الدين او ميلېسون (۱۷۲٥ ع = ۱۱۳۷ ه) ليکلى دى .

(۲) دروضة‌الصفاى ناصري‌بقول (۲۱) کلن و . (۳) حيات‌افغاني ٦۷ مخ (٤) سير المتاخرين ٤۸۰ مخ

اعلیحضرت زلمی پاچا شاه حسین د ملی قائد میر ویس نیکه
زوی، چه هم عالم واو هم توریالی
(١١١٤ه - ١١٥٢ه)

او په هغه کې به ئې بوه ورځ دخپل وخت د پر لوی علما او شاعران او ادیبان خپلې کتابخانې ته را بلل ، شعر و نه به ئې اروېدل او ادبي مجلسو نه به ئې کول شاعرانو ته به ئې سلې ورکولې (۱) چه دهمدې تولنې په برکت او ددې پاچا پهامر دپښتو گرانبها اثر « پټه خزانه » میدان ته را ووتله او ولیکله شوه او نور ډېر کتابونه په پښتو کې پیدا شوه چه دهوتکو په دوره کې به مکمل ولیکل شي . اودی پخپله هم دپښتو ژبې ښه شاعرو ، پرملې وزن ئې خوازه شعرونه ویل ، ددې علم دوست پاچا پاچهاهي تر ۱۱۴۹ ه کال پورې دوام وکړ ، څو دهمدې کال درجب په ۱۷ نادر افشار دافغانستان خواته دضبط پخیال راو کوچېد ځکه چه ده ددرې څلورو کالو پر له پسې جگړو په اثر دهرات دابدالیو حکومت له منځه اخیستی و ، اود پښتنو دقوله باقي پا ته برخه ئې هم په پارس او گرجستان کې ماته کړې وه ، ځکه ئې نو اوس پسې دقندهار دغلجیو پایمالولو څخه پل کاراته در اود ، د کوچنی اختر دمیاشتې په دوهمه نادرشاه ترسیستان را تېر شو اود همدې میاشتې په ۱۸ ددلخك اودلارام له لارې دهیلمند غاړې ته را ورسید او ددې ځای ترنیولو وروسته د کوچنی اختر په ۲۱ تر هیلمند را پورې ووت د ۱۱۴۹ ه دذیقعدې په اوائلو کښې دقندهار مستحکمه کلا محاصره کړه . شاه حسین دقندهار زلمی مدافع سره دخپل معروف سپه سالار سیدال خان ناصر سره یو کال او څو میاشتې په مړانه دفاع وکړه او پرې ئې نه ښوده چه : نادر شاه سره دهغه خپل نظامي عظمت پر ښار تصرف وکړي ، د ۱۱۵۰ ه دذیحجې لمړۍ ورځې وې چه دزلمي شاه حسین نظامي طاقت پای ته ور سېد ځکه چه تر هغه دمخه دهوتکو ددورې مشهور او زړور سپه سالار سیدال خان د شاه حسین دزوی « محمد » نامي سره د کلات په کلا کې دنادر دجگړنو پلاس ورغی ، اودا نامتو او نومړی سپه سالار دنادر په امر د ستر گو دلعمت څخه محروم

---

(۱) پټه خزانه ۱۱۱ مخ

او روند کړشو (۱) ځکه او شاه‌حسین هم نادرشاه ته تسلیم شو او ده ددې تسلیمېدو سره دهو تکو دشهنشاهی امر هم واوېد او لکه سلطان محمد خان لیکي : زلمی شاه‌حسین تر ۱۵ کالو سلطنت وروسته دنادر شاه په امر د پارس مازندران ته تبعید شو اوهم هلته دنادري قهر په زهرو دبرات په لسمه په (۱۱٤۹ ؟) باید (۱۱۵۲ هـ) وی له دنیا ولاړ (۲)

❀ ❀ ❀

دمیرویس لور میرمن زینبه : میرمن زینبه دملی قائد یوه عالمه او محترمه او هوښیاره لوروه ، داسلامی احکامو اوفقې اکثر کتابو نه ئې لوستلي وه ، دفارسي مشهور اومتداول کتب ئې هم ترپایه رسولی وه ، خپل دا تحصیل ئې دهغه وخت دمشهور اولوی عالم ملا نورمحمد غلجي څخه کړی‌و ، چه دي عالم دحرم تولو مخدراتو ته درس وایه ، چه وروسته بیا پخپله میرمن زینبې داوظیفه پر غاړه واخیستله او دحرم او نورو نجنوته به ئې تعلیم کاوه (۳) وایی چه بی‌بی زینبه ډېره هوښیاره میرمن‌وه اودمملکت په اداری چارو هم‌ښه پوهېدله ، خصوصاً د خپل ورورشاه حسین سره‌ئې ډېری فکری‌مرستې کولې اودپټې‌خزانې د مؤلف په قول هر کله به ئې دامور و مشکلا ت په صایبې رایې حل کول او‌شاه حسین به‌هم ددې په خبرو عمل کاوه او ددې نصیحتو ته به ئې اړ و بدل (٤) بلکه د «تاریخ افاغنه » د لیکوالکې سید ظهورالحسن اوهم‌دسلطان‌محمد له قوله څرگند یږی چه د قندهار د محاصرې په وخت چه نادر شاه محاصره کړی‌و ، هم د حکومت ټوله کار وائی ددې میرمنې پلاس کې‌وه‌اودمحاصرې

(۱) سلطانی ۹۲ مخ ـ نادر نامه قلمی ۱۰۷ مخ ـ زندگانی نادرشاه پسر شمشیر ۱۰۵ مخ

(۲) سلطانی ۹۰ ـ ۹٦ مخونه ـ خورشید جهان ۱۵٦ ـ ۱٦۱ مخونه ـ نادر نامه قلمی ۲۰٤ سیرالمتاخرین ٤۸۰

(۳) (٤) پټه خزانه ۱۸۰ مخ د کابل طبع .

په پای کې هم دا میرمن د ښاره را ووتله او دالدر سره ئې د متارکې مذاکره شروع کړه (۱)

برسېره پر دې دې میرمنې د ادب سره هم زیاته مینه درلوده ، تل به ئې دشاعرانو قدر کاوه او د پښتو شعراو ، دیوانونه به ئې لوستل ، پخپله هم ادیبه او شاعره وه ښه ښه خوازه اشعار ئې ویل چه ددې داشعارو څخه یو شعر هغه مرثیه ده چه دخپل ورور شاه محمود په مرګ ئې پر ملي وزن ویلې ده او ددې دامنظومه هم دشعري لطافت څخه ډکه ده او هم پښتنی روح پکښې دی ، موږ ئې ددې داشعارو دنمونې په توګه را نقلوو :

زغم سو چه ورور تېر له دنیا سو نا   قندهار واره په ژړا سو نا
زړه مې په وير کې مبتلا سو نا   چه شاه محمود له ما جلا سو نا

* * *

دارون جهان را ته تور تم دی نا   زړه دپلټون په تیغ کرم دی نا
هوتک غمجن په دې ماتم دی نا   دپاچهی تاج مو برهم دی نا
چه شاه محمود تېر له دنیا سو نا   قندهار واره په ژړا سو نا

* * *

ځوانو ، مېړه د توری جنګونا   ولاړ د کام په نام و ننګ ونا
دښمن له ده په وېرو ترنګونا   پر میدان شېرو ، یا پلنګ و نا
افسوس چه مرګ دده په خوا سو نا   قندهار واره په ژړا سو نا

* * *

محموده ! نه یوازی خور ژاړي   پر مرګ دې تول له کلی کور ژاړي
پهلوان لا څه ، پاچا دې ورور ژاړي   لښکر سپاه دې پلې سپور ژاړي
پښتون دې تول په واویلا سو نا   قندهار واره په ژړا سو نا

---

(۱) تاریخ افاغنه ـ اردو. دسید ظهورالحسن د سوی تالیف طبع دهلی ۵ مخ
تاریخ سلطانی ۹۵ مخ

اصفهان پاته تاج نسکور عالمه!　　چه شاه محمود سو نن په گور عالمه!
دپښتون لمر سو تیاره تور عالمه!　　رانه دښمن په کا پېغور عالمه!
چه پاچا ولاړ پښتون گدا سو نا　　قندهار واړه په ژړا سو نا

* * *

لښکر سو خپور پښتون ولاړ دی اریان　　په خوږ روځای کاشاه محمود عالیشان
پاته سو تخت و تاج دټول اصفهان　　زړه ئې راسوړ سو کاخوښی دښمنان
وایی پښتون اوس بې پاچا سو نا　　قندهار واړه په ژړا سو نا

* * *

آسمانه! بیا دی څه ستم کاخر گند　　و شلاوه تاجه د پښتون و پیوند
دښمن دی بیا زموږ په ویر کاخورسند　　چه شاه محمود دی کا په قبر کی بند
پر کور موویر شور و غو غا سو نا　　قند هار واړه په ژړا سو نا

* * *

هو تکو! ژاړی محمود شاه څه سو نا؟　　پښتنو! ستاسی لوی سپاه څه سو نا؟
له اصفهانه تر فراه څه سو نا؟　　پاچا چه و حشمت پناه څه سو نا؟
د پښتنو پر تم فنا سو نا　　قند هار واړه په ژړا سو نا

* * *

محموده! ځوان وې ولی ولاړې له ما؟　　له تخت و تاجه ته پر څه سوی جلا؟
اصفهان و لی پاته سو ناله تا؟　　سر دی را ښور نه کړه چه څه کړی اعدا؟
د ښمن ولاړ بیا شاو خواسو نا　　قند هار واړه په ژړا سو نا

* * *

اورم ناري د غم چه کړينه فرياد　　پښتون په مرگ د شاه محمود سو برباد
زړونه چه تل په ښادمن سوه ناښاد　　دساند وزغ دی چه را ورینه ئی باد
ماتم زده پیر و برنا سو نا　　قندهار واړه په ژړا سو نا

دسفارت په‌توګه دا علیحضرت اشرف دربار ته راولیږه او په عوض کې د پښتنو د دربارڅخه هم محمد علیخان بلوڅ دا یلچی ګری په‌دول عثمانی دربارته واستول شو، او په‌دې توګه ددې دوو دولتو ترمنځ روابط ټینګ شول (۱)

تردې وروسته نوا علیحضرت شاه اشرف دنادر افشار په جګړو بوخت شواو څنګه چه‌دپښتنو عسکر لادمخه هرېلوته سره تیت شوی وه او د قندهار څخه هم کومک نه رار سېدی او نادر افشار هم په‌دېر زور کی و ، نوتر ډېرو سختو جګړو وروسته پښتانه زلمیان اکثر تباه شول اوا علیحضرت شاه اشرف تر پنځو کالو اواو میاشتو ترپاچهی وروسته دګرمسیر د«ملخان» کلاته چه د هیلمند پرغاړه ده ولاړ اود هغه ځای څخه د کښته بنورا و لګ زرد کو ته ورغی او هلته دعبدالله خان بلوڅ دزوی لهخواچه ابراهیم نومېد مړ کړه‌شو - دده مرګ د۱۱٤۲ په‌آواخرو کی واقع شوی دی (۲)

* * * *

(۱) تاریخ سلطانی ۷۹مخ - دسر پرسی سایکس دایران تاریخ ۷۱ مخ

(۲) تاریخ سلطانی ۸٦ مخ ماثرالامر - ۳ ج۷۰٦ مخ - دسید جمال الدین تتمه ترجمه ٦٤ مخ تاریخ نظامی ایران اج ۸۰ : مخ - نادر نامهٔ قلمی ۹۸مخ

دمیرویس سپه سالاران

او جنګیالی ملګری

اوس چه دمیر ویس داولاد دلنډی معرفی څخه وزګار شوو، نو بایده وه چه دملی قائدهغو غښتلیو اونامتو ملګرو یادونه وکړو چه ددهٔ سره یې جګړو کی حاضراوده دخپل ملی لښکر سپه سالاران یاسالاران بلل وه، هغه دادی :

۱: سیدال خان ناصر :

څنګه چه دپټی خزانی مولف لیکی سیدال خان دابدال خان زوی او بابی زی ناصر دی چه پلارئي دوازیخوا سرته په ډیله نومی ځای کی اوسیده. هغه وخت چه سلطان ملخی استقلال وموند نوبابی زی دابدال خان سرهراغلل او په اتغر کی میشته شول (۱) سیدال خان دهوتکو دوری یومهم اوغښتلی اوپهلوان نظامی سپه سالارو، او بی مبالغی ویلای شو چه دا پښتون ژنرال د هوتکو دجنګو ملی هیرو دی ځکه چه دی ددوی په ټولو جګړو کښې شریك و، اومهم جنګونه ئي کړی دی او په ټولو فتوحاتو کی (څه به داخل اوڅه په خارج کی) دخور الحلیدونکو کار نامو څښتن دی، او دمحمد هوتك په عبارت « په سخاوت او شجاعت زبدهٔ روزګار سو » دهغه وخته څخه چه میرویس ګرګین مړ کړ سیدال خان ناصر دپښتنو دلښکرو سپه سالارو تا کل شواو دمملکت په حربی اونظامی خدمتو کښې داخل شو. بیا هغه وخت چه صفوی لښکر دقندهار دنیولو دپاره را غله همدا ملی پهلوان دملی قائد له خوا دهغه دمقابلی دپاره ور مخ شو او صفوی لښکرئي خوواره پر له پسې ماتی کړي اوډیر جګړن ئي تري ووژل اودمیرویس خان د وخت په ټولو جنګو کی بریالی او فاتح و (۲) بیا چه ملی زعیم وفات شو اعلیحضرت شاه محمود ددې ملی ژنرال په مرسته اصفهان ونیو او دپښتنو شهنشاهی ئي تشکیل کړه او بیاد شامحمود تر مرګ وروسته داعلیحضرت شاه اشرف سره دپارس اوعثمانی او روسی

---

(۱) پټه خزانه ۱۶۹ مخ (۲) پټه خزانه ۱۶۹ مخ

ستر گی بایللې نودخپلو خپلوانو اوخپلې کورنۍ سره دقندهار ښخه و کوچېد او د کابل د کوهدامن شکردرې ته راغی او دلته له دنیا ولاړ ددې مېړه پښتون ژنرال مزار دشکر درې دسیاسنگ په مقبره کښې دی اودده ښځه او زوی د شیر محمد په نامه پاته شو چه تراوسه هم ددې کورنۍ محترم احفاد او اولادونه هلته اوپه کابل کښې او سی . (۱)

۞ ۞ ۞

د سیدال ادبی مقام : ښکه چه پټه خزانه لیکی سیدال خان ناصر علاوه پردې چه دجنگ دمیدان مړنی و، دادب په میدان کښې هم لمړی سړی و، اودتوری سره ئې قلم هم در لود، ښه پوه او ادیب سړی و، مروجه علوم لکه : فقه تفسیر، فصاحت، صرف اونحو اوفارسی کتب ئې لوستلی وه (۲) دادبیاتو سره ئې ښه مینه در لوده اوپه کوم وخت چه به له جنگه وزگار و شعرونه به ئې و یل، پخپله هم ښه شاعر و، اوپرملی لحن اووزن به ئې سندری و یلې چه دلته ئې یو سندره رانقل کوو :

یار ما له هسی گران سو / را تېر تر ټول جهان سو
نور نه وینم په ستر گو / جهان ټول راته جانان سو

۞ ۞ ۞ ۞

دوې زلفې دی او ږدې کړې / پر مخ دی را خپرې کړې
سرې اشرپۍ دی په تندی باندی سپرې کړې
گرزی په باغ کې په گلو او کې نخرې کړې
په اور دی و سوم یاره / راته اور تا زه بو ستان سو

۞ ۞ ۞

---

(۱) دپټې خزانې تعلیقات دښاغلی حبیبی لیکنه ۲۵۷ مخ
(۲) پټه خزانه ۱٦۹ مخ

مین چه اشنا یی کا   شپه او ورځ به ګریوان کا

شهی ده ستمګاره خو شحال زړونه په زخمي کا

لیندۍ لري دورځیو ' د بڼو غشي کاري کا

پر هار مي ګوره خلقه   د دلبر د تېر نښان سو

❀ ❀ ❀

مین پر لو یو غرو ځي   سر تور په نیمو شپو ځي

ووزي له وطنه' وطن پرېږدي پرچو لوځي   فریادو ناري و کا' په نارو په غلبلو ځي

وصال ئې نصیب نه سو   ګوره زړه ډك په ارمان سو

❀ ❀ ❀

ناري وهم عالمه !   د شپې تر صبحه مه

ناتوا نه د پښتون یم یو ګړی نلرم دمه   بیتامي نفس خېژي راځه زما د زړه همدمه

نظر پر ما غریب کړه   چه تا خون مي ستا' په ځان سو

❀ ❀ ❀

شبنم پر ګلو ښکاري   زما او ښکي داري داري

خوناب ځي ستا لغمه زما په مخکې لاري لاري

تمامه شپه کم تېره په ژړا په ناري ناري

ښکاره سوه چه مجنون یم   لېونتوب مي اوس عیان سو

❀ ❀ ❀

بوستان ښکلي زیبا دي   رنګین په او ښکو زما دي

د زړه پرهار ګلګون دي ' چه بلبل په تماشا دي

په مینه مي زړه و چاودی ته وایې پخندا دي

تلي د پښتون یم   زه «سیدال» دا مي بیان سو (۱)

---

(۱) پته خزانه ۱۷۱ - ۱۷۳ مخونه .

۲: باوجان بابی: بابوجان بابی د کرمخان بابی زوی دی، چه په اتغر کی اوسېدیٔ او یو دهغو غښتلو او مشرانو څخه دی چه په ملی جرگو کی دمیرویس خان ملگری او په جنگو کی دملی زعیم بازو او دښتو لښکرو مشرو دی پیا نه‌ی سالار په هغه وخت چه گرگین وژل کېده له کلاته د پرغښتلی راوستل او د ماشور (۱) له خوائې دقندهار د ښار حصار ونیو او د ښار ونیول شو او دمیرویس خان له خوائې په کلات کی حکومت کیاوه (۲)

په ۱۱۳٤ ه کال چه اعلیحضرت شاه محمود د اصفهان دنیو لو عزم وکړ او بابوجان بابی هم ددروزرو تنو هوتکو، توخو، ترکو او آکا خیلو سره قندهارته راغیٔ او دشاه محمود سره اصفهان ته ولاړ او دیتی خزانی په عبارت بابوجان په تو او جنگو کی «هسی مړانه وکړا، چه رستم دوران ئې هېر کا» (۳)

سلطان محمد لیکی: چه بابوجان دشاه محمود او شاه اشرف په وختو کی د پارس دلارو بندر حاکم و، او دهوتکو دشهنشاهی وروسته قندهارته راغیٔ، جهانکشای نادری ئې د «باروخان» په نامه یادوی. هغه وخت چه نادر افشار د هرات څخه دقندهار خواته ونښت و څوپه او امام ویردی بیگ د کرمان حکمران ددهٔ په امر د گرشك او کلابس اوری ته مامور شو اعلیحضرت شاه حسین دبابوجان بابی په قیادت او قوماندانی یو لښکر د هغه دمقابلې دپاره ورواستاوه اردی زدور قوماندان دهغو سره جگړې وکړې او هغه ئې د فراه لوری ته وڅغلول او دهری ولجې ئې ځنې راوگرزولې (٤)

---

(۱) د ماشور کلی دقندهار د زاړه ښار جنوب ته او د نوی ښار جنوب غربی پلوته تخمیناً ۷ میله لری واقع دی. پخوائې د زاړه ښار د جنوبی حصار دروازه د ماشور دروازه بلله.

(۲) (۳) پټه خزانه ۲۰ مخ. (٤) تاریخ سلطانی ۸۸ مخ جهانکشای نادری ۱۶۶ مخ.

علاوه پردې بابوجان ښه عالم او ادیب سړی هم و ، دادب سره ئې مینه درلوده تل به ئې دشعر او دیوان او نه لوستل او پخپله هم شاعر و . ده په ۱۱۲۴ هـ کال د«شاه او ګلان» هغه قصه په مثنوی نظم کړه چه پښتانه ئې په مجلسو کې نقل کوي او دا کتاب ئې « قصص العاشقین » نوموېږی .

د بابو جان د شعر نمونه

عشق

عشق یو همی توربالی دیء — چه پرهر ځای ئې سری دیء
دعشق اورهسې سوزان دیء — چه سو ځای ئې جهان دیء
زړه بې عشقه ګله زړه دیء — چه بې عشقه زړه د مړه دیء
پښتانه کاندی متل — چه دیء خوږ تر شات عسل
چه: « بې عشقه سر کدو دی» — تش بې مغزه یو لاټو دیء
زړه بې عشقه په کار ندیء — هم هر زړه سزا وار نه دیء
چه د عشق وکا خبری — کړی په غوږ دا مرغلری

دپاکانو عشق سزا دیء
امانت دا ، دمولا دیء

* * *

۳ : بهادر خان : بهادر خان چه په خزانه ئې « دصدرا کابر دوران » په لقب یادوی هم یو دهغو غښتلیو خانانو څخه دی چه د ګرګین دوړلو په جګړه کښه کې دملی زعیم سره ملګری و (۱) او د هوتکو د دوری ډېر مشهور بهادر او

(۱) ربدی خان په محمود نامه کې وایی ، سیدال اصر ، او بابوجان و بای بل بادرخان و ، دبادرو امسی - (۱۴۵ مخ پټه خزانه)

ور یالی دی . دهوتـکو په اکثرو جنگو کی ئې برخه اخیستې‌ده او هری خواته چه‌ئې په جـګړه کی مخ شوی دی هغه خوائې اخیستې ده او بریالی شوی دی؛ لـکه محمد هوتـك چه لیـکی بهادر خان د شاه‌حسین په وختو کی هم د لښکرو سالارو ، او « دشال » (۱) او « ژوب » کلاوی ئـې فتح کـړې اود شاه حسین بازو و ؛ چه وایی شاه‌حسین‌ده ته‌دورور خطاب کـاوه او عوامو « امیرالامرأ » باله (۲) بهادر خان په قندهار کی په توره اوښندنه (سخا) ډیر مشهور و ، دده په کرم اوسخاوت غریبان اوبې وزلی ماړه او آسوده وه .

علاوه پر توره او سخا بهادرخان ښه علمدوسته سړی هم و ، متداوله علوم ئې لوستلی وه ، د شعرا او علماؤ سره ئې مرستی کولې او هیڅکـله دده مجلس ددې طائفې څخه خالی نه‌و ، شاعرانو ته به‌ئې ښې ښې صلې ور کولې ، لکه پټه خزانه چه لیـکی « په صله کی په دوران طاق دی ، او په ښندنه علمأ ته حاتم دی . چـه لـه سفره راسی علمأ او شعرا مېلمه کـا ، او دوی ته ښندنی وکـا . خالق‌تعالی دی دا کریم دوران او حاتم زمان تر ډیره ژوندیء وساتی . . . » (۳)

د بهادر خان د بدلو نمونه : بهادر خان هم د سیدال خان ناصر په شان خپل شعری احساسات په ملی اوزانو کی څرګند کړی دی اوپر ملی لحن او وزن ئې بدلی او سندری ویلی‌دی چه دلته ئې یوه نمونه را وړو :

---

(۱) شال یا شالکوټ داوسنی کویټې حدود دی ـ چه دا بوالفضل په قول د اکبری عصر په تشکیلاتو کی دقندهار دشرقی توابع بالـه کېده اودختو کـلالې درلوده چه کاسی او بلوڅ پښتانه پکښې اوسېدل (آئین اکبری ۱۸۹ مخ) دپټې خزانې حاشیه ۱۱۱ مخ ـ

(۲) پټه‌خزانه ۱۲۵ مخ

(۳) پټه‌خزانه ۱۲۵ مخ

بېلتون دی زور دی تر لېمو می سهار نم څاڅی — لکه شبنم څاڅی
داسره یاقوت می په لمن کی ستا په غم څاڅی — په غم الم څاڅی
ګوره لیلی باران داوښو ستا په چم څاڅی — څنګه پر چم څاڅی

❀ ❀ ❀ ❀

راغله لیلی په شینکی خال نڅا په ګلو کوی — په سرو منګلو کوی
سهار چه وزی سیل کا، زغ په بلبلو کوی — ګل په اوربلو کوی
مسلالی سترګی ئې کاته په ویر ژلو کوی — زیب په ګجلو کوی
دژوبل زړه وینی په هر ګړی هردم څاڅی — لکه شبنم څاڅی

❀ ❀ ❀ ❀

ښکلی نجلی! دباغ په لورمه ځه نڅا مکوه — عاشق رسوا مکوه
وریت سوی زړه می دی مین پوری خندا مکوه — را شه جفا مکوه
زه یم پتنګ ته یې ډیوه ما جلبلا مکوه — نور ظلم بیا مکوه
یم ستا له عشقه لېونی پر ما، ماتم څاڅی — غم او الم څاڅی (۱)

* * *

٤: ملا پیر محمد میاجی: دملاهم یو دهغو روښن فکرو علماو څخه و، چه دملی زعیم میرویس سره په ملی لویه جرګه کی شامل او هم بیا وروسته په ټولو جنګو کی د میرویس نیکه ملاتړ او ملګری و.

دی دمرحوم ملا محمد سرور زوی و، چه پلار ئې د میا فقیرالله صاحب لاس نیوی کړی و او ده بیا دخپله پلاره څخه فیض وموند (۲) او وایی چه بیا دی دشاه اشرف

(۱) پټه خزانه ۱۲۵ـ۱۲۷ مخونه
(۲) پټه خزانه ۱۲۹ مخ

او شاه محمود مرشد شو (۱) ملا پیر محمد میاجی وروسته تر هغه چه په تولو ملی جګړو کی برخه واخیستله او میرویس نیکه وفات شو نو د میرویس مړ نی زوی اعلیحضرت شاه محمود د اصفهان د نیولو د پاره ولاړ دی ئې هم ورو غوښت چه د اصفهان تر فتح وروسته ئې هلته د روافضو سره دینی مباحثې کولې او پیر محمد میاجی هلته دومره شهرت وموند چه د روم علماؤ چه په اصفهان کی وه ده ته د «پیر افغان» لقب ور کړ. میاجی د شاه محمود تر مرګه وروسته د شاه اشرف سره هم او ږه پر اوږه ولاړ و! او ده ته ئې مشوره ور کوله، څو په ۱۱۴۳ ه کال چه اعلیحضرت شاه اشرف خپلی قواوی له لاسه ایستلی وې او د شیراز څخه د قندهار لوری ته را روان و، او د نادر لښکری په پسې وې، شاه اشرف د «فسا» د پل سر ته (د شیراز په ۳ فرسخۍ کی) را ورسید، په دې وخت کی ئې پیر محمد میاجی چه په پښتنو کی ډیر د احترام په سترګو ورته کتل کېدل د خو پښتنو سرباز انو سره د پله د ساتنی د پاره پر پښود او په خپله تر پله تېر شو، چه ملا پیر محمد میاجی په همدې ځای کی د متجاوزینو له خوا ووژل شو (۲)

د ده علمی مقام: ملا پیر محمد علاوه پر توریالیتوب سېړلوی عالم هم و، او د همدې علمی لیاقت په اثر هروم علماؤ ده ته د «پیر افغان» لقب ور کړ، ده په اصفهان کی روافض په ډیرو مباحثو کی ملامت کړی وه او غلطۍ ئې د امام اعظم صاحب مذهب ته را بللی. بر سېره پر دې ښه مؤلف او لیکونکی هم و: ده دوه کتابونه تألیف کړی: یو کتاب ئې د اخلاقو په علم کی «د افضل الطرایق» پنامه لیکلی دی چه په هغه کی د عقائدو او اخلاقو بیان کوی، او بل کتاب

(۱) جهانکشای نادری ۱۲۱ مخ (۲) جهانکشای ۱۲۱ مخ.

ئې د « القرايض فی ردالروافض » په نوم ليکلی چه دا دواړه کتابونه په پښتو دی او « افضل الطرايق » ئې منظوم هم دی ، چه د هغه څخه دا ښکاريږی چه ملا پير محمد مياجی ښه شاعر هم و ، او دده يو شعر په پټه خزانه کی راغلی دی . (۱)

* * *

ه : **داؤدخان هوتک** : داؤد خان هوتک دپټی خزانې د مؤلف پلار او د قادرخان زوی دی چه په ۱۰۲۹ ه کال دقندهار د کوکران په کلی کی زيږيدلی دی . ده دخپل وخت متداول علوم اوستلی وه او په ځلميتوب کی ډير عمر له قندهاره د کسې غرونو اوزوب او ډيرو اوږيدورته په علم پسی تللی و څو چه دخپل عصر په فصحا او علماو کی دنامه خاوند شو .

هغه وخت چه ملی زعيم اونورو پښتنو گرگين واژه داؤدخان هم دده ملگری و او بيا وروسته په نورو جگړو کی ورسره وه .

په ۱۱۲۰ ه کال چه دصفويانو لښکری پرقندهار راغلې نو دملی قائدميرويس نيکه له خوا داؤد خان فراه ، سيستان او گلستان اونورو ځايو ته ولاړ چه پښتانه دميرويس نيکه دملاتړ دپاره راغونډ کړی او هغه ، علته دپښتنو سره مرکې وکړې اود نورزو ، او بارکزو او ساکزو ډير پښتانه ئې د ځان ملگری کړل او پرخسروخان ئې يرغل وکړ ، په دغو جنگو کی داؤدخان د ميرويس دخوا دپښتنو لښکرو سپه سالارو (۲)

---

(۱) پټه خزانه ۱۳۱ مخ
(۲) پټه خزانه ۱۹۷ مخ

داؤد خان هم علاوه پر توره د ښې طبع خاوندو ، او ښه شعر ونه به ئې ویل دادوې رباعي چه د تجنیس صنعت هم پکښې سته داؤدخان ویلې دی :

چه د چا په زړه کې اور د مینې بل سی ‌ ‌ ‌ په اور بل ئې لمبې ګډې حال ئې بل سی
اور د مینې کله مري دزړه له مینې ‌ ‌ ‌ داور بل مینه که تل د زړه په تل سی

* * *

که ئې وینې وینې تل څاڅي له زړو څخه ‌ ‌ ‌ څوك چه وینې تا ، له خوا ئو له زړو څخه
دزړو له زړو که وینې وینې څاڅي ‌ ‌ ‌ په کړو دغم لو یدلې ستاله کړو څخه

تبصره : تردې ځایه چه دمیرویس نیکه سپه سالاران او جنګي ملګري ذکر شوي دټولو دژوند له حالاتو څرګندیږي چه دا پښتانه جنګیالي میړونه هم دتورې خاوندان وه او هم دقلم هم توریالي وه او هم عالمان چه دا یوه رونه ارځانته ممیزه ده .

دسړو ځایواو دکتابو نومونه

۱: دسړو نومونه

* * *

۲: د کتابو نومونه

الف :

ددی کتاب فهرست

تصویرونه :

م۴۴ب

پ
ش

۱۳

میرو لیس زنیکہ

Date	No.	Date	No.